

ANADOLU'DA RUM İHTİLAL TEŞKİLATI

(PONTUS MESELESİ)

THE GREEK ORNAMENT IN ANATOLIA PONTUS ISSUE

PROF. DR. M. SALİH MERCAN

İKSAD
Publishing House

İKİNCİ BASKI

ORIENTIS

**ANADOLUDA RUM İHTİLAL TEŞKİLATI
(Pontus meselesi)**

**THE GREEK ORNAMENT IN ANATOLIA
(Pontus issue)**

Prof. Dr. M. Salih MERCAN¹

İKİNCİ BASKI

¹ Bitlis Eren Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. msmercan@beu.edu.tr

Copyright © 2019 by iksad publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording, or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other non commercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic Development and Social Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E-mail: iksadyayinevi@gmail.com

kongreiksad@gmail.com

www.iksad.net

www.iksad.org.tr

www.iksadkongre.org

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications - 2019©

Cover Design: İbrahim KAYA

ISBN: 978-605-7510-03-7

May / 2019

Size = 16x24 cm

Ankara / TURKEY

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
PONTUS MESELESİNİN GELİŞMESİ	2
A- POLİTİK FAALİYETLER	12
B- FİİLİ HAREKETLER	14
1- MONDROS MÜTAREKESİNDEN ÖNCE RUM ÇETE FAALİYETLERİ... 14	
2- MONDROS MÜTAREKESİNDEN SONRAKİ RUM FAALİYETLERİ	15
PONTUS MESELESİNİN MECLİSTEKİ YANSIMASI	19
TRABZON MEBUSU ALİ ŞÜKRÜ BEYLE ARKADAŞLARININ, 11 MADDELİK İSTİZAH TAKRİRİ VE DÂHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEYİN CEVABI	134
DIŞ PROPOGANDALAR VE ETKİLERİ	114
AVRUPA HÜKÜMETLERİYLE HÜKÜMETİMİZ ARASINDA ALINIP VERİLEN NOTALARDA PONTUS	114
YARARLANILAN KAYNAKLAR	157

GİRİŞ

Yunanistan'ın kurulmasından sonra, kilise ile yeni burjuvazinin birlikte yürüttükleri çabaların etkisiyle Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında yaşayan Ortodoks Hıristiyan nüfus arasında kıpırdanmalar başlamış, Orijinlerine bakılmaksızın, Anadolu'da yaşayan, Rumca veya Türkçe konuşmakta olan tüm Ortodoks Hıristiyanlar arasında Yunan milliyetçiliği yayılmaya başlayacaktır. Pontus bölgesi olarak anılan Batum'dan İnebolu'ya kadar uzanan Karadeniz kıyılarında bu düşüncenin Islahat Fermanı'ndan sonra daha fazla benimsendiği anlaşılmaktadır.

Yunanistan, Pontus (Pont-Euxin) olarak bilinen Karadeniz kıyılarında Rumları “Yunanlaştırmak” amacını güdüyordu. Bunun için, eski çağlarda bu bölgede yaşamış olan Pontus Krallığı'na benzer yeni bir devlet kurulduktan sonra Enosis gerçekleştirilmeye çalışılacaktı. Pontus Krallığı'nın kurucu ve yöneticilerinin Rumluk veya Yunanlılıkla hiçbir ilgileri yoktu. Hayal edilen devletin sınırları içine bugünkü Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun sahil vilâyetleriyle, içeride Amasya ve Sivas vilâyetlerinin bir kısmı girmektedir.¹

Anadolu'nun Karadeniz kıyılarında Rum Pontus Devleti'nin kurulması tasarısı XIX. Yüzyılın ilk yarısına kadar uzanmaktadır. Etnik-i Etery'a'nın doğuşu, Yunan ayaklanması ve Yunan devletinin kurulması, bu tasarının başlangıç yıllarını oluşturmaktadır. 1856'daki Islahat Fermanı, mühim aşamaların meydana gelmesine sebep olmuştur. Daha sonra kurulan cemiyetlerle Pontus teşkilatı genişletilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı ile İstanbul'daki Rum Ortodoks

¹- Mesut Çapa, AVİM Rapor No: 15 Haziran 2017, s. 2

Patrikhanesi de faaliyetlerini arttırmış, Trabzon Vilayeti'nin her tarafında halkı bilgisizlikten kurtarmak ve bu konuda aydınlatmak amacıyla okullar açılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'na kadar Pontus Rum Devleti'nin kurulması bir fikir halindeyken, bundan sonra çetecilik hareketleri haline dönüşmüş, Rus işgali sırasında Trabzon'da Yunanlılık ve Pontus hareketi açığa çıkmıştır. Pontus meselesi, dış kaynaklı iki faktörden kaynaklanmıştır. Bunlardan biri kilisenin taassubu, diğeri de Avrupa'nın entrikalarıydı. Yunanistan ve Patrikhanenin amacı Rumları ayaklandırmak ve ülkede karışıklık çıkartarak Avrupa'nın müdahalesini sağlamaktı. Pontus meselesi, Mondros Mütarekesi'nden sonra da yine aynı güçler ve aynı yöntemlerle ortaya atılmıştı. Rumların Pontus Hükümeti'ni kurmak için Osmanlı Hükümeti'nin, Osmanlılara tabi olan Rumların seyahatlerinde serbesti tanıyan kararından da yararlanarak nüfuslarını artırmaya çalışıyorlardı.²

Pontus Meselesinin Gelişmesi

Potus (pont veya ponte) şimdiki Samsun, Trabzon sahil ve iç bölgelerinden ibaret olup, Tibern, Halip, Muznik gibi Anadolu'nun en eski kavimleri bu bölgede oturmaktaydı. Grekler ise M.Ö. VI.. Yüzyılda Samsun ve Trabzon siteleri başta olmak üzere Potus'ta bazı ticaret şehirleri kurmuşlardır. Bu bölge daha sonraları Pers İmparatorluğunun bir eyaleti ve büyük İskender'in ölümünden sonra da Antigon Krallığının bir parçası olmuştur.

²-Asuman Demircioğlu, Faik Ahmet Bey'e Göre milli Mücadele de Pontus Meselesi ve Patrikhanenin Faaliyeti, s.239-240, Atatürk Üniv. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 61, 2018, s 239-24

Bağımsız Pontus krallığı ancak M.Ö.281'de kurulabilmiş ve Romalılar bu Krallığa M.S.63 yılında son vermişlerdir.³

Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle artık Bizans toprağı olan Pontus'ta, Komnen sülalesi, 1203 yılında bir krallık kurmuşlardı. İstanbul'da tahtı ele geçiren ve Komnenlerin azılı düşmanı olan Paleologların Selçuklu Türklerini Pontus'a sefer açmaya davet etmesiyle Sinop alınmış ve Trabzon kuşatılmıştı. Böylece bu bölgenin Türkleşmesinde ilk adım atılmış oluyordu. Pontus Krallığı hiçbir zaman bağımsız olmamış sırasıyla Selçuklulara, Moğollara vergi ödeyerek daha sonra Türkmen Beylerine kız vermek suretiyle varlığını devam ettirmeye çalışmıştı. Öte yandan da Cenevizlilerin iktisadi baskısına maruz kalmıştı. Anadolu birliğini gerçekleştirmek amacını güden Fatih Sultan Mehmet, düşmanı Akkoyunlu Uzun Hasan'ın adeta tampon bir devlet haline getirdiğı Pontus Krallığına 1461'de Trabzon'a girmekle son vermiştir. Böylece Pontus bölgesi, tam manasıyla Osmanlı İmparatorluğına katılmıştı.⁴

Karadeniz'in büyük bir bölümünü kapsayan bu kıyı Birinci Dünya Savaşından sonra da Yunan deniz ticaretinin hala aranılan ve istifade edilen bir yeriydi. Çünkü Hinterlandı zengin ve nispeten Rum'u bol olan bir bölge idi. Türkiye'nin bu zayıf devrinde Yunan emperyalizminin hayalini tekrar ışıklandıran ve parlatan ümit, daha ziyade bu ekonomik sebebe dayanıyordu.

³- Yılmaz Kurt (Haz.), Pontus Meselesi, Ankara, 1995, s. 60

⁴-Rahmi Apak, Türk İstiklal Harbi, Ankara,1964, VI, s.137

Ortadan kalkalı 2000 yıl geçtiği halde, Pontus ülkesini diriltmek amacıyla ilk teşebbüs bağımsız Krallığın doğuşundan 2190 yıl sonra Merzifon'da yapıldı. Merzifon'daki Amerikan kolejinin öğretim ve idare heyetinin yardımları, Rumları kışkırtması ile 11904 yılında Pontus ideali ile dolup, taşan bine yakın Rum genci yetişti. Cemiyet 1910'da Pontus adında bir risale yayınlamaya başladı. Esasen bu tarihten iki yıl önce 1908 yılında Müdafaayı Meşrute adında bir ihtilal teşkilatı kurulmuştur.

Rumların kurduğu bu teşkilat, bütün Anadolu'ya yaygın silahlı bir teşkilat olup, her gün biraz daha genişleyerek Rum köylerine kadar yayıldı. Ayrıca bir de nizamname hazırlandı. Bu teşekkülden başka zenginlerden para toplayan ve gereğinde ölüm kararı veren terörcü **“Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti”** diye ikinci bir cemiyet daha kuruldu.⁵

Amerikan Kolejinin Rum hesabına çalışmasını teyit eden bir cihette 1920 yılı sonunda Merkez Ordusu kurulduktan sonra, Merzifon'daki bu koleje ansızın yapılan bir baskındı. Okulda Yunanistan ilhak edecekleri yerlerle beraber büyük Yunanistan, Büyük Ermenistan ve Pontus haritalarının birçok çeşitleri ve bunlarla ilgili yüzlerce cilt kitap ele geçirilmiştir. Bir kültür müessesesi olarak kurulan Amerikan okulunun çalışma tarzı bu şekilde idi. Keza; kendi otomobilleri ile silah cephane taşımakta tereddüt gösterilmiyordu. Merzifon'un kuzeyinde mevcut Ermeni ve Rum çeteleri burada besleniyor ve ikmal yapılıyordu. Bu durum kolej direktörü Amerikalı White tarafından yazılmış bir mektubun ele geçmesi ile tamamen

⁵ -Apak, a.g.e. s. 138

meydana çıkmıştı. Mektupta ayrıca dini propaganda da yapıldığı anlaşılıyordu.⁶ Bu mektuptan birkaç satır aşağıya alınmıştır.

“Hıristiyanlığın en büyük rakibi Müslümanlıktır. Müslümanlarında en kuvvetlisi Türkiye’dir. Bu hükümeti ve memleketi devirmek için Ermeni ve Rum dostluklarımızı terk etmemeliyiz. Hıristiyanlık için Ermeni ve Rum dostlarımız tarafından o kadar kan feda edildi ki bunlardan birçoğu İslamlara karşı mücadelede şehit oldular. Unutmayalım ki, kutsal hizmetimizin sonuna kadar daha pek çok böyle şehit kanı akıtılacaktır. Alevilere mezhep konusunda serbestlik tanırsak onlarda bize katılacaklardır. Bizim görevimiz, bu fırsatı kaçırmamak, gereğine uygun hareket eylemektir. Hıristiyanların şimdiye kadar görmüş oldukları zulümlere karşı onların zekâtını ödeyecek bir ruh aşılmalıdır. Biz bunu şimdiye kadar yaptık ve muvaffak olduk” Bu mektupta açıkça görülüyor ki, okul idaresi Müslümanlığı ve Türklüğü yok etmek için bahane ve sebep aramakla görevli idi. En kötüsü Osmanlı idaresi senelerce bu misyoner zihniyetiyle yetişmiş olanlara elinden gelen türlü yardımı yapmış, bunları kontrol etmeden sinesinde yaşatmıştır. o Zaman Türkler bu müesseselere giremezler, resmi olarak da takip ve kontrol edilemezlerdi. İşte bu serbestlik içerisinde Pontus cemiyeti tarafından bastırılan bir haritaya göre, Pontus Cumhuriyeti, merkezi Samsun olmak üzere Batum’dan İnebolu’nun batısına kadar olan Karadeniz kıyıları ile Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Sivas, Tokat, Amasya,

⁶- Özgür Yılmaz, Pontus Meselesinin Tarihsel Kökenleri XIX Yüzyılda Trabzon Rumları Üzerine, Osmanlı Araştırmaları XXXI, İstanbul, 2008, s..182

Çorum, Gümüşhane ve kısmen de Erzincan vilayetini kapsamakta idi. Bu haritada yine Pontus Cumhuriyeti için Yunan Megalo iddiasının genişliğini bir kere daha hayret ve ibretle seyretmek mümkündür. 60-70 yıl önce bu dolaylardaki Hıristiyan nüfusu Müslüman nüfusunun onda biri kadardı İstanbul'daki Patrikhanenin ve Yunanistan'ın teklif ve yardımlarıyla 50 içerisinde Samsun'a dışarıdan 30000 yabancı Rum getirilmişti. Bunların hiç birinin toprağı yoktu. O dönemin en son resmî ve gerçek istatistiklere göre bu sahada milliyet ve mezhep ayırımı yapılmaksızın Hıristiyanların toplam yekûnu ancak "250" bin ve bütün Müslümanların yekûnu ise 2 350 000 kişidir. Bütün Hıristiyanlar, toplam Müslümanların yüzde onu (10/100) derecesinde bile değildir. Bu sayının sancaklara dağılımı ise Trabzon vilayetinde 60 bin Hıristiyan'a karşılık 317 bin Müslüman, Giresun sancağında 10 bin Hıristiyan'a karşı 190 bin Müslüman Ordu sancağında 25 bin Hıristiyan karşılık aynı şekilde 190 bin Müslüman Sinop sancağında ise 5 bin Hıristiyan'a karşılık 150 bin Müslüman vardır. Samsun'a gelince, bu şehir ekonomik yeri dolayısıyla ticarete çok uygun olduğu için kurulacak Pontus'a başkent olarak seçilmiş, Patrikhane ve Yunanistan tarafından ortaklaşa olarak yapılan teşvikler sonucunda buraya elli yıl içerisinde 30 bin yabancı Hıristiyan getirilmiştir. Mal-mülk ve toprak sahibi olmayan yabancıların mevcudiyetine rağmen bugün Samsun sancağında 50-55 bin Hıristiyan'a karşılık 180 bin Müslüman vardır. Bilinen araçlarla, bilinen emellerle getirilen Yunanlı göçmenler hesaba katılmazsa Hıristiyan miktarı Samsun'da 20 bine, Ordu sancağında 10 bine iner. Verilen rakamların gerçeğı açıkça ortaya koyması karşısında söz söylemek tamamen lüzumsuz bir

iş olur. Tartışmaya değer olmayan İslâmlaştırma safsata ve yaygaralarına en susturucu cevap ise Hıristiyanların yurdumuzun her tarafında yüzyıllardan beri geleneklerini hatta teşkilatlarını koruyarak yaşamış olmalarıdır⁷

Balkan Savaşları, Pontus Meselesi'nde yeni bir başlangıç noktasını oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşı'nda seferberlik ilanı özellikle Samsun ve çevresindeki Rumlar tarafından iyi karşılanmamıştır. Kilise ve okullarında yapılan propagandanın etkisiyle kurtarıcı olarak gördükleri Balkan devletlerine karşı yapılacak bir savaşı hoş karşılamamışlardır. Cepheden kaçanlar çeteler kurmuşlardır. Ayrıca, Balkan göçmenlerinin kendi köylerine yerleştirilmelerine de karşı çıkmışlardır. Kurulması hayal edilen Rum Pontus devletinin merkezi durumundaki Samsun'a Türkiye dışından Rum göçmenler getirilerek yerleştirilmiştir. Bu işi yürütmek üzere Rum Göçmenler Cemiyeti (Rum Muhacirin Cemiyeti) kurulmuştu. Aynı dönemde Pontus'çuluk çalışmalarına Doğu Karadeniz'de de hız verilmişti. Meşrutiyet'in ilanından sonra Trabzon ve çevresinde Müslümanlar arasında Hıristiyanlaştırma/Rumlaştırma propagandası başlatılmıştır. Özellikle Maçka'da Hıristiyanlaştırma vakaları artmıştır.⁶ Trabzon Valisi Mehmet Ali (Aynî) Bey, bu propagandaları etkisiz kılmak amacıyla sadece Maçka'da birçok okul açmıştır.

Pontus Meselesi, daha sonra Hıristiyanlık meselesi olmaktan çıkartılarak bir "Yunanlılık" konusu oldu. Trabzon Yunan Konsolosluğu, 18 Ekim 1912'de Trabzon Metropolitine bir yazı

⁷-Kurt, a.g.e. s. 64

göndererek, Yunan Kralı I. Yorgi'nin isim günü olan 23 Nisan'da Aya Gregoriyos kilisesinde tören yapılmasını istedi.⁸

Birinci Dünya Savaşında Karadenizli Rumlar, Yunanistan ve Rusya yararına casusluk yaptılar ve Türk cephe gerisinde aktif düşmanlık hareketinde bulundular. Rus Orduları Trabzon'a geldiğinde düşman ordularını sevinçle karşılayan Rumlar ve özellikle Rum Trabzon Metropolit Hrisantos, Ruslarında işine geldiği için iç idareyi hemen ellerine aldılar. Şehirde ve ilçelerde Belediye Meclislerinin Rum azınlığına Ruslar bu suretle üstün ve hâkim duruma getirdiler. Diğer taraftan da Rumları silahlandırma programını serbestçe uygulamaya başladılar. Çar ordularının dağılacağı zamanlara doğru Batum'da General Anonyan adında Rum asıllı bir Rus Generalinin komutasının altında bir tümeni teşkil edildi. Bu Rum tümeni işe başlamadan 1917 Bolşevik ihtilali üzerine dağılıp gitti. Mondros Mütarekesine kadar bu tümen varlığını muhafaza edebilseydi İstiklal Savaşımızın daha çok güçlülere sokabilirdi. Çünkü tümenin mevcudu 12 bin kişiye yükselmişti. Ve tümeni hazırlamakta olan diğer Rum kuvvetleriyle 20 bin kişiye çıkarmak için her şey tamamdı.

Ruslar Trabzon havalisinden çekildikten sonra, Osmanlı Hükümeti yeniden idareyi ele alınca, Rus işgali zamanında açığa vurulmuş olan Pontus'çuluk hareketi tekrar gizli kabuğuna çekildi. Bu sırada Marsilya'da toplanan Rus Hariciye Komiseri Troçki'ye aşağıdaki dikkate şayan telgrafi gönderdiler.⁹

⁸-Mesut Çapa, Belgeler Işığında Pontus Meselesi, Ankara, 2017, s.4

⁹-Apak, a.g.e. s. 139

Pont-Euxien ve havalisinden mürekkep olup Birleşik Amerika, İsviçre, İngiltere, Yunanistan, Mısır ve diğer memleketlerde oturan Pontus işlerini düzenlemeye salahiyyetli temsilcilerin katılımıyla Marsilya'da toplanan kongremiz bu havalinin Ruslar tarafından boşaltıldıktan sonra, tekrar Türk egemenliği altına giremeyeceğinden dolayı Rus hududundan Sinop'a kadar bir cumhuriyet tesisini arzu ve bunun için de şiddetle müdahalenizi rica ve peşin olarak teşekkürlerimizi takdim ederiz.

Pontus Kongresi Namına
Başkan Konstantidis

Kongre bu telgrafla birlikte Tümen Kumandanı General Anonya'ya ve Trabzon Metropolitisi Hrisantos'a da bu mealde birer telgraf çekilmişti.

Konstandidsi, kaptan Yorgi Paşa adında birisinin oğlu olup, Giresun'da Belediye Başkanlığı da yapmıştı. Bu adam Fransa'da Pontus propagandası ve gazetelerde planlı yayın yapmakta idi. Gerçekte bu yayınların hakikatle hiçbir ilgisi yoktu.. Fakat o zamanki durum hakikatleri araştırmaya lüzum bile göstermiyordu.¹⁰

Yunanistan'dan sonra Pontus faaliyetlerinin belki de en önemli destekçisi ülke Rusya olmuştur. Rusya Pontus'çu örgütlenmenin kurulup güçlenmesinde ve silahlı çetelerin teşkilinde önemli bir rol oynamıştır. Rusya pek çok Pontus'çu örgüt ve çete liderinin eğitilmesinde, bunların sahte pasaportlar ile Osmanlı topraklarına

¹⁰-Apak, Milli Mücadele Tarihi, Anakar1964, VI, s.140

sokulmasında aktif rol oynamıştır. Rusya'nın faaliyetleri özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında doruk noktasına ulaşmıştır. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse Rusların 1916'da Doğu Karadeniz bölgesinde başarıyla ilerlemeleri bu bölgedeki Pontus'çu faaliyetlerin yükseliş göstermesine yol açmıştır. Bizzat Rusya tarafında silahlandırılan Vasil Usta ve Dimitros Hasalanbidis çeteleri Rus ordusu ile birlikte bölgede terör estirmişlerdir. Rusların 1916'da Trabzon'u işgal etmeleri üzerine şehrin yönetimini Vali Cemal Azmi Bey'den devralan Trabzon Rum Metropoliti Hirisantos, Ruslardan elde ettiği silahlar ile bölgedeki Rum çetelerini donatmıştır¹¹

1908 yılında Samsun – Kadıköy'de ilk adımları atılan Pontus'çu silahlı örgütlenme Balkan Savaşı'nın başlaması ile birlikte güç kazanmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin savaş nedeni ile seferberlik ilan etmesi ve uyguladığı seferberlik politikası Rumlar tarafından tepki ile karşılanmıştır. Askere alınan Rum gençleri kitleler halinde firar etmiştir. Askerden kaçanlar köyelerine döndüler ancak normal yaşamlarını devam ettirmeleri mümkün olmadığından köyelerine yakın kırlık alanlarda üstlendiler. Bu gençler kısa süre sonra bölgede geliştirecek güçlü Rum çetelerinin insan gücünü oluşturdular. Balkan Savaşları sonunda Osmanlı Devleti'nin göçmen Türkleri Anadolu'da iskân etmesi sorunu da Rum ahalinin taşkınlıklarının artmasına yol açmıştır.

¹¹-Mustafa Yahya Metintaş vd. Pontus Sorunu: Tarihi Seyri ve Çözüm Çalışmaları, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Haziran 2014, 15(1), 195-219., s. 201

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar Pontus Rum Devleti'nin kurulması bir fikir halinde iken ve nispeten cılız çabalar şeklinde sürerken savaş ile birlikte ilk defa Rusya'nın ve Rusya'daki Yunan siyasi memurlarının girişimleriyle büyük bir ivme kazanmıştır. Batum ve Kafkasya'daki Rum tüccarları vasıtası ile Trabzon ve Samsun'daki merkezlerle haberleşilmiş, Batum'da teşkil edilen gizli bir komite ile gizlice silah ve cephane gönderilerek yöre Rumlarının faaliyetlerinin bir kat daha arttırılmasına çalışılmıştı. Anlaşma Devletleri, Birinci Dünya Savaşı başladığında Rumları özellikle kıyı şeridindeki Hıristiyanları kışkırtmış, kendilerine her türlü yardımda bulunmuşlardı. Seferberlik emrine karşı çıkan veya askerden kaçan Rumların kurduğu Pontus çeteleri, Karadeniz Bölgesi'nin her yerinde Türk ve İslam halka işkenceler yaparken cephe gerisinde de Osmanlı Ordusuna büyük zararlar vermişlerdir. Bir örnek vermek gerekirse Bafra'nın Bünyan Dağı civarında bulunan 11 Rum köyü 1,500 kişilik büyük bir çete oluşturmuştur. Bu çete, Osmanlı Devleti'nin bölgede devlet otoritesini yeniden sağlamak ve Rum çetelerini dağıtmak amacıyla bölgeye müdahalesine rağmen varlığını korumayı başarmıştır. Bünyan Dağı'na yerleşen Rum çetesi ancak Milli Mücadele sırasında uzun uğraşlar neticesinde ortadan kaldırılabilmıştır¹².

Fransız gazetelerinde konu ile ilgili yalan, yanlış, birçok havadisler de çıkıyordu. Yapılan faaliyetler girişilen işler iki yönden incelenebilir.

¹² -Metintaş, a.g.m., s. 201

a- Politik faaliyetler b-Fiili faaliyetler.

a- Politik Faaliyetler

Pontus meselesi üzerinde 1919 yılı sonu ve 1920 başlarında özellikle Yunanistan ve Fransa'da hararetlik politik faaliyetler göze çarpar. Bu politik faaliyetler kapsamında 15 Kasım 1919 tarihinde barış konferansına Pontus Cemiyeti namına şu muhtıra (özet) gönderilmişti: *“Mütarekeden beri Osmanlı Hükümeti'nin garantisine rağmen Karadeniz kıyılarında zulüm ve tahrikler devam etmektedir. İslam ahali silahlandırılıyor, Hıristiyanlar silahsızdır. Mütarekeden sonra, yalnız kıyı kasabalarında asayiş iade edilmiştir. Cinayetlerin cezasız kaldığını gören Türkler, yeniden soygunculuk ve öldürmeler başlamışlardır. Böylece güvensizlik sahil şehirlerine de sirayet etmiştir. Her tarafta Türk Milli çeteleri teşekkül ediyor. Harpten önce ve harp içinde Türkiye'den kaçan Rumlar bu defa eski yurtlarına dönemediler. Tekrar Rusya'ya gitmeye başladılar. Bolşeviklik ihtilalını Türk katliamına tercih etmişlerdir. Yardımınızı bekliyoruz.”*

Bundan başka Konstantin, Paris'te Giresun'a veya buna mümasil şehirlere açık mektuplar yazarak Pontus davasını devamlı olarak körüklüyordu.¹³

ABD Yüksek Komiseri Tuğamiral Mark L. Bristol tarafından Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen ve 23 Nisan 1919 ile 25 Ocak 1920 tarihleri arasındaki yazışmaları kapsayan dokümanlarda Venizelos'un Ermenilerle ittifak arayışı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir Yunanistan'ın Karadeniz ve Kafkasya'ya yönelik askeri ve siyasi

¹³ -Rahmi Apak, Milli Mücadele Tarihi, VI, s. 140

eylemleri, Ermenilerle işbirliği görüntüsü altında onları kendi çıkarlarına kullanma girişimleri, bölgede girişeceği hemen her türlü eylem için Anadolu kıyılarından Kırım sahillerine ve Güney Kafkasya'ya kadar uzanan Rum azınlıklara yönelik ajitasyon faaliyetleri, İngiliz Hükümeti'nin desteğini kazanma çalışmaları ve Türk milli hareketinin Bolşevikler başta olmak üzere doğu ülkeleri ile bağlantısını kesme planları bunlardan yalnızca bir kaçını oluşturmaktadır.¹⁴

Mark Bristol'un raporunda, Yunan Hükümeti'nin Pontus Rum Devleti'nin kurulmasını sağlamak için sadece Karadeniz ve Kafkasya Rumlarını hesaba katmadığını, aynı zamanda Pontus olarak kabul ettiği Kırım ve Güney Rusya'nın Rumlarını da hesaba kattığı, ancak bu coğrafyadan hayal kırıcı bir cevap aldığını belirtmektedir. Nitekim 15 Ekim 1919'da Yunanistan Dışişleri Bakanı'na gönderdiği bir telgrafta, özellikle Kırım Rumları arasında Yunan milli duygusunun canlanması için çalıştıklarını, Pontus Rumlarının Türk hâkimiyetinden kurtarılması için onların yardımını istediklerini ancak olumlu sonuç alamadıklarını çünkü buradaki Rumlarda milli duygunun çok zayıf olduğunu bildirmektedir.¹⁵

Hirisantos, Yunan politikacısı ve devlet adamı Venizelos ile nüfuslu diğer devlet adamları da mektuplar yazmaktan geri kalmıyordu. Bu amaçla 14 Ocak 1920 tarihinde 12 kişilik bir Rum heyeti Pontus meselesi için Batum'da Moskova'ya gitmişti.

¹⁴- Mehmet Okur, Venizelos'un Pontus Komplosu Yunanistan'ın Ermenilerle İttifak Arayışı, Karadeniz İnceleme Dergisi, Yıl 3, S. 12. 16

¹⁵-Okur, a.g.m, s19

b- Fiili Hareketler

1-Mondros Mütarekesinden önce Rum çete faaliyetleri

I. Dünya savaşında seferberlik emrine uymayan veyahut sonradan kıtalarından kaçan Rum erleri dağlarda buluşup çeteler kurmuşlardır. Pontus'çu Rumların fiili silahlı hareketi seferberlik emri ile bu suretle başlamıştı. Mahdut bazı Rum çeteleri daha önceden mevcut idiyse de faaliyetleri hemen hemen yok denecek kadar azdı. Bu sıralarda özellikle Bafra'nın Bünyan Dağı civarında 11 Rum köyünden mevcudu 1500 olan silahlı bir Rum çetesi çıkmıştı.

I. Dünya Savaşında hükümet her tarafta düzeni sağladığı halde Bafra'nın Bünyan Dağı bölgesinde düzeni tam olarak sağlayamamıştı. Bünyan Dağı Ruç çetesi, I. Dünya Harbinde ilk faciayı Kazakçimermer Köyünde iki Türk'ü sırt sırta bağlayarak yakmak suretiyle yaptılar. Sonra sıra ile bir jandarmayı, memleketinden kıtasına gitmekte olan bir eri öldürdüler. Gittikçe bu Rum çetesi adi ve haince faaliyetlerini daha artırdı. Mesela Bünyan bölgesinde yoğun Rum köyleri arasında 7 Türk köyü vardı. Bunlardan Çağşar Köyüne Ruslar bir baskın yaptılar. Tek ev kurtulmamak üzere bütün köyü yaktılar ve halkını çocukları dahi öldürdüler. Bu köyde vahşice yapılan katliamlardan 15 kişi kaçıp kurtulabilmişti. Hükümetin savaş nedeniyle bu asilere karşı ciddi bir harekete geçmemesinden cesaret alan Rumlar, kötülük ve vahşiliklerini fazlalaştırdılar. .Bu bölgede mevcut Boyalı, Türkmenler, kasnakçı, Kuşkapanı, İnözü, Kuşaca, Çiniler köylerini tamamen yaktılar. Rum bölgesi içinde sıkışıp kalmış bu 7 Türk köyünün yangından ve katliamdan kurtulabilen 2000 kadar ahalisi diğer Türk köylerine sığınıp nefret içine düştüler.

2- Mondros Mütarekesinden sonraki Rum faaliyetleri

Mondros Mütarekesinden sonra Pontus Rumları faaliyetlerini daha ileriye götürdüler. Karadeniz kıyılarında ve içlerindeki kasaba, köylerde bulunan Rum halkı mütareke gereğince serbestçe giren Yunan harp ve ticaret gemileriyle Yunanistan'dan gönderilen ve ayrıca Bolşevik ihtifali yüzünden bu bölgeden çekilen Rus Ordusunun bıraktığı silahların hepsini aldılar. Bundan başka İngilizlerin bu bölgeye soktukları silah ve cephanelerle de Rumlar, bol bol silahlanmış bulunuyordu. Yunanistan'dan özel surette gelen subaylarla bu Rum çeteleri teşkilatlandılar. Ayrıca Bünyan Rum çetesi etraftan gelen Rumlarla gittikçe kuvvetlenmekte idi. Silahlarını ve cephanelerini tamamlayan çeteler faaliyet sahasını genişlettiler. Bu bölgenin civarındaki 22 çiftlik ve hanı yaktılar. Oruç köyü tamamen yok edildi. Birçok Türk köylerinin hayvanlarını alıp götürdüler. Hükümet bu sırada bin bir zorluk ve çaresizlik içinde bulunuyordu. Hükümetin bir şey yapamaması karşısında bu civar köyleri kendi kendilerini korumaya ve silahlı müfrezeler kurmaya başladılar. Çünkü Rum çeteleri çeşitli merkezde faaliyete geçmiş bulunuyordu. Bu merkezler şunlardı:¹⁶ Samsun bölgesi, Çarşamba ve Terme bölgesi, Amasya bölgesi, Merzifon bölgesi, Vezirköprü bölgesi, Lâdik bölgesi, Havza bölgesi, Tokat bölgesi, Erbaa bölgesi¹⁷Pontus Rumları, bundan önceki bölümlerde görüldüğü üzere, yalnız teşkilat ile, yalnız bütün Rumları Pontus fikri etrafında hazırlamakla yetinmemişler, silahlı çeteler kurarak geniş ve tertipli bir plân dâhilinde uygulama alanına

¹⁶-Kurt, a.g.e. s. 166

¹⁷-Kurt, a.g.e. s. 186

dahi geçmişlerdir. Hükümet esasen Pontus teşkilatının bütün sırlarını ancak Rumların bu çetelerle faaliyete başlamasından sonra öğrenebilmiştir. Sayıları bazen 800'ü geçen, bazı yerlerde binlere ulaşan bu çetelerin siyasi emellere korkunç olaylar ve zulümler yapmaya başlamaları özellikle Samsun, Amasya, Tokat illerinin bütün bölgelerinde düzenli ve intizamlı bir planla hareket etmeleri hükümeti, karşı güvenlik önlemleri almağa yöneltmiş ve sonuç olarak değişik yerlerde yapılan araştırmalar neticesinde Pontus teşkilatına ait bütün evrak ve belgeler ele geçirilmiştir. Pontus Rumluğunu idare edenlerle, bu emelleri düşünceden eyleme döndürmek için silahlı çete halinde çalışanlar arasında, nasıl sıkı bir bağ bulunduğunu değişik kiliseler, okullar ve kulüplerde elde edilen Pontus teşkilatı belgelerinden pek güzel anlıyoruz. Merzifon Pontus Kulübü görüşme tutanaklarının sayfaları hep bu şekilde bağlantıyı gösteren kanıtlarla doludur. Bu tutanak defterinden rastgele bir sayfa okuyalım.

12 Aralık 1919

“İsim listesinin okunmasından sonra geçen oturumun kararları incelenmiş ve onaylanmıştır. Papadopulos tarafından I. Dünya Savaşındaki serüvenlerinden söz edildikten sonra, özellikle silâhına çağrıldığından dolayı Samsun'dan ayrılması, Samsun çevresinde bir Rum eşkıya çetesine katılması, mensup olduğu çetenin Türk jandarma birlikleri tarafından kuşatılması ve bir mucize kabilinden olarak bu tehlikeden kendisini kurtardığı özel olarak belirtilmiş ve açıklanmıştır.

Bazı günlük konuların araştırılması ve görüşülmesinden sonra oturuma son verilmiştir.”

Genel Sekreter

Başkan

İ. Metidis

Teoharidls

Merzifon Pontus Kulübü'nün resmî tutanak defterinden çıkarılan şu küçük belgeden de açık-seçik anlaşılıyor Kİ hükümetin I. Dünya Savaşı'ndaki seferberlik emrine uymayan Rumlar hemen firar ve Rum çetelerine katılıyorlar ve bunların jandarmalarımızla çatışmalarda gösterdikleri kahramanlıklar, daha soma Pontus kulüplerinde takdir edici bir şekilde anlatılarak tutanıklara geçiriliyor. İşte Pontus Rumlarının çete halinde çalışma alanına atılmaları, seferberlik emri ile başlamış oluyor. Bundan dolayı Pontus çete elliğinin çalışmasının başlangıcı savaş zamanıdır. Ondan önce bu çeteler böyle geniş ve siyasi çalışmalar gösterememişlerdi. Bunların I. Dünya Savaşı zamanında Bafra'nın Nebyan bölgesinde olduğu gibi sayıları binlere ulaşan çeteler halinde çalışmaya başlamalarındaki maksatlar değişik ve hep bir gayeye yöneliktir. İslâm halkını korku ile sindirmek, İslâm nüfus çoğunluğunu azaltmak için rast geldikleri İslâmları öldürmek, İslâm köylerini yakıp-yıkmak, Türkiye hükümetini savaş zamanında yurt içinde zayıf düşürmek, kendi üzerlerine çekecekleri kuvvetlerle Türkiye'nin savaşmakta olduğu düşmanlara dolayısıyla yardım eylemek, o çevrede Rumluğun varlığını fiili olarak ispat ederek ileride Türkiye'nin yenilmesi halinde Pontus emellerini gerçekleştirmek için birçok maksattan başka Rum çetelerinin en belli başlı bir maksadı da, savaş sırasında gerektiğinde

Türk ordusunu arkadan vurmaktı. Lâkin I. Dünya Savaşı'nda Anadolu'daki ordumuz ve ordunun Rum çetelerine karşı almış olduğu askeri tedbirler Nebyan çevresi müstesna olmak üzere, Rum çetelerinin çalışmalarını sınırlamaya sebep olmuştu. Lâkin Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra, ordumuz küçülüp, bütün silahlarımız elimizden alınca artık Türk Hükümetinin Rum çetelerine karşı İslâm halkı savunmak için bile bir kuvvete sahip olmadığı görülünce kuvvete karşı her zaman zayıflık ve itibarsızlık gösteren ve hükümette acizlik görünce hemen başım kaldıran Rum karakteri anında kendini göstererek- Pontus çeteleri genel olarak saldırgan bir duruma geçtiler. Bizim ellerimizden silahlarımız alınmasına karşı onlara açıkça yurt dışından silahlar getiriliyordu. İngilizler Samsun'a çıktıkları zaman Rum çetelerine, 10 000 silah dağıttılar. Sonra Pontus bölgesinde sayıları pek az olan Rumları çoğaltmak için Rusya'da oturan ve Bolşevik idaresinde yaşayamayan Rumları, vapur vapur Samsun çevresine çıkarmaya ve bizim topraklarımızda yerleştirmeye başladılar. Aynı zamanda böyle yurt dışından doldurma suretiyle İslâm nüfus çoğunluğuna yetişmek mümkün olamayacağı tabii olduğundan, çeteler artık çekinmeksizin ve açıkça İslâm ezici çoğunluğunu ortadan kaldırmak için rast geldikleri İslâmları öldürmeye ve daha sonra -her kaza çevresindeki olaylar anlatılırken görülecektir ki,- çeteler İslâm köylerine baskınlar yaparak katliamlar yapmaya başladılar. Çeteler mezalimine sahne olan yerleri kazalara göre 12 bölgeye ayırıyoruz. Bu bölgeler kitapta coğrafi duruma göre düzenlenmiş olup kazaların sırasıyla isimleri şunlardır: Bafra, Samsun, Çarşamba ve Terme, Amasya, Merzifon, Köprü, Ladik,

Gümüşhacıköy, Havza, Tokat, Erbaa, Zara kazaları. Bu 12 kaza bölgesine bir de Merkez Ordusunun, son 10.5 aylık vukuatı gösteren resmî istatistik cetvelleri ilave edilmiştir ki bunu da bir bölge saydığımızı Pontus çetelerinin korkunç olaylarına sahne olan bölgeler 13 bölgeye ayrılmış demek olur.¹⁸

Pontus Meselesinin Meclisteki Yansıması:

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ve rüfekaşının, Pontus meselesi hakkında Dâhiliye Vekilinden istizah ve Dâhiliye Vekili'nin açıklaması

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Dâhiliye Vekili Fethi Beyefendinin kanaati âcizanemce memleketi maatteessüf lâyıkiyle tanıyamaması ve halkın ahvali ruhiyesine vakıf bulunmaması ve hatta uzun müddet memlekette uzakta bulunması dolayısıyla de teşkilâtı hazırai milliyemizin teferruatını kavrayamamış bulunması yüzünden bugüne kadar nazarı Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine Dâhiliye Vekili Fethi Beyefendinin kanaati âcizanemce memleketi maatteessüf lâyıkiyle tanıyamaması ve halkın ahvali ruhiyesine vakıf bulunmaması ve hatta uzun müddet memlekette uzakta bulunması dolayısıyla de teşkilâtı hazırai milliyemizin teferruatını kavrayamamış bulunması yüzünden bugüne kadar nazarı müsamahası önünde cereyanına müsaade ettiği kanunsuz, yolsuz ve istiklâl mücadelemizin ruhiyle gayri kabili telif icraatın bir müddet daha devamını menafii

¹⁸-Kurt a.g.e. s. 187-188

milliyemize bilküllüye mugayir gördüğümden atideki on bir maddenin miri mumaileyhten müstacelen istizahını teklif ederim.

1. Dairei intihabiyem merkezi olan Trabzon şehri ile havalisi askeri kumandanının icraatı keyfiyesi neticesi olarak gayri kanunî tevkifat, hapis, mesakine taarruz, halkı müsellehan tehdit ve muayyen zamanlarda umumî ve hususî tarifleri set suretiyle de gerek şehir dâhilinde ve gerek şehir ile mülhakat arasındaki müruru uburun tevkif ve muamelatı nasıl tatil edilmesi. Bu maddeye müteferri vekayii birer misali berveçhi ati tespit edilmiştir.¹⁹

2. Yomra nahiyesinin Şane karyesi muhtarı Aziz Çavuşun gayri kanuni olarak tevkif ve kalede hapsi, bilâhare tarafı aciznemden vuku bulan teşebbüs üzerine ciheti mülkiyeye teslimi ve müddei umumîliğin meni muhakeme ve tahliye kararına rağmen tekrar kumandanlık tarafından tevkif ve kalede hapsi.

3. Mesakine taarruza misal olmak üzere rüfekamızdan Trabzon Mebusu Celâlettin Beyin hanesine zabıtların girmesini ve mahdumu Bedri Efendiyi tehdidini ve Yomra Nahiyesi karyelerinden birçoğunda girilmedik hane kalmadığını zikir ile iktifa ederim. 4. Değirmendere'de bir bakkaldan piyasanın dununda bir fiyatla şeker almak isteyen bir zabitin bakkalın muvafakat etmemesi üzerine bakkalı tehdidi ve tahaddüs eden münakaşai lisanîye üzerine istishap ettiği dört müselleh neferi siperlere yatırmak suretiyle tehdidatı müsellehada bulunması.

5. Şehir dâhilinde vesika yoklamak bahanesiyle hem de alaturka saat on bir, on bir buçukta bütün müruru ubur ve münakalatın tatil edilmesi.

¹⁹-T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 18 Mayıs 1338 (1922), XX, s. 362

6. Değirmendere yolu gibi Trabzon'dan Erzurum'a giden bir şehrahı katletmek suretiyle şehirle mülhakat arasındaki muvasalanın uzun müddet tevkif ve tatil edilmesi.

Madde 1. — Bütün bu yolsuz ve halkı ezici muamelât neticesi olarak merkeze vukubulan şikâyet üzerine Trabzon'a izam edilen tahkik heyetinin tahkikatından henüz bir netice çıkmaması.

2. Erzurum, Sivas Kongreleri mukarreratına tevfikân intihap edilmiş ve memlekete ifâ ettikleri hidematı mebrure herkesçe malum ve müsellemlen olan Trabzon Heyeti Merkeziyesi muamelâtının sarahati kanuniye hilâfında Hükümet tarafından tetkik ettirilmesi.

3. Millî cemiyetler, bilhassa bugünkü teşkilâtımızın temelleri olan Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri elde mevcut nizamnamei hususiyelerine ve cemiyetler nizamnamei umumîsi ahkâmına göre doğrudan doğruya kongrelerine karşı sual ve bilhassa hesabatın kongrenin nazarı muhakeme ve tasvibine arz mecburiyetinde buldukları halde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesinden Hükümetçe hilafı usul ve kanun hesap istenilmesi.²⁰

4. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesinin muamelât ve hesabatını tetkike memur edilen heyetin tetkikatını garazkârane bir mecrada sevk etmek istediğini fark ve derk eden Heyeti Merkeziye Reisi ve azaları pek buhranlı geçen şu son seneler zarfında ifâ ede geldikleri hidematı vatanperveranenin makûs bir tecellisi olarak telâkki ettikleri bu halâyik ve haysiyetsikenane muamele üzerine derhal istifâ ettikleri halde istifaları kabul edilmeyerek birçok aylar sonra ortada mevcut nizamnamenin sarahati

²⁰-T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 18 Mayıs 1338 (1922), XX, s. 363

katiyesine rağmen Vali Vekili tarafından teşkil edilen bir heyeti müteşebbiseye devri muameleye icbar edilmeleri ve hatta Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyesinin hiç bir sıfat ve salâhiyeti kalmadığı yolunda karakollara kadar emirler vermek, ilânlar yapılmak suretiyle memleketin bu güzide, vatanperver ve hamiyetli evlatlarını tezlil ve tahkire kıyam edilmesi.

5. Alelhusus Trabzon meselesi namı altında hiç yoktan ihdas edilen meselede şahsen alâkadar olan Fırka Kumandanı epey zaman evvel merciince başka bir mahale tayin edildiği ve yerine diğer-bir kumandan gitmiş bulunduğu halde Vali vekili sıfatıyla hâlâ Trabzon'da bırakılarak kendi hakkında belki de pek muhik bir surette şikâyet etmiş olan Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyesi azalarının yine bir kumandan vasıtasıyla manen ezdirilmek istenilmesi.

6. Bir lüzumu siyâsî üzerine merkezce sahilden dâhile nakilleri emredilen Hıristiyanlardan asıl tehlikeli olan bazı münevver kimselerin Trabzon'da alıkonulmaları ve bazılarının da İstanbul'a gitmelerine müsaade edilmesi.

1. Merkezden verilen emre tebaan Akçaabat Kazasının Trabzon tarihiyle dâhile sevk etmek istediği ve biraderi Amasya İstiklâl mahkemesince idama mahkûm edilmiş bulunan Enfiyeci oğlu Vali tarafından kafileden alınmak suretiyle ve Akçaabat kazasının itirazlarına rağmen Trabzon'da alıkonulmuştur.

2. Mondros mütarekesinden sonra Trabzon'da cereyan eden bir muhakeme esnasında «**Şimdiden sonra Türklerin buralarda hakkı hayatı yoktur, buraları Pontus Hükümetine aittir**» diyen ve bu

ifadesi mahkeme kuyudatında bulunan genç bir komitacı (Dava Vekili Afrididi) nin İstanbul'a gitmesine müsaade edilmiştir.

8. Hükümet, yine bir lüzumu siyasî üzerine bu güne kadar Rumların harice gitmelerine müsaade etmediği hakle son zamanlarda Samsun'a giden Dâhiliye Vekili Beyin bir hayli Rum ailelerinin İstanbul'a gitmelerine müsaade itmesi ve mazharı müsaade olan ailelerin velkenci oğullan. Andavallı oğulları ve Enfiyeci okulları gibi hem pek zengin, hem de Pontus'çuluğu pisvalarından olan ve erkânından bir kısmın Amasya istiklal mahkemesinde ihanetler» tahakkuk edip cezalarını gören ailelerden olması.

9. Trabzon'da hadis olan mesaili yakından tetkik etmek üzere Trabzon'a giden Dâhiliye Vekili Beyefendinin halk ile zerre kadar temasa lüzum görmeksizin yalnız Vali vekili olanlar fırka Kumandanı beyle görüşmekle iktifa etmesi. ²¹

10. Bilhassa Pontus'çu Rum eşkıyasının defi mazarratı maksadıyla **Canik havalesine** azimet etmiş olan Dâhiliye Vekili Beyefendi avdetinde o havali mebuslarına ancak sekiz yüz kadar ve müteferrik mahallere dağılmış Rum eşkıyası mevcut olduğunu söylemesine rağmen Tokat havalisinde ve hatta Tokat şehrine iki üç saat mesafede bulunan çok İslam köylerinin ve bu eşkıya tarafından yakılması ve halen bu şakilerin Erbaa ve Samsun havalisinde - hatta Samsun'a girmediği göze aldırarak derecede cüretkârane bir şekilde icrayı şekavet ve melanet etmeleri.

²¹-T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 18 Mayıs 1338 (1922), XX, s. 363

11. Sureti mahsusada Canik havalisindeki şekavedi men, maksadıyla o havaliye seyahat etmiş olan Dahiliye Vekili Beyefendinin icraatı hakkında şimdiye kadar Meclisi Âliye izahat vermemesi ve bu sükûta son Ilgaz hadisesinin delâlet ettiği manayı müessife de inzımam edince vuku bulan seyahatin boş ve sırf «zait bir kalem masraf, menzilesinde kaldığının tahakkuk etmesi ve maatteessüf o civar Müslümanlarının halen daha ziyade zulüm ve itisafa maruz kalmaları.²²

Trabzon Mebusu Canik Erzurum Tokat Malatya Beyazıt Ali Şükrü Süleyman Salih Hamdi Lütfi Atıf Beyazıt Trabzon Çorum Bursa Tokat Van Şevket Celalettin (Okunamadı) Necati Rıfat Tevfik Siverek Karahisarısahip Bolu Lütfü Ömer Şükrü

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Efendiler, rüfekayı muhtermeden Tokat Mebusu Rifat Beyle Hamdi Beyin Pontus meselesine dair vermiş oldukları istizah tahririnde diyorlar ki; Rumları yeni baştan mütezayit bir gayz ve kin ile Müslümanların başına bela etmeleri esbabını Vekil Beyden sorarız. Bundan maksatları anlaşıldığına göre, bendeniz Rumları yeni baştan bu milletin başına bela etmişim. Eğer münakaşayı bu yola dökmek istiyorlarsa bunu itiraf etmeye mecburum ki bu bir mugalâtan ibarettir. Fakat mugalâta ile davanın kazanılamayacağını iddia ediyorum. Cenabı Hakka arzı şükrederim ki kendileri de tahrirlerinin metninde sözlerini birkaç defa yine kendi yazılarıyla tekzip etmişlerdir. Demişlerdir ki, harbi umuminin yani seferberliğin bidayetinden beri bu eşkıyaların yani Pontus eşkıyalarının İslâmlara

²²-T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 18 Mayıs 1338 (1922), XX, s. 364

yapmakta oldukları mezalim ve saireye nihayet vermek maksadıyla üç liva mebusları akdi içtima etmişler ve bazı mükarrerat ittihaz etmişlerdir. Binaenaleyh, bendeniz Rumları bu milletin başına bela etmedim ve edemezdim. Böyle ağır ve mugalatalı bir ittihanda bulunmak zannederim muvafıkı vicdan olmasa gerek. Harbi umuminin yani seferberliğin bidayetinden beri oradaki Müslümanlara envai mezalim yapıldığı itiraf etmekte olan muhterem rüfekaya şunu hatırlatmak isterim ki seferberlikten şimdiye kadar sekiz sene geçmiştir ve orada bulunan Rumların adedini yalnız Samsun livası dâhilinde, Samsun nüfusunu arz edecek olursam, seksen beş bin Rum vardır. Binaenaleyh, sekiz seneden beri memleketin başına hakikaten belâ olmuş olan bu Rumları bir an evvel tathir etmek, temizlemek için bendeniz zannediyorum ki şimdiye kadar yapılmış olan tedabirlerden en müessirlerini ben yaptım ve şimdi ispat edeceğim ki bu hususta lehülhamd bir dereceye kadar muvaffak oldum. Bu suretle bu bahse geçmeden evvel Ali Şükrü Beyin vermiş olduğu istizah tahririnde hafi celsede müzakere edilmesi lâzım gelen bazı mevadda temas etmek isterim, o maddelerden birisi de geçen gün Meclisi Âlinize vaat etmiştim. Samsun'da bazı mesail için sokaklarda müruru uburun münkati olduğu vesaire hakkında bir madde vardı. Bunu alenî celsede arz ederim. Trabzon'da vardır. Efendiler, bu muamele geçen senenin temmuzunda yapılmıştır. Binaenaleyh, bendeniz henüz Ankara'ya muvasalat etmediğim bir zamanda vaki olmuştur, değil vekilliğim zamanında Ankara'ya vasıl olmadığım bir zamanda vaki olmuştur.²³ Bendenizin acemiliğime ve ahvali mahalliyeye âdemi vukufuma

²³-T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), XX, s. 369

binaen memlekette böyle seyyiatı hal vuku bulduğuna dair iddiada bulunanlardan rica ederim ki henüz Ankara'da değil iken vuku bulan bu gibi mesaili bana atfetmesinler. Çünkü bana atfedilemez. Filvaki malûmu âliniz olduğu veçhile geçen senenin haziran ayında Yunan'ın bazı gemileri Karadeniz'de bazı limanlarımızı topa tutmuştu. Bunun üzerine Heyeti Vekilece sahilde bulunan Rumlardan 15 ilâ 50 yaşında bulunanlardan eli silâh tutanların dahile nakilleri için bir karar ittihaz olunarak bu karar Şark cephesi kumandanlığından Trabzon | firka kumandanlığına tebliğ olunmuştur ki bu Temmuz ayında vaki olmuştur. Trabzon malûmu âliniz gayet büyük bir şehirdir ve vapurların memerri olması hasebiyle orada cereyan edecek ahvalin harice aksetmek ihtimali vardır. Bunun üzerine mevki kumandanı bu tedbiri icra etmek için bazı ihtiyatlara müracaat etmiştir. O vakit firka kumandam, elyevm vali vekâletinde bulunan Sami Bey firka kumandanlığında bulunmuyordu, ondan evvel Miralay Seyfi Bey firka kumandanlığı vekâletini ifa ediyordu. Bu dâhildeki meseleyi büyük bir şehirde tehcir şekline sokmamak için firka kumandanı bir tedbir düşünmüş ve tevellütlü Müslim ve gayri Müslim efradın ahzı asker kanunu mucibince Trabzon'da bir hafta zarfında, mülhakatta da on beş gün zarfında şubelerinden askerî vesika almalarını ve aksi takdirde vesika almayanların meşkûk addedilerek vesikasızların firkanın en uzak noktalarına, mürettebatına sevk edileceği ilân olunmuş, bundan maksat da bu suretle vesika almayacak olan Hıristiyanları bu suretle en uzak mürettebata sevk ve isal ile onları müretteplerine sevk etmektir. Bu yaptığı tedbir de sırf Trabzon'un nezaketi mevki için icap ed en tedbirin ifasından ibaret kalmıştır. Filvaki bu ilân

yapıldıktan sonra Trabzon'da vesika alanlar almış, fakat alanların miktarı şehir dâhilindeki nüfusa nazaran pek az olduğu, için derhal fırka kumandanı zatî maksadı emir olduğu veçhile Hıristiyan mahallerini taharri ettirmiş ve bu^suretle Hıristiyan mahallerine mensup olanlardan vesika aramıştır. Vesikası olmayanları da derhal fırkanın en uzak yerlerine sevk edeceğim diyerekten bunları mahalli müretteplerine sevk etmiştir. İşte Mebusu muhteremin şikâyet ettiği muamele bundan ibarettir. Esas itibariyle şayanı takdir olan bir tedbirden olan bu muamele evvelce de arz ettiğim veçhile zamanı acizanemden ve buraya muvasalatı acizanemden evvel vuku bulmuştur. Esasen buna cevap vermek mecburiyetinde olmamakla beraber sırf Meclisi Âlinizi tenvir maksadıyla keyfiyeti arz ettim. İşte bu hal ki bu suretle mahalli heyeti ihtiyariyeleri vasıtasıyla memurini askeriye ve mülkiyeden mürekkep heyetle **Trabzon Hıristiyan mahallesinde yapılan taharriyatta 439 nefer derdest edilmiş bundan 256 kişi kamyonlarla, 173 nefer de yaya olarak sevk edilmiştir.** Mesele bundan ibarettir. Bir lüzumu siyasî üzerine merkezden dâhile şevkine karar verilen Hıristiyanların asıl tehlikeli olan bir takım münevver kimselerin Trabzon'da alıkonulmaları ve diğerlerinin İstanbul'a gitmesine müsaade edilmesi ve buna mümasil olmak üzere Enfiyecioğlu namında birinin de Akçaabat kazasının itirazına rağmen Trabzon'da alıkonulmasıdır. Bu muameleden zerre kadar malûmatım yoktur. Yalnız Trabzon'dan keyfiyeti istifsar ettim, aldığım telgrafı size aynen okuyorum.²⁴ «Enfiyecioğlu Mardıros'un

²⁴- T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), XX, s. 370

emsali veçhile dâhile sevk edildiği maruzdur.» Emsali veçhile dâhile sevk edilmiştir diyor.

ALÎ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Tarihi kaç efendim?

ALÎ FETHİ BEY (Devamla) — 3 Nisan 1338 tarihlidir. Emsali veçhile kafileden alındığına dair malûmatı da sormaya mecbur oldum. Diyor ki, Akçaabat kazasında - ki tamamıyla istizah takrirlerindeki malûmata muhalif olarak - bu adamların bir çokları tarafından Harbi Umumideki Rus istilâsında iken ahali İslâmiyenin pek çoklarına muaveneti görüldü günden dolayı onların vuku bulan müracaatlarına binaen evvelâ Vali Hazım Bey tarafından alıkonulmuştu, sonra da emsali veçhile 24 Nisan tarihinde sevk edilmiştir. Filvaki kış esnasında sevkiyat tatil edilmişti. Yollar karla mestur olduğu için nakliyat yapılamamıştı ve yollarda da telefât vaki oluyordu. İnsanî bir noktai nazardan sevkiyatın ilkbahara taliki tavsiye olunmuştu. İşte ilkbahardaki sevkiyat arasında bu da akran ve emsali arasında dahile sevk olunmuştu. Mondros mütarekesinden sonra Trabzon'da cereyan eden bir muhakeme esnasında “şimdiden sonra Türk'lerin burada hakkı hayatı yoktur diyen ve bu ifadesi mahkeme kuyudatıyla sabit olan genç bir dava vekili ve komiteci Akridis'in İstanbul'a gitmesine müsaade edilmiştir”. Efendiler, bendenizce Mondros mütarekesinden sonra her Hıristiyanın ne dediğini ve ne gibi harekâta bulunduğuunun hepsini bilmek malûmu âliniz imkân haricindedir ve bilemem. Yalnız mahallinden şu telgraf alınmıştır: Bazı muamelâtı dâhiliye için Der saadete gönderilmesi takarrür eden Bankı Osmanî Hukuk Müşaviri Akrididi İnsitat Efendiye vesika verilmesi Trabzon Osmanlı Bankası Müdüriyeti tarafından iltizam edildiği, Vali Hazım Bey tarafından

veriliyor. Bittabi mahallin valisi bu adamın dediğini ve hayatının ne merkezde olduğunu herkesten ziyade iyi tahkik etmesi ve bilmesi lâzımdır. Bu geçen senenin kânunuevvel aylarına tesadüf ediyor, bu telgraf o zaman gelmişti. Böyle dâhil ve harice seyahat müsaadelerini müsteşarımız bulunan Hamit Beye tevdi etmiştim. Hamit Bey malûmu âliniz uzun boylu Trabzon Valiliğinde bulunmuş ve uzun boylu Trabzon ahvaline vukuf peyda etmiş bir zattır. Bu zat benim namıma bu Akrididi Efendiye İstanbul'a gitmesi için müsaade etmiştir. Bu zat bilmez ve Trabzon Valiliğinde bulunan Hazım Bey de bilmez ise bu hususta bana terettüp edecek bir kusur yoktur ve olamaz ve kendileri de o zaman beni tenvir etmemişlerdi.²⁵ Sonra şunu arz etmek isterim ki Bankı Osmanî bugün memleketimizde bir müessesesi maliyedir. Zannedirim ki Maliye Vekâleti bunun muavenetinden her suretle istifade etmelidir. Bankı Osmanlının her şeyini reddetmemek ve karşılamamak için Maliye Vekâletinden bize tavsiyeler vardır. Bu hususta her türlü suhuleti göstermek için Maliyeden bize tavsiyeler vardır. Bankı Osmanînin Hukuk Müşaviri sıfatıyla bazı muamelât maliye ve bazı muamelâtı hukukiye için İstanbul'a gitmesi istilzam olunan bu Akrididi'yi bu sıfatla biz ve bankaya muavenet olmak üzere gönderdik. Dedikleri gibi burada bir kasıt veya bize husumetkârane bir vaziyet almış olan bu adamı mahza bir kastı mahsusla İstanbul'a gönderilmiş şeklinde göstermek hakikati başka bir şekilde göstermek demektir ki bu doğru değildir.²⁶

²⁵- T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), XX, s. 370

²⁶- T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), XX, s. 371

Dâhiliye Vekâleti artık bu adamın ahval ve harekâtını mütemadiyen takip edecek mi? Hükümet yine bir lüzumu siyasî üzerine bugüne kadar Rumların harice gitmelerine müsaade etmediği halde diyor. Samsun'da bir takım ailelerin, Yelkenci oğullan ve Enfiyeci oğulları gibi hem pek zengin; hem de **Pontus'çuluğun pişivalarından** ve erkânından olan bir kısmın İstiklâl Mahkemelerince ihanetleri tahakkuk eden ve ailelerinin ceza görmelerini. Şurasını arz etmek isterim ki evveleminde lüzumu siyasî üzerine Hıristiyanların dâhil ve harice gitmesi için bazı kuyudat vardır. Fakat hiç bir Hıristiyanın harice gitmesinin menolunacağına dair bir kayıt yoktur ve bu husustaki malûmatları katiyen doğru değildir ve bu esas haddi zatında doğru bir hareket olamaz. Pekâlâ, bilirsiniz ki pek çok rüfekadan bu hususta bazı müracaatlara maruz kalmışımıdır. Bazı Hıristiyanların fakrû halinden başka yerlerde temini maişet etmeye mecbur kaldığından bahisle bunların Ankara'dan İstanbul'a veyahut başka yerden diğer bir yere gitmesine dair birçok müracaatlar vardır. Bu müracaatların cümlesini nazarı dikkate almaya mecburuz. Akikate hastalığından dolayı ya berayı tedavî veya berayı ameliyat İstanbul'a gitmesi lâzım olan bir adam varsa ve bu adamın hayatını kurtarmak İstanbul'a gitmesini mucip ise bir mahzur olmadığını ve bu adamın hüsnü hali tebeyyün eden ve polisçe dahi şüphe bir hali mevcut değilse bu adamın ifnayı hayatına ben vicdanen razı değilim. Böyle adamları da göndermek mecburiyetindeyim ve bunun aksini iltizam etmek gayrı insanî bir hareket olur ve Avrupa Uların bizim hakkımızda Hıristiyanlar için. ittihamlarına bihakkin maruz oluruz. Binaenaleyh, polisçe ahvali tetkik ederek ve gitmelerinde bir mahzur

olmadığı tebeyün eden, bahusus hamile kadınların bazıları bu zikrettikleri aileler içinde İstanbul'a gitmelerine zaruret hâsıl olan bazı kadınların gitmeleri ve bu da mahallinin gösterdiği lüzum ve icap üzerinedir. Bendeniz Samsun'da iken müsaade ettim ve burada iken de elyevm bu gibi vaki olan müracaatlara da elan müsaade etmekteyim. Çünkü bunun hilâfındaki bir hareketin hem vicdanca ve insaniyetçe gayri mugayir addederim. Andavallı oğulları gibi bir takım ailelere mensubiyetleri olması mevzubahis ediliyor. Kocasının veyahut erkeklerinin bihakkın görmüş oldukları cürümlerden dolayı bunların ailelerini ve bütün efradı ailesini tecrim etmek ve zannederim muvafik değildir.²⁷

ALİ FETHÎ BEY (Devamla) — Süleyman Beyefendi Hazretleri zatı âlinize söylüyorum ki dört tane Ermeni'nin İstanbul'a gitmesi için bendenize müracaatta bulundunuz ve ben bunları İstanbul'a gönderdim. Şimdi bunların neden İstanbul'a gönderildiklerini soruyorsunuz ve takrire vazı imza ediyorsunuz. Sizin bu tarzdaki hattıhareketiniz ne kadar muvafik ve makbul ise tabii diğer rüfekanın da hareketleri ve hüsnü şahadetleri o kadar makbuldür zannederim.

SÜLEYMAN BEY (Canik) — Rica ederim, nasıl müracaat etti isem ayrıca söyleyeceğim orada.

ALİ FETHÎ BEY (Devamla) — Trabzon'da hadis olan mesaili orada yakından tetkik etmek üzere Dâhiliye Vekili Fethi Beyefendinin halk ile katiyen temasa lüzum görmeyerek fırka kumandanı beyle görüşerek iktifa etmesi demeleri katiyen doğru değildir. Bendeniz

²⁷ -T.. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), XX, s. 371

Trabzon'a gittiğim zaman Trabzon ahali-i hamiyetmendanının hüsnü kabulüne mazhar oldum ve belediye dairesine gittim. Belediye dairesinde memleketin bilumum eşraf ve ağyanı ve muteberanı geldiler ve onlarla görüşüm. Ahali ile temas etmek için başka bir tarik yoktur zannederim. Belediye dairesinde herkesi kabul ettim de gibi hükümette bana müracaat eden her zatı kabul etmekten başka halkla temas için bir tarik bilmiyorum. Dükkân, dükkân gezip te herkesin hatırını sormak da zannederim bir Dâhiliye Vekili için kabil değildir. Burada kendilerinin kastetmek istedikleri Müdafaai Hukuk Reisi Hacı Ahmet Efendi ile belediye dairesinde görüşük. Belediye Reisi muhtereminin kendilerine müteşekkirim,²⁸Bana evlerinde yer verdiler, hüsnü kabul ettiler. Onun evinde bir saat kadar görüşüm, temas ettim ve beni Müdafaai Hukuk Cemiyetinde bir ziyafete davet ettiler, düşündüm, bu daveti kabul etmemek için kendimce bir mazeret buldum. Çünkü Müdafaai Hukuk Cemiyetinin kısmı azamı böyle ziyafetlere masruf olduğu için ve bu masruf paraların masraflarının hizasında da hangi zatın şerefine ziyafet verildiği mukayyet olduğu cihetle benim namımın da bu tahsisat raporuna geçmesine razı olmadığım için (Alkışlar) davetlerini kabul edemedim. İşte halk ile temas etmemek meselesi, halkın temasından kaçınmak meselesi, sırf bu ziyafetin âdemi kabulünden neşet etmiştir. Mekteplerine gittim, müftülerine gittim, bilcümle devaire gittim, hükümet dairesinde ilân ettim ve kim arzu ederse bana gelsin ve arzuhalini versin dedim. Halkla temas için başka suretle bir çare olacağını bilmiyorum, bir çare varsa lütfen bildiriniz de şayet başka bir maksatla seyahate çıkarsam o

²⁸- T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), XX, s. 371

suretle hareket ederim. Efendim, bundan sonra Pontus meselesine giriyorum; Pontus meselesine gelelim; bendeniz Dâhiliye Vekili olduğum zaman malûmu âliniz merkez ordusu kumandanı vardı, doğrudan doğruya mesul olan makam orası idi. Merkez ordusu kumandanlığının takibi eşkıya hususundaki salâhiyetinin ciheti mülkiyeye devrinden itibaren sureti mahsusada ve gayet itinalı bir surette meşgul oldum. Askerlerin azlığından vesaireden bahisle mahallinden işaret varit oluyordu, Bu işareti buradaki rüfeka da teyit ediyorlar ve bir gün encümende üç liva mebusları içtima etti. Bu içtimada ittihaz olunan mukarrerat; bir sınıf efrat silâhına alınacak ve oradaki fırka takviye edilecek ve bunların kaput vesaire gibi ihtiyacı ve mahallî muavenet temin olunacak ve takibi eşkıyaya kemali germi ile mübaşeret edilecek ve bilhassa eşkıyanın yaprak mevsiminden itibaren, ormanların yapraklanması mevsiminden itibaren eşkıyanın tenkiline başlanacaktır. Bendeniz Pontus şekavedinin sekiz seneden beri memlekette yer tutmuş olan bu Pontus teşkilâtının kal' ve imhası için gösterdiğim itinayı alâkai mahsusayı göstermek, daha ziyade takviye etmek için bizzat kânunusani nihayetlerine doğru seyahate karar verdim. Yola- çıktığım zaman zannedirim Kânunusaninin yirmi sekizine tesadüf ediyordu. Buradaki içtima bundan on, on beş gün evvel yapılmış idi. Merkez ordusuna emirler verilmiş idi. Maatteessüf ben Keskin'e vardığım zaman bu efradın silâhına alınmadığı ve buna merkez ordusunca lüzum gösterilmediğini anladım ve Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine maruzatta bulundum. O andan itibaren o efrat silâhına alınmaya başlanmıştı. Bu yolda mütemadiyen bu işle meşgul oldum Merzifon

ve Havza'ya vasıl olduğum zaman merkez ordusu baki kaldıkça bu takip meselesini ciheti mülkiye mi yapacak, yoksa ciheti askeriye mi yapacak? Bunu bir haysiyet meselesi haline koydukça bu işin doğru gitmeyeceğini söyledim ve o zaman rüfekadan Asım Bey de beraber idi zannederim. Bu hususta yine maruzatta bulundum. Orada gerek ahalinin ve gerek askerin itimadını haiz olan bir zatın fırka kumandanlığı sıfatıyla fırkaya tayin olunmasını ve merkez ordusu teşkilâtının lağvına lüzum gösterdim. Zaten evvelce de merkez ordusu teşkilâtına nihayet vermek Erkânı Harbiyece mutasavver iken ve merkez ordusunun da ve gerideki teşkilâtın tenkisi Meclisi Âlinizin arzusu iktizasından bulunduğundan merkez ordusu ilga olunmuş ve Cemil Cahit Bey fırka kumandanlığına tayin olunmuştur. İşte asıl işe mübaşeret Cemil Cahit Beyin fırka kumandanlığına tayininden itibaren başlamıştır. O zamana kadar hep müşkülâtle mücadele etmeye mecbur kaldım. Cemil Cahit Bey Fırka Kumandanlığına tayin olunmuş ve tertibat almaya başlamış idi. Bu da zaman ile oldu. Şubat'ın 22 ve 23'ncü günüdür İyi hatırımda değil o gün umumî takibata mübaşeret olundu. Evvelâ eşkıyanın en ziyade tahassungâhı olan *Noyan dağına hareket yapıldı ve bu hareket tekrar edildi, bir daha tekrar edildi, ondan sonra diğer muntikalarda da hareket yapıldı. Ondan sonra Tavşan dağı istikametinde harekât yapıldı.* Velhâsıl müteaddit cihetlerde, müteaddit harekâtı askeriyede bulunuldu. Halen harekâtı askeriye devam etmektedir. Bunun neticesinde istihsal ettiğimiz neticeyi arz edeyim: Efendiler, *15 Teşrinievvel tarihine kadar merkez ordusu kumandanlığının memuriyeti esnasında yapılmış olan vukuatla Teşrinisaniden sonra*

yapılmış olan vukuatı zikredeceğim. Fakat şurasını da ilâveye mecburum ki 15 Teşrinievvelen vekâlete geldiğim sırada bu mesuliyeti kendi üzerime almak ve bilfiil işe mübaşeret olunmak için epey zaman geçmiştir. 15 Teşrinievvele kadar ihrak olunan mebaninin adedi köylerde 3303, merkez ordusu zamanında 3300; katledilenler 1700, dağa kaçırılanlar 1037, cerh olunan 148, dağa kaldırılanlar 145'tir. 15 Teşrinievvelen Kânunuevvel nihayetine kadar ki o zaman devri teşettüt idi. 415 mebanî ihrak olunmuş, 69 katil, 51 cerh vaki olmuştur ve Kânunusani bidayetinden 15 Mayıs nihayetine kadar - bu istizah takriri verildiği zaman, ona göre hesabı yaptırmış idim, maatteessüf o günden bugüne kadar hayli zaman geçmiştir: ²⁹151 hane ihrak olunmuştur, 82 katil, 26 cerh vaki olmuştur, 5 kişi de dağa kaldırılmıştır. Yekûn 3 869 hane ihrak olunmuş 1 199 , 3 968 kişi, 253 kişi cerh edilmiş ve 150 (224) kişi cerh edilmiş ve 50 kişi de dağa kaldırılmıştır. Binaenaleyh, merkez ordusu esnayı icraatında 3 330 haneye mukabil zamanı icraatımızda, yani vekâleti acizanem zamanında 1566 hane yakılmıştır.³⁰

BİR MEBUS BEY — Bunu kim yapmıştır?

FETHİ BEY (Devamla) — *148 katle mukabil bizim zamanımızda 151 kişi katlolunmuştur ve 147 cerhe karşı 77, 45'e mukabil 5 kişi dağa kaldırılmıştır. Binaenaleyh bu rakamlar da gösteriyor ki bendeniz Rum eşkıyalarını bu milletin başına musallat etmedim, bilâkis kuvayı inzibatiyeyi onların başına musallat ettim,*

²⁹- T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), XX., s.372

³⁰- T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), XX., s.373

*onu da şimdi ispat edeceğim; 15 Teşrinievvele kadar eşkıyadan dehalet suretiyle hayvan ve meyyiten veya mecruhan elde edilenlerin miktarı, dehalet suretiyle 638, hayyen 332, mecruhan 24, meyyiten 53, ceman 1538'dir. Şimdi efendiler bu tarihten itibaren olan rakamlara dikkat ediniz; 588 meyyiten, yekûn 1 397, 29 Kânunusaniden Marta kadar ki takibatımıza bilfiil başladığımız zamandır. 2 238 dehalet suretiyle, 1 275 meyyiten, 33 hayyen, 3 136 mecruhan ceman (toplam olarak) 6 782.*³¹

EMİN BEY (Canik) — Acele etmeyin.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — 20 Marttan 15 Mayıs'a kadar 1 150 dehalet suretiyle, 1 559 hayyan, 8 mecruhan, 3777 meyyiten, yekûn 16 928 kişi ediyor ki bunun 1 588 kişisi merkez ordusu kumandanına aittir. 15 340 kişisi de bendenizin zamanına aittir.

Efendiler on beş bin kişinin havyan ve meyyiten veya mecruhan elde edilmesi büyük bir meydan muharebesidir. Bizim orada bulunan fırkamız mütemadiyen gece ve gündüz demeyerek, dağ, dere demeyerek, kış, yağmur demeyerek eşkıyanın arkasını bırakmamış ve takip etmekte bulunmuştur ve bu surette bizden de tabii zayıt olmuştur. Bizden zayıt bu nispette değildir. Gayet cüzî ve fakat fevkalâde şayanı eseftir. İşte efendiler, bendeniz bu suretle eşkıyayı bu milletin başına musallat ettim. Yaptığımız takibat esnasında bu suretle tenkil ettikten sonra erzak depolarını, sairelerini kâmilten tahrip ettik. Malûmu âliniz onlar eskiden kendilerine güzel barakalar vesaireler tesis etmişlerdi ve rahat rahat yaşamakta idiler ve hatta etrafında ziraat de ediyorlardı ve ziraatları de biçiyorlar ve yiyorlardı. Şimdi bunlara

³¹- T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), XX., s.373

hiç bir erzak bırakılmamış ve bunların erzak ihfa ettikleri mahaller kâmilen tahrip olunmuştur ve bu suretle bunları aç bir halde bıraktık. Aç bırakmak en müessir bir tedbirdir. Fakat bu tedbirin mahzurlu cihetleri de var. Bittabi aç kalan bu adamlar etrafa saldırmakta erzak tedarik etmek için vaki olan tecavüzleri bu itibarla vaki olmuştur. Bu hususta bilcümle mutasarrıflar müttefiktirler. Son tecavüz kendilerine yemek tedarik etmek için vaki olmuş tecavüzden ibarettir. Fakat şu fark ile ki bundan evvel vaki olan tecavüzde köyle tamamıyla yakılır ve köyün dâhilinde bulunan müteaddit hayvanat celp ve sevk olunur ve köyün bilcümle zehairi sevk olunurdu. Şimdi ise şeraren aldığımız telgraflarda teyit olunuyor. Vaki olan tecavüzler ahali tarafından şiddetle mukabeleye maruz kalıyor. Ekseriyetle bir kaç kişi 6, 7, 8, 10 adedi tabii vakaya göre tebeddül eder - telef ve esir verdikten sonra kaçmaya mecbur oluyorlar. Ve bazı kere de iki, üç hane vesaireyi yakmaya muvaffak oluyorlar ve bazı sefer de tesadüf ettikleri koyun sürülerini vesair mevaşiyi sürmeye muvaffak oluyorlar.³²

ABDÜLGAFUR EFENDİ (Karesi) — Bakiyeyi ne miktar tayin buyuruyorsunuz?

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz, sırası gelince söyleyeceğim, bu hususta mutasarrıflardan aldığım malûmatı söylemeyeceğim. Çünkü mutasarrıflar Dâhiliye Vekiline tabii öyle malûmat verir diyeceksiniz, Orasını söylemeyeceğim. Lâkin eşkiyadan, kendisinden aldığım malûmatı söyleyeceğim. Malûmu âliniz o taraflarda öteden beri icrayı şekavet eden Hasan Çavuş namıyla bir şaki vardır. Bu adam son zamanlarda gördüğü takibat

³²- T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), XX., s,374

üzerine müteessir olarak 38 kişi maiyeti ile beraber Hükümete dehalet etmiştir ve orada bulunan Jandarma kumandanı ile uzun boylu görüşmüştür ve bazı teklifte bulunmuştur. Mevzuu münakaşa etmezden evvel kendisinin ifadesini okuyacağım ve Rumlar üzerinde bir nüfuzu olduğunu, bunlara karşı aldığı vaziyetlerden anladım. Ve bunun içindir ki Hasan Çavuş ve rüfekasını bir müddet için jandarma emrinde istihdam ettiğimiz takdirde bunların kazasını ve hatta merkez nevahisinde ve oralara muttasıl yerlerde icrayı şekavet eden umum Rum çetelerinin rüesasını istiman ettirerek bunların marifetiyle. **Çarşamba**'nın büyük bir köyü ile Kolludere karyesine getirerek iskân ettireceğiz ve bu şakiler vasıtasıyla bir iki köy teşkil edecek kadar kaldığını istihbar edilen silâhlı ve silâhsız ahaliyi de bu civara yakın bir mahalle indirmek mümkün olacaktır. Demek ki bunların miktarları Hasan Çavuşun söylediğine göre azamî bir iki köy teşkil edecek kadardır. Bunların ahvali hakkında yine o Hasan Çavuşun ifadesini zikredeceğim, bu onların istîman etmelerine taraftardır, kendisinin de istîman etmesine taraftardır. Binaenaleyh, diyor ki; Hükümet Rumları iskâna müsaade ettiği takdirde Çete başı Pandelli bilmem, Aristo, sokrat ve Çarşamba Yuvanı. Mülazım Sabri Efendi emrinde Büyüklü' de oturacağım ve bunların bu suretle fenalıklarını rüesasından sorarak bu hususu tahtı emniyete alacağım. Rumların dehaleti maruz tarzda kabul buyuruluğu takdirde erzak ciheti cayi teemmüldür. Bu millet kâmilen açtır ve bunlardan dehalet edip gelmiş olanların ifadeleri bunu tamamıyla teyit etmektedir. Bunlar dâhilde uzun müddetten beri ota ve yabanî pancarlarla taayyüş etmektedirler. Hatta dehalet edenlere sıcak çorba Amerikan muavenet heyeti tarafından Samsun'da

veriliyor. Bunlar hayli zamandır otla idarei taayyüşe alıştıkları için çorba, ekmeğe vesaire yediklerinde telef oluyorlar ve günde dehalet edenlerden 30 - 40 kişi ölüyor. Bunların miktarının ne kadar olduğunu Abdülğafur Efendi Hazretleri sorulmuşlardı, Efendim, böyle açlıktan telef olmakta olan nüfusun miktarını tayin etmek için elimizde mesnet yoktur, hepsi telef olmaktadır, külliyen telef olmaktadır.³³ Eli silâh tutanlar ise tecavüzlerinde muvaffak oldukça götürebildikleri bir kaç koyun sürüsü ile infak etmektedirler. Bunların miktarı hakkında bendenizce sahih malûmat ita etmek mümkün değildir. Çünkü hiç bir esasa istinat etmeyeceği için doğru olmayacaktır. Komisyon bunların miktarlarını yedi, sekiz yüz kişi kadar olduğunu fiivaki takrirlerinde bana atfen Tokat Mebusu muhterem Rifat Beyefendi yazıyorlardı. Bunların miktarları hakkında katî malûmat vermek imkân haricindedir. Tahminî bir şey soracak olursanız ki bu tahmin kabilindedir silâhsız olanların miktarı sekiz yüz ilâ bin raddesindedir. Fakat bu ifadeyi verirken kendilerine tekrar tekrar söyledim ki bunu sırf bir malûmat kabilinden olarak söylüyorum. Çünkü bu hususta katî bir surette malûmat vermek imkân dâhilinde değildir ve bunu size ne üzerine adetlerini söyledim, mümkün değildir ki, dağlarda yaşamaktadırlar. Yalnız bu tahminatımda büsbütün aldanmamış olduğumu da geçen gün Samsun Mutasarrıflığından almış olduğum malûmat teyit ediyor. Samsun Mutasarrıfı bu Hasan Çavuşun istimanı dolayısıyla vaki olan muhaberede diyor ki, Rum usatının kâfi miktarda tenkilini maksat ve gayei milliyenin istihsal ettiği ve bu mıntıkada kalan Rumların ahaliî İslâmiyenin yüzde beşini tecavüz etmeyeceğini

³³- T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), XX., s,374

ve hatta bu nispete bile baliğ olmayacağını beyan ediyor. Bundan evvelki nüfusu evvelce arz ettiğim gibi Samsun livası dâhilinde seksen beş bin kadar Rum vardı. Şimdi ahali İslâmiyenin nispetinin yüzde beşine indiğini yazıyor. Demek ki vaki olan takibat müsmir neticeler vermiştir, bu itikâldayım. Fakat diyorlar ki, bu eşkıya bitmedi, ne için bitirmediniz? Efendiler, benim vazifem eşkıyayı bitirinceye kadar takibatta devam etmek ve bu hususta ittihaz ettiğim tedbirde kusur etmemektir. Şimdiye kadar ittihaz ettiğim tedbirde ne gibi kusur vuku bulmuştur ve şimdiye kadar hüsnü netice vermemiş midir, vermeyecek midir? Vermekte berdevamdır ve daima verecektir ve inşallah bu suretle devam edecek olursa bunları kâmilen imha edeceğiz. Fakat bunun pek çabuk bitemeyeceğini eşkıya takibatıyla iştilal etmiş olan arkadaşlar pekâlâ bilirler ki bir çete bile müteaddit seneler takip edildiği halde tenkiline muvaffakiyet hâsıl olmaz. Değil ki böyle dağlarda ve namütenahi mıntıkalara dağılmış olan bir sahai şakaveti iki, üç ay zarfında tamamen ve kâmilen oraları tathir etmek imkân haricindedir ve bu kudreti beşeriye haricindedir. Benim vazifem bana verilmiş olan vesaiti askeriye ve inzibatiye ile azamî surette istifadeyi düşünerek takip ve tenkil etmektir ve bu hususta zerre kadar kusur ve terahî gösterenleri şiddetle tecziyeden ibarettir ve zannederim zerre kadar tekâsül gösterenleri tecziyede kusur etmedim. Her nerede kusur etmiş isem lütfen söylensin. Efendiler, bu takibat neticesinde şimdiye kadar hepsi telef olmamıştır ve olamaz. Eşkıya bu üç livaya dağılmış, gayet sarp ve dağlık mıntıkaya iltica etmiş ve bir takım ormanlara ve mağaralara tahassun etmiştir. Bütün eşkıyayı ben iki ay zarfında kâmilten tenkil edemem. Bu hususta ümit besleyenler

varsa fazla ümitlere kapılmış olacaktır. Fakat şurasını da temin ederim ki ittihaz etmiş olduğumuz tedbir gayet müessirdir ve daimî surette de tenkil olunmakta berdevamdır. Yalnız Tokat cihetinde bir dereceye kadar bu tedbirde faaliyet görülemediği, onu da itiraf mecburiyetindeyim. Oraya gönderdiğim Mutasarrıftan fevkalâde ümitler, muvaffakiyet intizar etmekte iken maatteessüf kendisi intizar olunan ümitleri tatmin etmemiştir. Son zamanlarda oraya daha ehliyetli bir kaymakam aradım, buldum ve onu oraya mutasarrıf olarak gönderiyorum. İnşallah onun vürudundan sonra daha şedit takibat yapılacaktır. Bu mutasarrıfın hatasını tamir ettirmek için elimden gelen tedbire de müracaatta kusur etmedim.³⁴ Fırka kumandanına bir kaç defa rica ettim ve kendisi bizzat oraya gitti ve takibatta bulundu ve sonra fırka kumandanı firkanın piyade kumandanını bizzat Tokat'a gönderdi ve takibatta bulundu ve takibat neticesinde de lehülhamd iyi muvaffakiyetler istihsal olunmuştur ki son aldığım telgraf bunu izah ettiğim rakamlar dâhil olmamak üzere izah etmektedir. Darıderede mutahassın usatın tenkili için;

1- 16.5.1338 akşamına kadar altı gün ve gece devam eden müsademedede usat (isyan eden) fevkalâde mukavemet göstermiş ve bu mukavemetleri esnasında hariçten ve ahaliden usatın muavenetine dahi gelenler püskürtülmüşlerdir. Neticei müsademedede gerek mağaralarda ve gerek sair yerlerde 726 asî meyyiten sayılabılmıştır ve 52 asî hayyen elde edilmiştir.

³⁴- T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), XX., s,374

2 - Püskürtülen ve dağıtılan usattan kaçmaya muvaffak olabilenlerin takip ve tenkileri için piyade kumandanı Zühtü Beyin emrinde olarak kıtaat takibatına devam etmektedir.

3- Bunlar hakkında tedbir ittihaz edilirken Zabıt Vekili Sivaslı İsmail Hakkı Efendi şehit ve alay 6, tabur 3' ten mülâzım Abdüsselâm Efendinin de hayat ve mematı meçhuldür ki bilâhare bu zatın da şehit olduğu maatteessüf anlaşılmıştır - kıtaattan 25 nefer şehit ve süvari on dokuzuncu alaydan mülazımı evvel İskender Efendi ile 54 mecruh vardır. Üç hayvan mürt olmuştur. İşte efendiler, takibat bu suretle yapılıyor. Şimdi bu kadar şehit vermiş olan ve bu kadar mezalime katlanmış olan kıtaatımızın verdikleri raporların sahtedir, yalandır diye bir takım isnadat altında kalmalarını hiç bir zaman kabul etmem ve bunu kemali şiddetle reddederim efendiler. Hiç bir zaman düşmanla çarpışmaktan ve bu hususta kanını dökmekten çekinmeyen zabitanımızın ve efradımızın, yalan ve sahte raporlarıyla makamı aliyeyi iğfal edeceğine ihtimal veremiyorum.³⁵

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Buna ihtimal veren var mı efendim?

ALÎ FETHÎ BEY (Devamla) — İstizah takririnde vardır zannederim hatırınızda kalmamıştır. Efendiler diyorlar ki, bir takım aceze ve nisvan Hükümete dehalet etmiştir ve fakat diğerleri dağlardadır. Bu bize şehit ve mecruh verenler aceze ve nisvan mıdır? Rica ederim aceze ve nisvan deyip geçmeyiniz. Bilhassa bu üç liva mebusları pekâlâ bilirler ki vaktiyle bu köylere yapılmakta olan tecavüzlerde eşkıyanın ittihaz ettikleri bir tabiye, bir hattı hareket

³⁵- T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), XX., s,375

vardı. O da işgal etmek istedikleri ve silâhla basmak istedikleri köyü derhal ablukaya alırlar ve ansızın gayet şiddetle bir yaylım ateşine maruz bırakırlar ve zavallı ahali birden bire telâşa düşer ve bu telâştan istifade ederek bunların getirdikleri ve aceze dedikleri kadın ve silâhsız bir takım erkekler derhal evlerin içerisine girerler, maiyetlerinde bulunan kundakları evlere sokarlar ve o esnada ne kadar mevaşî, erzak vesaire varsa sırtlarına yükleterek giderler. İşte bunlar eşkıyanın kuvayı muayenesinden ibarettir. Bundan başka bu erzakı nakletmek ve izabeden mahaller de mahfuz mahaller yapmak ve sonra eşkıyanın yiyeceği zehair için tarla sürmek, tarla yetiştirmek için hep bu aceze ve nisvan denilen kısımlar kullanılır ve bunların teslim olmasına eşkıya öteden beri mümanaat ediyor ve bunları kurşunla tehdit ediyordu. Çünkü bunlar işlerine yarıyor. Hatta misal olmak üzere Bafra civarında bir mağara vardır. Zannedersem Asacık isminde bir mağara. O mağarada takibat esnasında ki çıkılması gayet müşküldür. Yirmi, otuz metre irtifaında sarp bir kayanın içerisine açılmış bir deliktir. Kendileri iple çıkıyorlarmış. O mağaranın içerisinde müsellaah eşkıya ile beraber silâhsız bir takım kadın ve çoluk, çocuk ve erkek vardır. Bunların teslim olmasına sureti katiyede itina ettik ve esasen yapılan tedbir de, takiplerde bu mağaraya müteaddit defalar girilmiş ve nihayet bir ila beş gün durulmuş ve neticede yorgunluk hâsıl olduğu için bırakıp gidiyorlarmış. Bunlar da eskisi gibi gelip gidecektir zannıyla teslim olmadılar ve hiç bir kimsenin teslimine muvafakat etmediler. Hatta bizim oradaki zabitimize bir kaç defa gel, gel teslim olacağız diye istihza ettiler ve kurşun attılar. Bu defa mağarayı eşkıya telef veya teslim oluncaya

kadar zerre kadar tarassuttan bırakılmamasını emrettik. Ve kırk gün sonra teslim olmaya mecbur oldular ve bunların içinde de kadın, çoluk, çocuk ve erkek vardı. Eğer bunlar kendi arzuları ile bu kadın ve çoluk çocuk ve çocukları teslim edecek olsalardı hemen teslim ederler ve mağaradaki erzakları da o nispette daha ziyade olurdu fakat onlar daima kurtulacaklarını ümit ediyorlar ve neticede de bu kadın ve çoluk-çocuk dedikleri kesianın muavenetlerinden istifade ümit ediyorlar ve onun için bunları daima yanlarında muhafaza ediyorlardı. Neticede kâmilen teslim oldular. Muhterem refikimiz Ali Şükrü Beyefendi Hazretleri bir vakai müessifeden bahsetmişlerdir ki Ilgaz vakai müessifesi o vakai müessife de Samsun, Bafra ve diğer havalide yaptığımız takibattan müteessiren bir çete her çibadîbad ya ölüm veya halâs diyerek **silâhlarıyla ve iki papaz** da beraber olduğu halde bir gün Kızılırmak'ı geçmişler ve karşı tarafa atlamışlardır. Bu çetenin mevcudiyetine de Ilgaz'da vakıf oldum. Orada ufak bir müsademe oldu. Müsademede eşkiyadan dört kişi telef oldu. Bizim Jandarmalardan da dört kişi telef oldu.³⁶ Bunun üzerine derhal Kastamonu Jandarma Alay Kumandanı Kaymakam Tefvik Beyi talip kumandanı yaptım ve civarda ne kadar kabili istifade jandarma kuvvetimiz varsa cümlesini bu çetenin arkasına saldırdım ve neticede bu çete ile takip kuvvetlerimiz altı defa müsademede bulundu. İlk müsademede Ilgaz karakola civarında, Çerkeş civarında Hacılar karyesinde, kezalik bu civarda bir daha ve daha sonra Bolu mıntkasında **Tadıç yaylasında** ve **Düzce'nin Paşa köyü** kurbunda; hayır efendim bu değil ondan sonra daha ziyade malûmat varit

³⁶- T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), XX., s,375

olmamıştır, velhâsıl Kıyu karyesi civarında vesaire yedi defa müsademe vaki olmuştur. Bu müsademelerin neticesinde eşkiyadan 50 kişi tenkil edilmiş ve müfrezelerden 8 kişi zayıat verilmiştir. Biliyorsunuz ki **İlgaz** silsilesi Karadeniz sevhiline muvazi ve sarp bir silsileden ibarettir. Bunlar daima ormanlarda saklanırlar ve askerle temas ettikleri vakitte bir iki kurşun atıp derhal kaçıktan başka bir şey düşünmüyorlar. Maksatları da askerle teması kırmaktır. Bu suretle her defasında bunlar tehdit edilmiş ve en sonra tamamıyla imha etmeye muvaffakiyet hâsıl olmuşsa da bunlardan kısım, kısım firar edenlerin izleri takip i edilmektedir. Son malûmatta 4.6.1338'de saat birde Karadere mıntıkasında haritada ismi olmayan Kürtçüler deresi civarında Geçerler yaylasının Kumluk nam mahallinde şaşırarak ve Kurunt nam mahalde yolunu şaşırın mahalli mezkûrde bulunan tarassut posta menziline teslim olmaktan imtina ile yolunu şaşırmışlardır ve teslim olmuşlardır, birçokları da ölmüşlerdir. Bunlara mensup Vezirköprü'sünden Dimitri mecruhan derdest edilmiştir. Merkumun ifadesine göre 3.5.1338'de Karadere'nin Erenler mevkiinde müfrezelerimizle müsademedden sonra arkadaşlarını kaybetmiş ve mezkûr müfreze ile mecruh olan arkadaşının silâhını orada atıp müfrezeler tarafından alındığını ve arkadaşlarının da kâmilen dağılıp buluşamadıklarını ve müsademede mevcut bulunanların altısı silâhlı, ikisi kadın, ikisi papaz olmak üzere on dört kişi olduklarını ve kendilerinin on dört gündür ot vesaire ile taayyüş ettiklerini ve iki gün evvel Karadere'de kestikleri bir manda ile idarei taayyüş ettiklerini, merkumun üzerinde zuhur eden manda etini eki eden Dimitri aldığı cerihadan müteessiren ölmüştür. 5.6.1338 sabahı da alaturka saat

sekizde dağılan eşkıyadan müsellaah ve diğer ikisi gayri müsellaah ve haritada yazılı Bolu'nun Kuru karyesi civarına gelip dolaştıkları haber alınması üzerine ve müfrezemiz tarafından ikisi hayyen, ikisi meyyiten derdest Bolu'ya sevk edilmiştir.³⁷

4 - Karadere'nin Erenler mevkiinde müfrezelerle müsademe ederken yollarını kaybetmiş ve Karadeniz mıntıkasındaki gayet kesif ormanlıklarda oyalanmakta olanları müfrezelerimiz şiddetle takibatta devam etmekte bulduklarını diyor. Efendiler; işte bu çete arz ettiğim gibi elli kişi kadar takip olunmuştur. Mütebakisi de yollarını şaşırmış, ormanlarda otlarla taayyüş etmeye mecbur olmuşlardır. Pekâlâ, biliyorsunuz ki böyle dağlık mıntıkada tahassun etmiş olanları müfrezelerle kaçırmak ve bir çeteyi kâmilen istediğiniz anda imha etmek güçtür ve pekâlâ malûmunuzdur ki bize mensup olan çeteler, burası hafî celse olduğu için söylemekte mahzur görmüyorum, Yunan mıntıkası dâhilinde senelerden beri icrayı faaliyet etmekte ve bize müessir faidelerde ve muavenetlerde bulunmaktadırlar ve Yunan kuvayı takibiyesi bir çare bulamamaktadır ve bir tesir icra edememektedir. Binaenaleyh, biz bu çeteyi his eder etmez üzerine saldırdığımız takip kuvvetleri vazifelerini ifâ etmişlerdir. Müteaddit defalarda vaki olan müsademelerde ceman yekûn elliye baliğ olmak üzere zayıat vermişler ve kısmı küllisi de aç ve perişan bir surette dağlara, yaylalara iltica etmişler ve yer bulamamaktadırlar ve zannedersem müessir bir vaka yoktur. Burada şehit ve mecruh olan zabitan ve efradın harekâtı kararnamesini yâd etmek ve kuvayı inzibatiyemizin bütün müşkülâta rağmen müşkülât da vardır, onu da

³⁷- T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), XX., s,376

arz edeceğim gösterdiği gayret ve faaliyeti takdir etmek lâzımdır. Yoksa böyle teessüf etmek lâzım gelmez. Evet, müşkülâtın bahsedeyim. Kastamonu takip alayı kumandanı diyor ki kıtaatı muhtelifede istiman edenler ve köylerin fakrû zarureti hasebiyle parası olanların bile yiyecek tedariki hususunda müşkülât çekmektedir. Müfrezelerin işesi cidden müteassirdir. Takibin talep etmekte olduğu ikdam ve faaliyet efradın ancak kuvayı bedeniyelerinin muhafazasıyla ve bu da işenin temini intizamıyla mümkün olacağı nezdi samilerinde müberhendir. Binaenaleyh, işenin esmanı bilâhare hesap ve tediye olunmak üzere efradın mensup olduğu kıtalarca veya civar kıtalarca veya hükümetçe temini ciheti ve hangisi karini tasvip olursa onu yapınız diyor.³⁸ Tabii biz de bunun için Müdafaa-i Milliye Vekâletine müracaat ederek efradın işesini temine çalıştık. Binaenaleyh, bu kadar müşkülâtle çalışmakta olan efradın istihsal etmekte olduğu muvaffakiyeti şayanı teessüf değil, şayanı takdir ve şükran addederim ve bu hususta maatteessüf kendilerinin fikrinden ay olmaktayım. Başka efendiler Pontus'a ait hatırıma cevap olarak bir şey varit olmuyor. Mamafih muhtelif rüfekanın söz aldıklarını biliyorum. Bunların irat edecekleri suallere ve istizahlara cevap vermeye hazırım ve daha ziyade tafsilâtını da ikinci defada arz ederim efendim.³⁹

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) Muhtelif tesaddümlerle imha edilen bu çetenin bir kısmı dağlarda otlamak suretiyle perişan olduğunu söylüyorsunuz, bir kısmının da Yunan ordusuna iltihak ettiklerini söylüyorlar.

³⁸- T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), XX., s,376

³⁹-T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), XX., s,376

DÂHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Bu malûmatınızı nereden aldığınızı sormak istiyorum?

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Oradan, buradan.

DÂHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (Devam la) — O halde yanlıştır. Size şimdi takip kumandanının yazdığı raporu okudu.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (Devamla) — O halde yanlıştır. Size şimdi takip kumandanının yazdığı raporu okudum.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim, istizahımın kısmı ahiri için söze başlarken Dâhiliye Vekili muhteremi Fethi Beyefendinin bir mukaddimesi ne temas etmek istiyorum. Bu da gerek bendeni/in ve gerek Rıfat Bey biraderimizin istizah takririnde almış olduğu bir madde üzerine demiştir ki Pontus'çuluk meselesi umumî seferberlik zamanından beri cereyan etmiştir ve tabii onların hesabını ben veremem, ben kendi zamanıma ait şunu yaptım, bunu yaptım. Evet efendiler, Pontus meselesi bu acı mesele maatteessüf o zamandan beri devam edip gelmektedir. Fakat Harbi Umumide Pontus, Pontus'çuluk vesairesinin ne olduğu maatteessüf o zamanın hükümetince, rüesayı umurunca anlaşılmamıştır. Fakat bizim zamanımızda hükümeti milliyemizin zamanında bunların hepsi anlaşılmış ve bütün mahiyetiyle meydana çıkmıştır. Binaenaleyh, malûmu âliniz yara laikiyle teşrih edilip, teşhis edilip meydana çıktıktan sonra tedavi tatbik edilir. Mahiyeti malûm olmayan bir hastalığa tatbik olunacak tedbir o zaman yapıldığı gibi bir takım ara sıra yapılan ve esaslı şekil tatbik edilmeyen birçok inkıtaa uğrayan semeresiz tedbirdir ve şimdiye kadar da böyle olmuştur. Fakat

zannediyorum ki yaranın mahiyeti tamamen anlamışızdır, ne gibi bir gayeye çalıştıklarını öğrenmişizdir. Bunların Avrupa'daki müzahirleri kimler olduklarını ve nasıl çalıştıklarını bunların tekmilini biliyoruz.

Binaenaleyh, bunların defî mazarratı için bizim yapacağımız gayret o zamanki hükümetlerin yapacağı gayretin bir misli olmak lâzım geliyordu. Çünkü o zamanki vaziyetimiz daha vâsi idi. O zaman bizim arkamızda olan Almanya bize her istediğimizi veriyordu. Fakat şimdi biz kendi yağımızla kavruluyoruz. Hangi gaile olursa olsun biran evvel halletmek herkesin borcudur. Bunu mütemadiyen Dâhiliye Vekili Beyin söylediği gibi takip edeceğim, tahkik edeceğim, etmekte kusur edersem o zaman beni mesul ediniz. Evvelce de burada Dâhiliye Vekili Beyefendiye istirham suretiyle içtima yapmış olan arkadaşların söylediklerine göre ilkbahar gelmeden evvel Pontus eşkıyalarının imhası veya suveri aharle defî hakkında söz verilmiş idi. Öyle zannediyorum buna karşı hükümet kâfi kuvvetimiz yoktur, kuvvetimizi cepheye gönderdik, binaenaleyh, nasıl yapalım demişlerdir. O zaman Dâhiliye Vekili Fethi Beyin söylediği gibi esnan dâhilinde bulunanları silâh altına bizim arkadaşlarımızın tavsiyesi üzerine almışlar ve hatta bu içtimada Erkânı Harbiye-i Umumiye Reis Vekili Fevzi Paşa Hazretleri de bulunmuştu. Fevzi Paşa Hazretleri itiraz etmişler. Bendeniz arkadaşlarımız ifadatını aynen soyuyorum. Askerimiz yoktur demiş. Bunlara da alâkadar olduğum için sormak mecburiyetindeyim. Binaenaleyh demişler ki askerimiz yoktur. Paramız yoktur. Elbiseleri biz vereceğiz demişler ve yalnız Samsun yirmi bin lira vermiştir. Bütün tekâlifinin fevkinde olmak üzere yani memleketin her noktasında her ferdi milletin vermiş olduğu tekâlifin

fevkinde olarak sırf kendi asayiş ve istirahatı ve bir takım mezalimden kurtulmak için cebinden, varından, yoğundan artırılmış ve verilmiş şeyler ne için verilmiştir? Bu mesele ilkbahardan evvel basılması için verilmiştir. ⁴⁰

BİR MEBUS BEY — Daha evvel de kırk bin lira verilmiştir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Bendeniz Samsun merkezini söylüyorum. Hükümet umumî bütçe dâhilinde bu işi bastırmak vazifesi gereği iken maatteessüf cephede uğraşması ve birçok meşgul ile muhat bulunması itibariyle ahali kalkmış kendi ihtiyacını düşünmüş, tabii ki kendi huzur ve asayişini temin için tekâlifi meşruasının fevkinde olmak üzere büyük fedakârlık etmiş, bu parayı çıkarmış vermiş ve kırk bin lira Samsun vermiş, bu parayı elbise alınmış filân bu fedakârlık neden idi. Tabii ilkbaharda birçok hane yanmadan ve mevaşî yanmadan tarlasına selâmetle gidebilmek için vermiştir. Bu olmamıştır efendiler ve elan devam etmektedir.

EMİN BEY (Canik) — Onu bendeniz izah edeceğim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendiler, evet eşkiyanın sığındığı havali gayet vâsidir ve dağlarla muhattır. Fakat herkes bilir ki dağlarda tahassun eden eşkiyayı takip etmek için yaprakların olmadığı zaman aranır. İşte yaprak geldiği zaman bilâhare o bahse geleceğim. Ilgaz'dan Mudurnu'ya kadar, bilmem nereye kadar gider.

DÂHİLİYE VEKİLİ FETHİ BEY (Devamla) — Gider amma telef olur.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Telef olur amma benim nazarımda tek bir neferin kıymeti vardır. O kadar neferlerin şehit

⁴⁰-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 377

olması meselesidir. Dört jandarmanın telef olmasıdır. Müessif dediğim budur. Hükümet vazifesini ifa edeydi, biçare jandarma da şehit olmazdı. Vaktiyle imha edilmiş olsaydı. Efendiler, bendeniz bir neferin kıymeti vardır, müessif dediğim, düşman karşısında vazîfe vataniyesini ifa ederken şehit olan kahramanların idaresizlik yüzünden, ta buradan 400 kilometrelik bir mesafeden 200 kilometre daha garbe geçecek kadar bir gevşek idareden istifade eden bu adamların gelip burada cepheye gitmeleri lâzım gelen birçok vatandaşlarımızı şehit etmesi bir müessif vakadır. Yoksa müfrezelerin kahramanlığını Fethi Bey kadar bendeniz biliyor ve fevkalâde takdir ediyorum. Mesele bu değildir. Asıl müessiflik arz ettiğim noktadadır. Bendenizin takririmdeki yedinci maddeye geliyorum. Burada demiştim ki efendiler, bir lüzumu siyâsî üzerine merkezce sahilden dâhile nakledilen Hıristiyanlardan asıl tehlikeli olanlardan bazılarının Trabzon'da alıkonulması ve bazılarının da İstanbul'a gitmelerine müsaade edilmesi.

Geçen ki izahatta Fethi Beyefendiye bir sual sormuştum, Fethi Beyden sonra bendeniz de izah etmiştim. Fethi Bey demişlerdi ki, eğer malumatım olmuş olsaydı koymazdım. Her halde Fethi Bey zannediyorum, şu umumî esas üzerine kimler gitmiş diye sorar ve anlayabilirdi. Bendenizin buraya koyduğum misaller bu tarzda yapılan suiistimalim bir numunesi olarak konulmuş idi. Tabii bir gazete gibi yazamazdım. Fethi Beyefendi bendenizin müevver ve tehlikeli

şahsiyet dediğim kimlerdir ve bunlardan Trabzon'da kimler vardır, kimler yoktur diye bir kere sormuşlar mıdır?⁴¹

Bendeniz diyorum ki öteden beri Pontus'çulukla, hatta canımızı almak için iştilal eden adamlardan bir kısmı hamdolsun elimize geçip Amasya İstiklâl mahkemesi tarafından bu cezayı sezalarını görmüşlerse de bunlardan daha melunları elan orada oturmaktadır. Efendiler, evet dâhile sevk olunanlar vardır. Duvarcı Dimitri, Kiryaku bilmem ne gibi sersemeler ve ancak buradaki dimağı faallerin idaresiyle hareket edebilecek kabiliyette olanlardır. Yani dünyadan bîhaber, hayvan gibi insanlar ve yalnız şevki idare olunan insanlar. Asıl imha edilecek olanlar geride kalmıştır. Asıl imhadan maksat, onların fiilî olan dimağlarıdır. Eğer Heyeti Muhtereme arzu buyurur ise isimlerini birer birer okuyabilirim. (Hay hay sesleri) Efendiler, bilirsiniz ki siyasiyat âleminde en büyük rol oynayanlar matbuat müntesipleridir. Size soruyorum, Seras oğlu Dimitri ile Seras oğlu Yorgaki gibi gazeteciler elyevm matbaalarıyla meşgul olmaktadır. Fakat şeklin bu raddeye geleceğini bilseydim, bunların neşrettikleri beyannameleri buraya getirebilirdim ve siz de ne şekilde çalıştıklarını anlardınız, fakat maatteessüf getiremedim. Sonra Yuvanidis, Andon Pandeli, Trabzonlular bunun ne olduğunu bilirler. Dişçi Başer oğlu Manunuki, Avrupa'da tahsil etmiştir, komiteci değildir bu Vaftali oğlu Vasil, Çekil oğlu İlyâ, Velet Kamzam ve Kirsâ oğlu Hacı Panayuti Pançu elyevm belediye azasıdır ve mütemediyen Vali beyefendiye ziyafetler vermektedir.⁴²

⁴¹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 378

⁴²- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 378

CELÂL BEY (Saruhan) — Bunu belediyeye kim intihap etmiştir?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Onu arz edeceğim.

REİS — Efendim: hatibin sözünü kesmeyiniz, bana söyleyiniz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Anastas Kiryaku, Nikolaki Mihaildi, Simon oğlu Anastas, Camcı Vasil ve Eftiyadi bunun Kokidi asılmıştır. Onu da anlatacağım. Koki'nin Damadı Kosti Kokididi gençtir ve elyevm Trabzon'dadır ve bendeniz Trabzon'da iken Kokididinin Pontus müşaviri adlîsi olduğunu işitmiştim. Hatta böylece imzasını da reyülayn görmüşümdür. Güya damadı çalışmamıştır, altmış yaşındaki, yetmiş yaşındaki ihtiyar çalışmışta, damadı çalışmamış. Öylemi efendiler. Bu adam bugün Trabzon'da hâlâ oturmaktadır.

Efendiler rica ederim, bendeniz burada, Trabzon' da münevver kimselerin alıkonulduğunu söylemiştim. Zannediyorum ki Dâhiliye Vekili Beyefendi bunların orada ne için alıkonulduklarını sorması icap ederdi ve bendeniz bunların isimlerini tamamen yazmak mecburiyetinde değildim. İcap etseydi yazardım. Efendim; yalnız eşhasa girmeden evvel şunu da arz edeyim ki; sokakların kesilmesini ve muamelâtı nasıl tatil edil-I meşini Dâhiliye Vekili Beyefendi ve bittabi oradan aldıkları malumata istinaden - şüphesiz - bu Rum tehirci ile alâkadar buluyor ve bu hali de şayanı tebrik bir tedbir olmak üzere Heyeti Muhteremelerine arz ediyordu. Efendim, belki bunların tehirci sırasında böyle tedbir ittihaz edilmiştir. Fakat bendenizin söylediğim, kendimin de orada bulunduğum zaman, maksatsız olarak yapılmış - ve hatta bir kaç kişiyi yakalayıp para sızdırmak için - bir şeydir. Amma

bunu kumandan yapmamıştır, o da başka meseledir. Filan ve filan yerde birtakım asker kaçakları vardır diyerek onları aramak hükümetin vazifesidir. Fakat asker kaçağını arayacağım diye koca bir memleketin bütün bir harekâtı da bir an için olsun durdurulamaz. Efendiler, kendim orada iken, olmuş bir vaka ki Trabzon Mebusları da nasıl muhterem bir adam olduğunu pekâlâ bilirler, Trabzon ulemasından müderris Ruşen Efendi bu yüzden camii şerife girememiştir. Şadırvanda abdest aldıktan sonra camie sokmamışlardır. Mesele bu kadar şiddetli olmuştur.

Efendiler, tabiidir ki Dâhiliye Vekili Beyefendinin sorduğu sual üzerine orası, mesele böyle olmuştur, şöyle olmuştur diyecek. Meselenin asıl ruhu; istizahı icap eden, ettiren esbap ve avamil kimlerse, hangi makam ise bu sualleri de onlara sorması ve onlardan aldığı malumatı Meclise arz etmesidir, başka bir şey değildir. Meselâ bendeniz, Trabzon fırka kumandanı Sabit Beyin yapmış olduğu şeylerden şikâyet etmiş idim ve bu zat şimdi de orada vali vekili bulunuyor ve bu işler vali vekilinden soruluyor. Dâhiliye Vekili Bey ondan aldığı telgrafları, cevapları burada okuyor. Rica ederim, efendim, fırka kumandanı. Vali vekili olduğu zaman bu işlerden tecerrüt etmiş midir?⁴³

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Bir kelime tashihine müsaade buyurun. Bendeniz bu mesaili kendilerinden sormadım. Zatı âlinizin de malumu olduğu üzere oraya bir heyeti tahkikiye gitmiştir. O heyetin tahkikat raporuna istinaden bunları arz ediyorum. Bu tahkikat

⁴³- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 379

raporu, müstekilerin ifadesi üzerine yapılmış bir rapordur. Yoksa vali vekilinin sözleri üzerine yapılmış bir rapor değildir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendim, noktai nazarım anlaşılmadı. Değirmendere'deki bakkal meselesini, Beyefendi Hazretleri kime sormuşlardı? Onu da sorarım, demiştiniz, demek ki sordunuz. Eğer koyunlar meselesinin de sorulmuş olduğunu söylemiş olsaydılar...

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Koyunların meselesi tahkikat raporunda var mı, yok mu, iyice bilmiyorum.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — İşte sorulan sualler, asıl işle alâkadar olanlardandır. Yalnız Dâhiliye Vekili Beyefendi geçen ki istizahta ve bu gün de ısrar ettiği bir nokta vardır ki benim zamanıma ait olmayan işleri bana atfediyorlar, ben bunlardan dolayı katiyen mesul değilim, diyorlar.

Bendeniz de geçenlerde bu nokta hakkında izahat vermiştim. Makam makamdır, şahıs katiyen mevzubahis değildir. Makamın muamelâtı makama müteferridir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Resmî muamelât yazıldığı zaman - Hilmi Beye hitap ediyorum - Dâhiliye Vekâletine diye mi yazılır. Dâhiliye Vekili filan beyefendiye diye mi yazılır? Dâhiliye vekili filan beye diye doğrudan doğruya yazılmaz.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — İstizah Vekilden yapılır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Affedersiniz öyle ise anlayamamışsınız. Bir vekil bir vekâleti devraldığı zaman tabiidir ki selefinin bütün muamelâtını devralır ve o muamelât içerisinde fenaları

varsa onları ıslah etmekte vazifesidir. Binaenaleyh, o fenalıkları ıslah etmez de âlâ halini ipka ederse o mesuldür.

Yani selefî zamanında cereyan eden muamelâtın kendisi de mesuldür. Bizim Dâhiliye Vekilini muhatap tutmamız da şu esasa müptenidir.

Evet, Dâhiliye Vekili Bey fırka kumandanının yaptığı fenalıklardan dolayı mesul değildir. Fakat o fırka kumandanının yaptığını arz ettiğim suiistimal, idarî suiistimal hakkında arz ettiğim noktalar sahih ise o fırka kumandanını eylem orada vali vekili olarak bırakmak elbet bir kabahattir. Yoksa fırka kumandanının yaptığı icraattan tabii kendileri mesul olmaz, fakat suiistimal kendi zamanlarında olmuştur, tarih ile ispat edeceğim. Tarih olmasa bile mademki fırka kumandanının yaptığı harekât birçok şikâyete sebep olmuş ve birçok muhaberata sebebiyet vermiştir o fırka kumandanının bugün Dâhiliye Vekili Beyefendinin itimadını haiz bir vali vekili olarak icrayı hükmetmeleri elbette iyi iş görür kantatına müstenittir. Binaenaleyh, onun yaptığı işlerden Dâhiliye Vekili mesuldür.⁴⁴

Eli silâh tutanların - yani Rumların dâhile şevki için emir verildiğini beyan buyurdular, doğrudur. Ve Trabzon büyük olduğu için mahallâtı taharri meselesi hakkında filan da izahat verdiler. Maalesef Trabzon o kadar büyük değildir, çünkü kısmı azamı yanmıştır. Efendiler, demin arz ettiğim gibi ve hepiniz de bilirsiniz ki taşradaki şehirlerde Rum mahallâtı hatta İstanbul'da müteferriktir, İslam mahallâtı ile bir değildir, müteferriktir. İslâm mahallâtı ile bir değildir. Rum mahallâtının taharrisinden şehrin münakalâtı

⁴⁴- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 379

umumiyesinin kati olmaz. Binaenaleyh, bundan şikâyete mahal yoktur. Bendeniz değil tehcir, vesaiti nakliye tedarik için bile muamelâtı tatil ettiklerini görmüşümdür. Yani halk bir koyun sürüşüdür. Hükümete muamelâtı yapmak için başka tarikler mevcut iken bu halkı dur diye durdurmak bir meseledir ve bu arz ettiğim gibi o kadar bariz şekilde yapılmıştır ki müderrisi muhterem Ruşen Efendi şadırvandan abdest almış camie bile göndermemişlerdir. Bütün Trabzonlular bilir. Tehcir muamelesine^ hiç bir şey yoktur efendiler, öyle söylenildiği gibi bir şey değildir. Trabzon dâhilinde öyle zannedildiği gibi fazla Rum yoktur, haricinde vardır ve Trabzon dâhilindeki Rumlar zaten bir yere gitmemiştir. İsimlerini okudum, en fenaları, en mühilikleri gitmemiştir. Soruyorum size; 60 - 70 yaşındaki Koki denilen adamın damadı halen durmaktadır. Binaenaleyh, zaten böyle Rum şevki için tedbiri fevkalâde ittihazına lüzum yok idi.

Asıl bendenizin söylediğim - kendim orada bulunduğum için güya ihtifa eden kâhyayı bulmak için şehrin münakalatını muattal bırakmak meselesidir. Fakat bu arz ettiğim halk hükümeti tarafından her vesile ile tatbik olunmuştur. Efendim, Enfiyecioğlu 24 Nisan tarihinde dâhile sevk edilmiştir diye Dâhiliye Vekili Beyefendi cevap almışlar. Efendim, Enfiyecioğlunun bir tanesi Amasya'da asılmıştır. Gerçi bu Polathane'de sakindir, fakat Samsunludur. Enfiyeci oğlu oraya henüz gelmiş olan vali efendinin değil, öteden beri, belki iki senedir Akçaabat kazasının başında bulunan kaymakamın gösterdiği lüzum üzerine sevk edilen 50 - 60 kişilik bir kafiyeyle ithal edilmiş ve o suretle berayı sevk Trabzon'a gönderilmiştir. Zaten bu şekilde sevk olunan Rum kafiyeleleri Trabzon'a uğrar, ya sevk edilir veya edilmez

veya dâhile sevk olunur giderdi. Binaenaleyh bu tarzda gelen kafilerden birinin meyanında bulunuyordu ve bendeniz de Trabzon'da idim. Enfiyeci oğlunun mahiyetini söylemeğe hiç lüzum yok. Enfiyeci oğlu namına taşıyan birisinin asılmasıyla sabittir. Fakat bu da o mıntıkada olsaydı asılacaktı. Bu enfiyecioğlu Trabzon'a geliyor, kafilenin diğer erkânı kış olmasına rağmen 60-80 kişi sevk olunur. Bir enfiyeci oğlu kışın şedaidi ve mezahimine uğramasın diye sırf bir hissi insanî şevkiyle bari olsaydı – Enfiyeci oğlu Kürklü bir insandır kışın çıplak ve yalın ayak diğer halkı göndermemek lâzım gelecekti. Fakat Enfiyeci-I oğlu, Camcı Vasil aldırılıyor. Enfiyeci oğlu Nisan 24 tarihine kadar her halde bunda da ihtilâf olsa gerektir. Bendeniz telgraf çekmiştim, maatteessüf kaybettim. Bayramdan biraz evvel gelmişti ki on gün evvel gönderildi diyordu. Bundan evvel Trabzon gazeteleri yazmıştır, burada da Yenigün yazmıştır. Bunlara rağmen yine gönderilmemiştir. Bu Enfiyecinin ne kıymeti vardır bilmiyorum. Bendeniz bunu anlayamadım. Yenigün gazetesinde Enfiyecioğlu hakkında bir bent vardı, yani ikaz edilmemiştir deniyor. İkaz gazetelerle olur. İşte bu istizah yapıldıktan sonra bu da son zamanda yapılmıştır. Bendeniz istizahı verdikten sonra telgraf çekmiştim. Onun üzerine on gün mü, on iki gün sonra mı hareket etmiştir diye cevap gelmiştir. Akrididiye de zannederim iki veya üç ay izin verilmiştir. O vakitten beri 5 - 6 ay oldu, gelmemiştir. Akrididi bugün Pontus'çuluk için bir mağaza açmıştır. Kimin kefaletiyle gitmiştir. Efendim, zamanı geldiği vakitte onu da arz edeceğim.⁴⁵

⁴⁵- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 380

Efendim, Rum meselesinin bu şeklini anlatmak için maatteessüf mecburiyet şevkiyle vali beyefendiden bahis mecburiyetindeyim. Geçen ki istizahta da arz etmiştim ki vali beyin şahsı gayet muhterem demiştim. Yine iddia ediyorum, gayet namuskârdır. Fakat ihtiyarlık şevkiyle ve yine iddia ediyorum, derdi maişet ile ve yine iddia ediyorum, son zamanlardaki felâketlerin maneviyatı ve ruhu üzerinde icra ettiği tesirat ile idaresi biraz zaafa duçar olmuştur. Hıristiyan mesailinde tamimiyle, Hıristiyan olan familyası amil olmuştur. Bu yeni bir şey değildir. Tarih kadın parmağıyla dönen yolsuzlukların, birçok mesailin, felâketlerin müşahididir. İhtimal ki bundan on sene evvel, beş sene evvel Trabzon Valisi Hazım Beyefendi henüz o kadar zaafa duçar olmadan evvel vakasıyla o kadına hâkimdi. Fakat bugün mesaili idare ve sairde maatteessüf o ona mahkûmdur. İşte Enfıyeci oğlunu kurtaran da o kadındır. Diğer adamların gitmemesine sebep olan da yine o kadındır. Fakat bunu tayip etmiyorum. Çünkü hemcinsidir, hem dinidir. Kadın kendi hesabına gayet iyi yapmıştır. Acaba Vali Bey kadın nüfuzuna kapılarak bu işi bu şekilde yapması doğru olmuş mudur? Bendenizce doğru olmamıştır. Doğru olmadığını da inşallah ispat edeceğim. Valiyi gönderen kim olursa olsun o nazariyeyi demin de arz etmiştim bugün ondan mesul olacak o makamda oturan şahsiyeti muhteremdir. Efendim, Dâhiliye Vekili Beyefendinin ifadesi aliyelerinde ki tenakuzu işaret ederek geçeceğim. Dâhiliye Vekili Beyefendi Enfıyeci oğlunun Akçaabat kazasından sevk edildiği zaman kısa müsadif idi. Binaenaleyh şedaidi havaiye itibariyle ve insanî bir his ile.

ALİ FETHÎ BEY (DÂHİLİYE VEKİLİ) (İstanbul) — Öyle demedim, öyle bir şey demedim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Yani kış münasebetiyle ilkbahara bıraktım dediler. Bendeniz öyle kaydettim. Demedilerse o başka. Fakat şunu arz ediyorum ki maatteessüf bu hissi insanîden o kafile müstefit olamamıştır. Yalnız Camcıoğlu balosunda bulunan bu Enfiyecioğlu müstefit olmuştur. Yani o akşam müstereken bir balo vermişlerdi. Vali Bey familyasıyla. Binaenaleyh, hissi insanî şevki ile olmamıştır, hatır için olmuştur. Vali Beyefendinin yani açık söyleyeyim, para filan aldı demiyorum, bu hatırımdan bile geçmez. Yalnız zaafı icabatından olarak ve familyasına mensup olduğu için bu işi yapmıştır. Sonra efendiler zannediyorum sevk edildiği tarih ile Trabzon'un ilkbaharı düşünülecek olursa Trabzon'un ilkbaharı çoktan geçmişti. Etraftan vuku bulan şikâyet ve gazetelerde neşrolunan feryat ve buradan vukuu istişam edilen istizahtan dolayı bu adamı vah beyefendi göndermeğe mecbur oldu ve nihayet göndermiştir. Kalması icap ederdi anlarım. Fakat bunun için de bir sebep var diyebilmeli idi. Mademki vali beyefendi göndermemiştii, onun bütün ahvalini bilmesi lâzım gelen Akçaabat kazası niçin sevk etmişti ki. Binaenaleyh, onun da gitmesi icap ederdi diğerleri ile birlikte. Hata olunmuştur.⁴⁶

Akredidi meselesine gelince; bendeniz müsteşarca verilen - Hamit Beyefendi meselesi değil - bendeniz makam tanıyorum, Fethi Beyefendiye gayetle hürmetim vardır, şahsı âlilerine karşı hiç bir diyeceğim yoktur. Bendeniz onun idaresine hücum ediyorum. İstizahın şahısları ile alâkası yoktur. Akredidi, yine bendenizi

⁴⁶- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 381

Trabzon'da bulunduğum bir sırada izin almıştır ve maatteessüf vapura binerken haber alınmıştır. Dâhiliye Vekâletine telgraf çekilmiş, fakat telgrafın ne suretle çekildiği bendenizce meçhulüm-dür. Yalnız şu hakikat Trabzonlularca malumdur ki izin gelip malum olduktan ve vapura bindikten sonra malum olmuş ve vapura binerken tehir etmek için valiyi görebilecek kadar vakit bulamamıştır. Çünkü bunun mahiyetini şimdi arz edeceğim. Malumül mahiye bir adamdır. Yani gümrükten mal kaçıırır şeklinde izin alması, gitmesi falan bir anda olmuş ve vapura atlamıştır.

Efendiler, hakikaten doğrudur. Bize icabı kadar yardım eden Osmanlı Bankasına bizim de bazı müsaadedat yapmaktığımız icap eder. Bu siyaset meselesidir. Fakat Akredidi gibi Avrupa'da Yunanistan'da tahsil etmiş; mütemadiyen ruhu komitecilikle meşbu ve komitacılık etmiş ve hatta o kadar büyük cesaretle hareket etmiştir ki Pontus'çuluk meselesinde Trabzon Pontus olmadan mütarekeden evvel Trabzon bizde iken İslâm mahkemesine - bir Türk mahkemesinde - buralarda sizin hakkınız yoktur - demiş ve ifadesi zapta geçmiş bir melundur. Efendiler böyle bir melun İstanbul'a giderse zannederim bize rahmet okumaz ve onların asarını görüyoruz⁴⁷

NURİ BEY (Bolu) — İstanbul'da zaten öyle melun çok, bir de o iltihak etsin ne olur?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — O halde hepsini de bırakınız, hepsi de gitsin. Çok iyi efendiler. Akredidi muvakkat bir mesele için güya hukukunu ve mahallî bir meselenin halli için veyahut malî bir

⁴⁷- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 381

meselenin halli için mezuniyet istemiştir! İyice hatırımda kalmadı ya veya üç ay mukayyetle gitmiştir. Bu adamın ne işle meşgul olduğunu sormuştum, bu bapta aldığım telgrafları kaybetmişim. Gelen telgrafta filan yerde yazıhane açmıştır, arı kovanı gibi işletmektedir diye. Bunu İstanbul gazetecileri de yazmışlardır. Ona da geleceğim. Pontus'çularla birlikte çalışmışlardır. İşte efendiler. Akredidi'sinni mükellefiyette bulunan bir Hıristiyan'dır. Saniyen bu tarzda İstanbul'a geçmiştir, güya mezunen fakat elan gelmemiştir. Bizim aleyhimizde elyevm propaganda etmektedir ve buna da Dâhiliye Vekâleti izin vermiştir. Şimdi efendim, Dâhiliye Vekili Beyefendi buyurdular ki, Hıristiyanların harice gitmesi meselesi esas itibariyle katî bir karara müstenit değildir, karan idari filandır diye bir şeyler söylediler, hakkiyle zapt edemedim.⁴⁸

Efendiler, şimdi Samsun Mebuslarını işhat ediyorum. Bilhassa bırakınız alelade zamanlan, şu inkılâp zamanlarımızda nakden diyelim, epeyce yardım eden Nemli Zade Celâl Bey kulağını kaybettiği halde mezunen İstanbul'a kulağını tedavi ettirmek için izin vermediler.

ALİ FETHİ BEY DÂHİLİYE VEKİLİ (Devamla) — Ben ona da vermedim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Siyaseti idariye-sinden bahis buyurdunuz, demek ki buranın siyaseti idariyesi o kadar mühimdir? Bu Celâl Beyi kovmuş olsan ve başka türlü muamelât ile çalışsanız yine bir yere gitmesi imkânı olmayan, Avrupa'da tahsil gören Nemli zade Celâl Bey namındaki genç bir zat sol kulağını kaybetmiştir.

⁴⁸- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 381

Çünkü izin alamamıştır. Elyevm sağ kulağını kurtarabilmek için İsviçre'dedir Müteaddit ricalara rağmen, ben bunu takip etmiyorum Hükümetin siyaseti idariyesi icabınca İstanbul'a gidecekler hakkında böyle bir muamele yapması doğrudur, hakikaten şiddet göstermek doğrudur. Fakat Dâhiliye Vekili Beyefendi Samsun'dan giden Pontus'çular için dediler ki, Hükümet için böyle bir karar yoktur, binaenaleyh biz bazı esbabı insaniye vesaire dolayısıyla icap edenleri gönderebiliriz dediler. Efendiler, zannediyorum ki Samsun'daki bu adamların gitmesi gazetelere geçmiştir ve icap ederse okuyacağım ve gazetelerde de başlık olarak aksülamellerimiz şeklinde gazete başmakaleleri de bunlar üzerine yazıldı. Efendiler, propagandanın büyük bir silâh olduğunu hepimiz takdir ediyoruz ve yapamadığımızı müteessir oluyoruz. Efendiler, propaganda malumu âliniz iki nevidir, lehte ve aleyhinde. Aleyhte olan aksi propagandadır. Biz kendimizin iyi adam olduğumuzu ve ne kadar doğru olduğumuzu ispat etmek için ne kadar çalışırsak aleyhimizde bulunacakları o kadar menetmektir. Hükümetin ister kati, ister idari ve siyasi bir mahiyette bir kararı olsun. Buradan Hıristiyanların Avrupa'ya gitmemesi ve bilhassa şu usulü mesai mevzubahis olduğu zamanda gayet doğru bir siyasettir ve Hükümet şayanı takdirdir. Binaenaleyh, zaten aleyhimizde bir propaganda yapıp zaten bir dereceye kadar öteden beri yapılan propagandalarla meşbu olan ve maatteessüf onlarla müzakere etmek mecburiyetinde bulunduğumuz Avrupalıların, güya yeni birtakım efsaneler ve hikâyelerle Avrupa efkârı umumiyesini doldurmak doğru değildir ve Hükümetin bunları göndermemek hususunda ittihaz ettiği karar gayet doğrudur ve musiptir efendiler. Herkes bilir ki, geçen gün

bir Mebusu muhterem söylemiştir, Samsun'da da ve daha sair bazı yerde de bazı aileler vardır ki belki beher nüfus için bin, iki bin lira para verip gitmek isteyenler vardır. Fakat Hükümet bu hususta şedil davranacağını bilen memurlar bu işte suiistimal yapıp kimseyi gönderemiyorlar. Fakat isimlerini saydığım ve adetlerini bildirdiğim zannediyorum ki, on beş aileye baliğ olan, tabii adedini Samsun Mebusları daha açık söyleyeceklerdir, burada da izahat vereceklerdir, Şekûroğlu gibi, vesaire gibi aileler öteden beri o kadar can altığı halde memurini idare cesaret edip İstanbul'a bunları gönderememişlerdir. Fakat Fethi Beyefendi Hazretleri Samsun'a gittikleri zaman o ailelere müsaade etmiş, o aileler gitmiştir. Diyebilirim ki Pontus'çulukla alâkası olduğundan dolayı bunlara mensup aileler tamamıyla idama mahkûmdur, idam edilmiştir.

Efendiler, hepiniz beşersiniz, insansınız. Hissinize sorarım, bu tarzda bir aile İstanbul'a giderse, cihanın neresine giderse gitsin ne yapar? Oğlunu kaybetmiş, damadını kaybetmiş, evlâdını kaybetmiş, zevcini kaybetmiş bu aile gider de rast gelenin ayaklarına kapanır da hallerini-anlatırsa.⁴⁹

EMİN BEY (Canık) — Nitekim öyle yapmışlardır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Bu günkü tahkik heyetinin müsebbibi hakikisi onlardır. Ondan sonra hadis olmuştur ve İstanbul gazeteleri Pontus aileleri diye yazmış ve bizim gazeteler de kısmen bunlardan iktibas etmiştir. Eğer memleketin başına bu mesele, bir meselei siyasiye ise memleketin içinde kabul ve âdemi kabulü halinde memlekete hiç olmazsa bir zarar iras ederse esasım şu ailelerin

⁴⁹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 382

İstanbul'a koyuverilmesinde aramak lâzım gelir. Efendiler, Pontus'taki takibat iki üç seneden beri devam ediyor. Mektupla haber vermek imkânı her zaman mevcuttur. Çünkü sahilimiz vâsidir ve maatteessüf Çarşamba ırmağı ağzına. Alda vapuru yanaşmış ve belki de cephane çıkarmıştır. Sonra yine aldığım bir mektupta bir arkadaşım yazmıştır. Samsun'da on beş gün evvel Kuruyel önünde, Balık gölü önünde. Bafra limanında on beş gün kadar açıkta mütemadiyen bulunmakta idiler ve sahile inen bir gemi mevcut idi. Efendiler, zannediyorum ki sahile inmişler ve birçok şeyler almışlardır. Bilmiyorum, inşallah almamışlardır.⁵⁰

ALİ FETHİ BEY DÂHİLİYE VEKİLİ (İstanbul) — Ne zaman?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Bombardımandan on beş gün evvel. Sonra on beş gün mütemadiyen yirmi mil açıklıkta. Tabii kayıkçılar, gidip, gelen kayıkçılar vardır, bunlar görmüşlerdir. Geceleri sahile inmiştir. İhtimal muvaffak oldu, ihtimal olamadı, bilmem. O sahilin vüsâtı itibariyle İstanbul ile Rumların muhaberesi vardır. Gaita taraflarına, Çarşamba ırmağı ağızlarına her zaman adam ve cephane çıkarılabilir. Çünkü denizler elimizde değildir, maatteessüf. Demek isterim ki geçen seneden beri bu takibat ettiği halde Avrupa'da bir tahkik heyeti izam edecek kadar bir ehemmiyeti haiz olmadığı halde bugün bu olmuştur. Doksan bin Rum'un kesilmesi bu Rum ailelerin İstanbul'a gittikleri tarihten sonraya müsadiftir. Eğer Taymis gazetesine mektup yazan. Pontus mezalimi hakkında mektup yazan bir Rum olduğunu duymuş olsaydım, derdim ki bunlar mutlaka

⁵⁰- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 382

gönderilen ve daha evvelce gönderilmiş olan adamlardan birisidir. Gazete elimde yoktur. Bilmiyorum, çünkü buraya gelmiyor. Sonra İstanbul gazetelerinde görülmüştür. İstanbul gazeteleri yazmıştır ki Pontus'çuların gelen bazı Rumlar burada propaganda yapmaktadırlar. İstanbul'da bu işle alâkadar olmayan muhabirlerin bile nazari dikkatini celp edecek derecede propaganda yapılmıştır ve bugünkü tahkik talebi-ister kabul edelim, ister etmeyelim- bunların sebebi hakikisidir. Bunu yapanlar buradan giden Rumlardır ve bu Rumların Trabzon'dan çıkmasına müsaade edenlerdir. Yalnız Vekil Beyefendi hastalık dolayısıyla, insani bir hisle diye söylediler, yani hastalık için gönderiyoruz dediler. Efendiler, bendeniz Vekil Beyefendiye söylerim ki, o şekilde hasta olanlar, ihtiyar olanlar vardır, onlar da gitmek isterler. İdama mahkûm edilmeyen birçok adamlar da vardır. Affedersiniz, sersemlik mi oldu, ne oldu bilmem mektubu arıyorum, bulamıyorum. Yalnız Abanosların validesi 75 yaşındadır. Dâhiliye Vekili Fethi Beyefendiden bilhassa izin istemiştir ve vermemiştir.⁵¹

RİFAT BEY (Tokat) — Efendim, bu Samsun. Amasya, Tokat sancaklarında müstevli olan Rum eşkıyasının ufacık bir tarihçesini ve yalnız Tokat'a ait olan kısmını bili yorum, Tokat sancağına müstevli olan Rum eşkıyalarının biraz tarihçesini anlatayım da Meclis Heyeti muhteremesi de bu meseleyi anlasın.

Harbi Umumînin birinci senesi nihayetlerinde efendim, malum ya o zamanlarda bunlar da askere alınmışlardı. Bu askere alınanlar tamimiyle firar ettiler ve geldiler. Karadeniz sevahilinin Ruslar tarafından işgali üzerine Çar Hükümeti bunlara silâh dağıttı. Bu

⁵¹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 383

fırlar ta Samsun ile arşamba arasından başlar gelir, Yeşil ırmağa, Tokat'a gelir nahiyesinde muntahli olur. Bütün ormanlık bir dağdır. Bu dağda 70 - 80 bine ya kin Rum köyleri vardır. Bunlar tamamıyla taslih edilmişlerdi, bomba ve saire hepsi vardı. Bunlar alelade hırsızlık yapıyorlardı. O zaman İslam köylerinde de asker kaçakları vardı. Bazı asker kaçakları bunlara karşı köylerini vikaye ediyorlardı. Ara sıra müsademe de oluyordu ve birbirlerini öldürüyorlardı. Sonra efendim, mütareke oldu, mütareke olduktan sonra bu Rumlara karşı gayet ihmalkâr bir siyaset takip edildi. Güya Rumlara ilişilmeyecek, Rumlara ilişilirse Hükümet mazarrat görecek, Rumların yaptığı cinayetleri Hükümet tabiatıyla bizzarure ihmal edecek, görmeyecek. Bunlar hükümetin vaadini anladılar. Ötede beride artık dünyada bir insan nasıl öldürülürse kazıklamak, ağaca bacağından asmak, yakmak, türlü, türlü işkencelerle kıyıda, bucakta öldürülür. Ne bir müddeiumumî gidebilir, ne bir Jandarma gidebilir. Orada ötenler toprak yüzü görmemişlerdir, toprağın üzerinde çürümüşlerdir. Hele ırmağa atılan Müslümanlar adedini Allah bilir. Yani bu mezalim o kadar çoktur ki, hükümet bilmiyor efendim. Ne bir nahiye müdürü, ne bir kaymakam yazabilir, Hükümetin siyasetine dokunmuş. Hatta .'bendenizi Rum meselesiyle alâkadar olmak üzere Erbaa Kaymakam vekâletine gönderdiler. Gidenken mutasarrıf ile Jandarma kumandanı oturuyorlardı. Bendeniz de görüştüm, dediler ki, Rumların yaptığı cinayetleri biraz görmeyiver dediler, niçin dedim: öyle siyasetimiz var dediler. Rumların yaptığı hırsızlıktan cinayetten dolayı birçok Müslümanlara iftira edilmiştir, kasten olmuştur ve bu Müslümanlar Rumların yerine gelmişler ve hapis olmuşlardır. Ferit Paşa Hükümeti

zamanında böyle bir şeydi. Boyalarcık dağından Pazar nahiyesine kadar teşkil eden bu kısımda yirmi kadar köy yani tamamen Boyalarcık dağının odunundan, otundan iktiaf ve intifa ederlerdi. Minelkadim- ki arkaları bu dağlardır. Kendileri giderler, oradan odun keserlerdi. Beş senedir oradan ne bir hayvan ne bir odun kesebilirler. ne bir çöp getirebilirler, ne de bir hayvan yayabilirlerdi. Önünde ufacık bir mera varsa, var yani evin arasında. Bundan başka orada hayvan da kalmamış bir şey de kalmadı, bütün münkariz oldu gitti. Bugüne kadar devam ediyor. 23 Mayıs tarihli aldığım mektupta yine bir kaç tane köyü soymuşlar, kadınları kesmişler. Sonra Serpin köyü var bu, dağlar içinde yüz elli hanelik bir köy. Bunlar askerden kaçırdıkları delikanlılarla bu köyü beş saattir muhafaza ediyorlardı. Köyün etrafına siper kazmışlar.⁵² Geçen gün geldiler, köyün beş yüz tane mevaşisimi götürdüler. Bir köyden beş yüz tane mevaşî giderse o köyden ne hayır kalır. İşte bu suretle bütün köylerde, ne kadar köy varsa bu dağdan mahrum kaldılar, istifade etmediler. Niksar'dan bir sosa vardır. Dâhiliye Vekili Beyefendi sorsun, bu şosanın üzerinden beş senedir insan geçmemiştir, ot bitmemiştir, devletin postası üzerinden geçmemiştir ve altı saat uzaktan dolaşıyor üzerinden geçmemiştir ve altı saat uzaktan dolaşıyor. Yani yol hala bugün açılmamıştır Yani maksadım Rum meselesi bitmemiştir efendiler. Fethi Bey buyuruyorlar 'ki, iki köy kalmıştır. Daha Tokat'ın bir deresinde 700 maktul vardır. Üç sancakta 800 silâhla var, diyordu. Yalnız Tokat'ta 700 maktul var, 150'si de mecruttur. Bir köyden 850 tane adam tutulursa beride akı sancakta daha ne kadar var, bunu hesap

⁵²- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 386

edin, yani mühim meseledir. Bunu arz etmekten maksadım Heyeti muhtereme meselenin ehemmiyetini anlasın diyedir. Sonra yalnız şunu arz edeceğim iki gelen raporlar yanlış, 700 maktul var filan deniyor, acaba kaç silâh aldılar? Bizim tarafımızdan da tabii şehit var. Fakat bu 700 maktulün silâhları alınmış mı, yoksa onlarda mı? Biz burada artık naçar kaldık efendiler. Çünkü efendiler biliyorsunuz ki mütarekeyi takip eden zamanlarda Hükümet gayet zayıf idi. Hükümet işte o mütareke sarsıntıları filan, ordunun dağılması filân Hükümet inzibati ele alamıyor. Sonra mütareke oldu, filân oldu, halk artık ümidini hükümetten kesmiş. Hâlbuki beri tarafta ordu teşkil edildi, davayı millî var, bununla uğraşıyoruz. Biz zannediyoruz ki arttık bu Rumların takip edileceği zamanlar gelmiştir, ordumuz ham dolsun kesbi kuvvet etmiştir. Dâhilde emniyet asayişin idamesine çalışılıyor ki mesele bitsin. Dâhiliye Vekili Beyefendi ile Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisini buraya çağırdık, dört sancak Mebusları arz ettik, kendilerine ki mesele budur; halkın artık çekecek vakti kalmamıştır. Emniyet yek, asayiş yok, köyden köye kimsenin gitmesinin imkânı yoktur, bu ne olacak dedik. Hükümet bunun önüne geçsin, ariz ve amik müzakere ettik, yapılacak tedbire karar verdik. Oradaki asker gayri kâfidir. Askerin tezyidi için oradan üç sınıf daha askerin silâhına alınması takarrür etti ve bu suretle tebligat yapıldı. Sonra Fethi Beyefendi kendileri buyurdular, bizzat gidip kendim bu harekâtın başında bulunacağım dedi. Dedik ki bunların herhalde Marttan evvel, bitmesi ve marttan sonraya kalırsa bunların yerleri her tarafı ormanlıktır, onun için her halde Marttan evvel bitsin dedik. Hay hay buyurdular. Eğer böyle dememiş olsaydılar biz başka bir tedbir

düşünürdük veyahut yağmur duasına gider gibi bir dağın başına çekilir dua ederdik, başımızdan şu Rum şakilerini kaldırım diye. (Handeler) Ne diyelim. Güvendiğimiz bir hükümet var, o da bakmazsa bizim işimiz duaya kalır. Sonra Fethi Beyefendi buyuruyorlar ki yolda bir merkez ordusu meselesi vardır, o engel oluyordu, buyuruyorlardı. Hâlbuki merkez ordusu meselesini mutasarrıf tamim ile yazdı. Ben Tokatta idim, haber aldım, Asayişi teinin etmek meselesi ciheti askeriyeden alınmıştı ve bunu Fethi Bey mutasarrıflığa tebliğ etmişti ve asayişten mülkiye memurları mesuldür diye. Bundan sonra ona göre hareket edin demişti. Şimdi diyor ki yolda giderken bu merkez ordusu meselesi engel oldu, bunu hallettim ve şu kadar uğraştım diyor ve bu iş/i üzerime aldım diyor.⁵³

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekilli) (İstanbul,) — Başka şey söyledim efendim, anlamamışsınız. Mutasarrıf muhabereyi kesiti, başladı Dâhiliye ile muhabereye.

Bir Mebus Bey — Fena mı yaptı?

RİFAT BEY (Devamla) — Canım ben ona fena demiyorum efendim. (Handeler) Sonra efendim, Samsun'a teşrif buyurdular. Bunun evvelimi arz edeyim. Rumlarda iki kısım aile vardır. Birisi, o Rumların içerisinde silâh tutanların ailesi var, birisi de orada kocası kardeşi bulunmayanların ailesi, yani silâh tutmayanların ailesi dar. Silâh tutanlar ailelerimi tutuyorlardı, silâh tutmayanlar yani boğaz düşkün olanlar gitsin. Çünkü boğaz düşkün ayak bağı. Çünkü o aileler orada fakirler var, ben de gider dehalet ederini diyor. İşte o ailelerin boğaz düşkünleri dehalet ediyorlardı. Almasalardı onlar

⁵³- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 387

açlıktan öleceklerdi. Açlığından teslim oldular. Onları alınca, ayakları serbest kalınca kimisi öteki ormana, kimisi şu, bu dağa dağıldılar. Bizim taraftaki ormanları keserek Samsun'dan bed ile tahribata başladılar. Takibat da Samsun'dan başladı. Bizim oradan emir veremediler. Bütün oraya attılar. Geldiler oralarda köy yaktılar, adam kestiler. Fiiliyatta burada verilen kararda harekâtın her yerde birden başlaması idi. Samsun'da evveli başlamıştır, 14 Martta emir verilmişti. Fethi Beyefendi ya Havza'dan veya Merzifon'dan Tokat mutasarrıfının işarı üzerine emir vermişlerdir. Tokat'ta, Sivas'tan Merzifon'a gitmek üzere iki yüz mevcutla bir tabur geldi. Mutasarrıf Fethi Beye yazdı, bu tabur gitmesin, burada kailsin dedi. Sonra tabur orada kaldı, bu tabur on dört gün orada kaldı. 14 Martta daha emir verilmemişti. Yani Martta demedik mi ya, harekât her yerde birden bağlayacaktı. Birden başlamadığı için bu takibatta hata oldu ve Rumların da o boğaz düşkünleri, ayak bağı olanları teslim 'aldılar. Bütün eşkıya serbest kaldı. Serbest kalınca fazla bir kin ile bize musallat olmağa başladılar. Eğer onları ailelerini teslim almamış olsalardı ihtimal ki on beş, yirmi gün sonra açlıktan müsellâh olanlar da teslim olacaktardı. Hatta ben Tokat'ta idim, diyorlardı ki bu aileleri Rum karargâhlarına gönderelim, Rumlarına mütahasın buldukları yerlere gönderelim, hepsi bir yende dursunlar. Yani dehalet kabilinden bu aileler temsilimi alınmayacaktı. Ekmek yedirmeden başka bir şeye yaramazdı çünkü. Yani mazarratları ne idi? Takibat devam edeceklerdi, fakat faydasızdı. Daha Rumların ne yapacağını atide göreceksiniz. Asıl bumlar dağa tahassun ettikten sonra ne yapacaklarını göreceksiniz. Bu gün o Rumlara civar olan bütün köylüler nakili hane ediyorlar. Rumların

gelecek mazarratından kaçıyorlar. Şimdi bir kaç madde üzerine İstizahıma ilâveten söyleyeceğim, Fethi Beyefendi cevap versinler. Bu harekâtım başında bizzat bulunacaklarını vaat buyurdıkları halde niçin bulunmamışlardır? Eğer vaat etmeselerdi yağmur duasına çıkardık. Harekâtı askeriye mıntikasının her noktasından birden başlayacaklardı. Askerin miktarı da ona göre tespit edilmiş, niçin ona göre harekât edilmedi? Hükümet bir seneden beri bu Rumların üç sancak dâhilinde yaptığı mezalimlerin 'bir listesini istedi, Hükümetin kuyudure resmiyesinde ancak bunun yüzde kırkı mukayyettir, yüzde altmışı yoktur. Çünkü ölen öldü, bunları hiç kimse bilmez. Bu farkı zorla öğrenebildiler ve hatta yazdan tamimde diyordu ki bunu Avrupa'da neşredebiz, bu vesai ki mümkün mertebe yazınız, gönderiniz ve her hükümetten yazılıp buraya gönderildi. Şimdiye kadar neşrolundu mu? Olmadı ise neşri için ne gibi teşebbüste bulunuldu? Şu bir kaç gün içerisinde Sabri deresinde 700 kadar Rum'un maktulen elde edildiğini buyurdular. Bu 700 Rum maktülü müsellâh mı idi, yoksa gayrı müsellâh mıdır? Bunlardan silâh elinde edilmiş midir? Benim için 'iş kolay. Duadan başka ne yapalım. Hükümet dinilemez, Meclis de dinlemezse başka kim dinleyecektir efendim. (Tokat Mebusu Mustafa Beye hitaben): benim dediğimde Hükümetin resmî raporlarına inanmayınız d/iye hem mevsuk insafılardan sana yazdılar. Götür de göster diyen sen değil -misin? Tokat mutasarrıfı şifre muhaberatı neticesinde defeatla istifa etmiş ve 'istifasında ısrar etmiş ve kabul edilmiştir.⁵⁴

⁵⁴- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 388

SÜLEYMAN BEY (Canik) — Efendiler, bendeniz Samsun'un Mebusuyum. Buradan Fethi Beyefendi ile beraber gittim. Demin kendisine sureti müracaatımı burada rica ettim; Fakat söylemediler. Bendemiz söyleyeceğim. Bendeniz şimdiye kadar metin bir Dâhiliye Vekili olduğumu zannedirdim. Şimdi efendim, buradan Samsun'a vasıl olduktan bir kaç gün sonra tabii bendenize bunlar geliyorlar. Aman bize müsaade alınız. Dedim böyle şeye karışmam. Tekrar geldiler, birisi bir ihtiyaradır, İstanbul'dan bir sene evvel gelmiş misafir suretiyle, sonra avdeti men edilmiş, yollar kapanmış, bunlar orada kalmışlar. Yine bir gün geldiler, ağladılar. Aldık biz bunların isimlerimi, Vekil Beye müracaat ettik, bunlar gelmişler, ağlıyorlar, müsaade istiyorlar. Dedi ki; Süleyman Bey, böyle emsali çok olur, çok doğrudur dedi. Fakat işitiyorum ki 3,5,4,9 ne ise bir günde on kişi gönderilmiştir. Orada bendenizi hep tanıyorlar, Ermenileri tanıdığı gibi Rumları da beni tanıyorlar. Her gün müracaat vuku buluyor. Hatta Helvacıoğlu Vasilâki isminde ihtiyar bir adam ağlayarak gelmiştir, benim oğlum Venizelos'un oğlu değil, torunu değil, Lord Corc'un yeğeni değil. Bunun ne kabahati vardır? Buraya birçok kimseler geldi bu, niçin gelmiyor demiştir. Ona yine ret cevabı vermiş ve kendisine de böyle bir müracaat vuku bulduğunu söylemiştim. Buna izin verdimem;;simdir. Sonra buraya geleceğimiz gün canım sıkıldı. Çünkü Yelkenci Yani oğuldan filân bunlar gitmişler. Yani Pontus'çularla alâkadar olanlar. Beyefendi az teşrif eder misin? Buraya geleceğim gün İdi, dedim ki bendeniz bu memleketliyim. Sizin yüzünüze ufacak bir leke gelmesini istemem, hiç bir vakit de taraftar olmam ve iyi bilirsiniz ki bu işin içime nasıl girdiğimi şimdi

arz edeyim, benim hakkımda tetkikat yapınız, nasıl tanınmış bir adamım. Eğer ufak bir şüpheniz varsa hakkımda tetkikat yapınız. Ben ne beyden, ne Paşadan şahsıma hiç bir şey beklemem ve beklemek ümidiyle bu Meclise geledim (Hiç birimiz değil sesleri) Hiç bir fırkaya merbut değilim. (Hiç kimse değil sesleri) Şüphesiz efendim. Söylediklerim şahsım içindir. Yani şuraya hepimizin toplanmaktaki gayemiz gayeli milliye içindir, bu şüphesizdir ve ne vakit gelir de size beni mutasarrıf yapınız dersem kovunuz, bir yere mutasarrıf yapınız dersem çık dışarı Süleyman buradan git desin. Pontus'çu ailelerden hasta olanlara merhamet ve şefkatlerinden dolayı müsaade etmiş, bendeniz de şurada buna müsaade edildikten sonra memnuniyetin manası nedir? Dedim buna tehevür buyurdular. Memleketimizde çocukların gözleri oyuldu, hayvan gibi boğazlandı, yüz kişi hükümet önüne getirilip fotoğrafları çıkarıldı. Sonra Pontus'çu ailelerden birisine müsaade ederlerse bu kadercik bir suali sormağa hakkım yok mu idi? Rica edenim, fakat yine kendilerine hak veriyorum, yine kandillerime söyleyeceklerim bundan ibarettir.⁵⁵

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Diğeri İstanbul'a müsaade edilmesi ki şimdi müzakere edilmektedir. Biri daha eşkıya meselesi de bu meyanda dâhildir. Fethi Beyefendi Samsun'a gittikleri zaman hastalığı mevzubahis olan bazı kadınların İstanbul'a gitmesine müsaade ettiklerini söylediler. Deniliyor ki, bunların İstanbul'a gitmesiyle İstanbul'da Pontus'a ait olan cereyan hâsıl olmamıştır. Bu kadınların İstanbul'a gitmesi felâketi uzma teşkil etmişti memleket için. Eğer hakikaten böyle ise, eğer Pontus meselesinin İstanbul'da

⁵⁵- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 388

böyle aksi tesir husule getirmesi hakikaten bunların yüzünden ise ben de Fethi Beyefendi, istizahta bulunanlarla, onun iyi, kötü aleyhinde söz söyleyenlerle beraberim. Fakat katiyen kani olduğum bir şey vardır ki Fethi Bey bu kadınların İstanbul'a gitmesi mevzubahis olduğu zamandan çok evvel Pontus meselesi İstanbul'da mevzubahis olmakta ise de Avrupa, Amerika her yer bu işle alâkadar idi. Binaenaleyh, bu kadınların İstanbul'a gitmesi başlı başına bir cürüm olmadığı, gibi, başka bir cürümü ikmal eden müteferri bir cürüm de değildir. Bu, olsa, olsa bir içtihat hatasıdır. Ben de öyle telâkki ediyorum.

Eşkiya meselesine gelince; Fethi Beyin burada okuduğu İlişte aksi sabit oluncaya kadar bu vesikanın muteber olması lâzımdır. Zati âlileri bu vesikayı lâzım geldiği veçhile dinlediğiniz gibi buna ilâve edecek bir şey bulamıyorum. Efendiler, Fethi Beyi ben Mecliste bir veya iki defa görmüş ve konuşmuş bir adamım. Fakat Fethi Beyefendinin şahsiyetlini çoktan-beri tanıdığım için bir vazifei vicdaniye olarak söyleyeceğim, Fethi Bey memlekete fenalığı dokunacak bir şey yapmaz. Efendiler, herhangi içtihadı bir hatadan dolayı şu veya bu adamı bitirmek ve malen öldürmek istiyorsa bunu icap edecek harekâtı yapmağı muvafık görüyor isek yarın bu memlekette iş görececek kalmayacaktır.⁵⁶

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla) — Müsaade buyurun, burada mebus olmak hasebiyle vatanın bendenize tahmil ettiği vezaif bugün istizah sebebiyle söz açılmış olmasından dolayı* Vekili muhteremin esnayı Vekâlette tabiidir ki bilmeyerek uğramış ve

⁵⁶- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 389

sürüklenmiş olduğu hatalara kayıt ve işaret etmek bendenize büyük bir borçtur ve vazifedir. Şimdi sahibi istizah ve vekil yani her iki taraf kendilerinin noktai nazarlarını Meclise haklı göstermekte büyük bir maharet gösterdiler. Gerek sahi. İstizah Ali Şükrü Bey biraderimiz noktai nazarını gayet güzel müdafaa etti, gerekse Vekili muhteremin izahatı esnasında kendisini çok müdafaa etti, çokça mesai sarf etti. Şu halde bunların arasında muhakeme vazifesini de bizler fazlaca bir sarfi zihin ve fikirle takip etmek bize düştü. Yalnız bu vesile ile bu mühim meseleyi şu mühim zamanda Dâhiliye Vekâletini o kıymetli omuzlarına almış olan Fethi Beyefendinin memuriyeti esnasındaki kanaatimce hâsıl olan meselelerini - arz etmek isterim: Enfiyeci oğulları meseleleri evvelâ tehirden istisna edilmiş, sonra tehcir edilmiş. Acaba istisnanın sebebi ne idi? Sonra tehcir edilmesinin sebebi ne idi? Tabii bunu bilmesi lâzım gelirdi. Bu bir hükümetin hatası mıdır, yoksa maiyetinin hatası mıdır? Maiyetinin hatasından Dâhiliye Vekilinin mesul olması lâzım gelir. Yalnız derece-i mesuliyeti de yani kendisine âdemi itimat mahiyetinde olup olmadığını takdir her arkadaşın kendisine verilmiş vazifedir. Buna karışamayacağım.

İkincisi; efendim, Bankı Osmanî'nin hukuk müşaviri olan o komiteci Rum'a müsaade edilmiş, ona müsaade edilirken düşünülmesi icap ederdi. Bu kusurun kendisinde olmadığını beyan ederken bir şey söylememişti, ben bu vazifeyi Hamit Beye havale ettim dediler.

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Kusur varsa bendedir. Hamit Beye atfetmek için söylemedim.

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karasahip) — Şunu arz etmek isterim ki, maiyetindeki memurların bir şey yapmış olmakla kendisini tebriye ettiremez. Hatta asayiş hususunda bizim havzai hükümetimiz dâhilinde her hangi bir noktada vuku bulan haksızlık ve zulümden Dâhiliye Vekili kendisini mesul bilmeli ve bu kanaatte, bu itikatta olmalıdır. Yoksa filan yerde filan şey olmuş, alelade olan şeylerdir, demesi bendenizce caiz değildir.⁵⁷

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Yalnız Müdafaa-i Hukuk için olursa mesul değilim, çünkü geçen gün zatı âliniz öyle buyurdunuz.

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla) — Müdafaa-i hukuk meselesinde noktai nazarımı arz ettim. Fethi Beyefendi burada bendenizi şey etmek istediler, fakat bendeniz noktai nazarımı o gün tafsil etmediğim için, muhtasar beyanatta bulunduğum için, zatı âlinizde bu fikir hâsıl olmuştur. Ben Müdafa-i Hukuk tarafını iltizam etmedim. Onları kontrol etsin ve bunlara bakmak için o cemiyetlerin nizamnameleri ki dar sahadadır. Bendeniz yalnız onların haysiyetlerini, izzeti nefislerini rencide edecek şekilde kontrol edilmemesi taraftan idim. Çünkü onların vatana olan büyüklüklerini düşündüm. Yoksa Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri ne yaparsa yapsın, müstesnadır demek istemedim. Bendeniz o meselede Fethi Beyefendiye iştirak ederim ve hiç bir fert kendisini mesuliyeti kanuniyeden kurtaramaz. Yalnız bu meselede kendisinde bir hata olmakla beraber bendenizin şahsî kanaatimce, kendisinin hatası kendisini selbedici değildir. Asıl hatayı bendeniz şu üçüncü noktada

⁵⁷- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 390

görüyorum, şimdi efendim gayet basit gibi görülen bu meselede buyurmuşlardı ki, bu isyan mıntıkası içindeki birtakım kadınlar hastalığı hasebiyle gitmesi için mezuniyet vermiştir. Nitekim bu mesele öyle olmuştur, olmasa burada Muhittin Baha Bey arkadaşımızın buyurduğu Pontus meselesi bundan tasavvur olunamazdı ve biz de gözetmeyiz. Yalnız insaniyetin bir derecesi vardır. Malumu âliniz İstanbul'a gitmek için müsaade edilmesi hiç bir mazarratı siyasî tevlit etmemiş olsa da ihtimalinin galebesine binaen büyük bir hatadır. Deniliyor ki; böyle tahliye edilecek olursa Mecliste bu işi deruhte edecek bir arkadaş bulunamaz. Eğer her vekâletin hatasına böyle sükût edilecek olursa memleket harabeye, sükûta, izmihlale gider. Bugün hatalar bu kürsüden söylenmelidir.⁵⁸

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Osmanlı Bankası memurlarına lâzım gelen muavenet ve teshilâtın ifası için Maliyeden müteaddit defa tezkere yazıldığı hakikaten doğrudur.

Osmanlı Bankasının memurlarına lâzım gelen muavenet ve teshilâtın ifası için Maliyeden mükerreren tezkere yazıldığını Fethi Beyefendi buyurdular, hakikaten doğrudur. Malumu âlileri Osmanlı Bankası Devletin resmî bir bankasıdır ve hatta Hazinedarıdır, en mühim bir meseledir. Fakat ondan başka da bugün imtiyazlı devlet bankası namıyla başka bir müessesemiz yoktur. Banka imtiyazı mucibince meşrut olan hesabı cariyi mütareke üzerine kapatması doğrudur. İmtiyazın hitamına iki sene kalmasına rağmen bankanın gerek İstanbul'da bulunan merkezi umumîsi, gerek onların daha fevkinde bulunan Paris komitesinin emri mucibince hesabı cari

⁵⁸- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 390

kapanmıştı. Malumu âliniz memleketimizde nakli nukut muamelesi yapacak Osmanlı Bankasından başka bir müessesemiz yoktur. Trabzon'da, Erzurum'da bulunan bir parayı lüzumu anında Ankara'ya veya Garp Cephesine nakledebilmek için, postalarımıza kalırsa vilâyetlerde bulunan paradan bir buçuk ayda istifade etmek imkânı yoktur. Hâlbuki hali malîmizi biliyorsunuz ki, her yerde mevcut olan paramızdan yirmi dört saat evvel istifade etmek mecburiyetindeyiz. Bunun için selefim beyin şahsî teşebbüsü ile ve merkezi umumisinin verdiği emre rağmen Anadolu dâhilinde bulunan şubelerin ki, direktörlerinin cesaretiyle nakli nukut ve gerek ufak miktardaki avans muamelelerinde muavenette bulunuyorlar. Tüccarlarımıza yaptıkları muavenet de başkadır. Onun için bunların hıyaneti vataniyesi malum olmayan ve siyasetle meşgul olduklarına dair elimizde bir zan ve şüphe bulunmayan memurları hakkında lâzım gelen teshilâtın iraesini Maliye Dâhiliyeden mükerreren rica etmiştir. Hatta bu ricamı bugün dahi tekrar ederim. Banka memurlarından birinci, ikinci direktörlerle veznedarlar, ser muhasipler Harbi umumîden yani umumî seferberlikten bugüne kadar askerlikten tecil edilmişlerdir. Eğer şubemizden oldukları takdirde bunlar müecceldir. Diğer bir noktayı daha bu vesile ile arz edeyim ki, Şark Cephesine ait bulunan mahallerde Ermeni harekâtı icra edildiği zaman 300 tevellüdüne kadar celp edilmişti. Yalnız Müslümanlar. Ahiren Hıristiyanlar da dâhil olduğu halde çağırıldı ve bırakıldı. Ahiren Ermeni harekâtından üç ay sonra 311 de dâhil olduğu halde on iki tevellüdüne kadar efrat terhis edildi, Müslim ve gayri Müslim ahiren tebit emri verildikten sonra gayri Müslimlerin bazı tevellütleri silâh altına davet edilmek

vesilesiyle Erzurum'a celp olunmuştur.⁵⁹ Haddi zatında oralar da bugüne kadar 312 tevellüdüne kadar efrat askere çağırılmamıştır. Onun için şu veya bu banka memurlarının İstanbul'a gitmesi mevzubahis olamaz. Müsaadenizle bir iki noktaya daha bu vesile ile temas ederek şahsî kanaatimi zikredeyim. Trabzon'da kalan Rumlardan bir kaç isim mevzubahis oldu. Bunlardan Panço Rum olmak itibariyle Rumluk hesabına bir şahsiyettir. Rus işgali zamanında Trabzon'da kalan Müslümanlara Panço'nun nasıl muamele yaptığını, memleketi istirdat ve istihlâsı müteakip hicretten avdet ettiler. Orada kalan ahaliden edindikleri kanaate göre Panço'yu belediye azası intihap etmekle fikirlerini izhar etmişlerdir. Panço'yu belediye azası intihap etmekte isabet ettiler. Fakat dünyada bütün Rumlar da dâhil olduğu halde memleketimizde bütün Rumların arkası geldiği vakitte Panço da yerin dibine girmelidir. Fakat Panço bu mesail etrafında yakinen biliyorum, alâkadar olmuş bir şahsiyet değildir. Belki bütün Müslümanların Rus istilâsı zamanında emniyet ve itimadını kazanmıştır. Rus istilâsı zamanında bilhassa İslâmlara karşı Rumları teşvik edenlerle, Pontus'çuluğu musallat edenlerle açıktan açığa mücadele etmiş bir şahsiyet idi. Onun için Trabzon'da bütün Müslümanlar ekseriyeti ve eşrafi bendeniz mezunen gittiğimde Panço'nun hizmetini bir lisanı takdirle yâd ediyorlardı. İstanbul'a giden aileler mahallî hükümetlerin yani vali ve mutasarrıfların mezuniyetleri dahilinde gidenlerin adedi, mezuniyetsiz firar suretinde gidenlere nispet edersek binde iki rakamını ifade edersem hakikati söylemiş olurum. Karadeniz'deki zabıta meselesi efendiler, bugün

⁵⁹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 393

düşman donanması orada buldukça o bir derdi elimdir. Karadeniz'deki zabıta'yı tesis etmek için gambotlarımızı, motorlarımızı ve hatta hafif bir filo bulundurmak mecburiyetindeyiz. Bundan yalnız Rumların İstanbul'a firarı değil, gümrükten neler kaybediyoruz ve bu kaçakçılığı maalesef menedemiyoruz. Bunun için hükmü nüfuzumuz cari olmayan mahallerde Karadeniz sahilindeki kaçakçılığı menetmek için hiç bir kimsenin iktidarında olmayan bir meseledir. Bunu menetmek için Yunan donanmasına hâkim bir donanma bulunmuş olsaydı zaten bu mesailin hiç birisi tahaddüs etmezdi. Hatta Pontus mesaili bile tahaddüs etmezdi. Müsaadenizle bir parça da Pontus meselesine temas edeceğim.⁶⁰ Pontus meselesinin tarihçesinden bahsedeceğim. Mütarekeden sonra her tarafta, bilhassa Karadeniz sahilinde Rumluğun kesif olduğu mahallerde, Trabzon, Samsun ve kısmen Giresun siyasî bir teşkilâtın, zaten mevcut olan siyasî teşkilâtın fiili kısmı silâhlanarak dağlara, kırlara çıktığı hepimizin malumudur. Hatta bendeniz hafızamda aldanmıyorsam, tehciri ve bunların imhası için Meclisi Âlinin kuşat edildiği 336 senesinden itibaren zannederim, bu meseleyi hafi celselerde on defa mevzubahis ettik, acaba işgal altında bulunan Müslümanlara aynı muameleyi tatbik eder mi veya kuvvetimiz kâfi midir? Diye burada uzun uzadıya müzakere ettik. Nihayet muayyen vakti mermimin hululüne talik edelim kararını biz verdik. Hatta Basri Beyefendi bir gün bu kürsüde o kadar müteessir oldular ve dediler ki, bilâ tereddüt Rumluk namı altında bu memlekette ne yaparsan imha edelim. Balıkesir'den Bursa'dan

⁶⁰- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 393

aldıkları mektupların tesiri altında, yine müzakeremiz neticesinde, kuvvetimizin kifayet edebileceği bir zamana talik edilmesi kararını biz verdik.

BASRÎ BEY (Karesi) — Aynı kanaatte sabitim.

HASAN FEHMÎ BEY (Devamla)- Ben zannediyorum ki, Meclisimizde Rumluk dostluğunu, affedersiniz kelimeyi hatırıma getiremedim; belki onu hatır ve hayalinden geçiren bir arkadaşımız dahi tasavvur etmem, fakat Ermeni tehciri yapıldığı vakitte memleketin dört tarafı muazzam ordularla çevrilmiş ve tehcirin ne demek olduğunu, bir milleti kaldırıp bir memleketten diğer bir memlekete nakletmek ne demek olduğunu Ermeniler bilmediğinden ve daha doğrusu tecrübesini görmedikleri için derhal inkıyat ettiler ve birden tatbik edilmişti. Pontus meselesini Heyeti Vekile karar verdiği vakitte ondan iki sene evvel Rumlar silâhlanmış, dağlarda, kırlarda her türlü vesaiti ihzar etmiş, biz müdafaa vaziyetinde bulunuyorduk. Yani diğer tehcirler gibi anî ve birden yapılacak bir vaziyette değildik.⁶¹

BİR MEBUS BEY — İdare etseydik olmazdı

HASAN FEHMÎ BEY (Devamla) — Fethi Beyefendi Samsun'a teşrif ederken o havalî mebuslarından olmak dolayısıyla kendilerinden rica ettim ki, burada bu iş için silâh altına davet edilen efradın bu işe kâfi gelip gelmeyeceğine ben şahsen şüpheliyim. İcap ederse Şark Cephesinden motorlarla ve vesaiti saire ile kuvvet celp edebilmek için Erkânı Harbiye Umumiyenin şimdiden muvafakatinin istihsali mümkün olursa belki bu işte daha katî muvaffakiyetle avdet nasip olabilir. Teşebbüs ettiler. Zaman ve hadisat şahsi mütalâam idi.

⁶¹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 394

Bendenizin şahsen verdiğim bu fikre muvaffakiyet elvermedi. Yani Pontus meselesini bu suretle halletmeye, Pontus meselesini daha anî ve seri olarak bertaraf edebilmek için bir çare bulamadılar. Erkânı Harbiyei Umumiye muvafakat edemedi ve edemez. Bendenizce muhtelif safahat geçiren Pontus mesail bugüne kadar ne için halledilemedi değil; bugün çarei halli nedir? Bunu düşünür ve vesaiti hazıranız kâfi ise biran bertaraf edilmesi hususunda lâzım gelen katî kararı verir ve ittihazı tedbir eyler isek memlekete daha hayırlı bir iş yapmış oluruz. Bu mesele harbi umumîde bir fırkamızı işgal etti, bunu pekâlâ hepimiz biliyoruz. Zaman oldu ki bir alayımız bir yerden bir yere gidemeyecek bir vaziyet hâsıl oldu. Mütarekeden sonra da memlekete âdeta hâkim olacak bir vaziyet ihdas ettiler. Ondan sonra her gün de bir fırkamızı meşgul etmektedirler. Bunun için, bu işi esasından halletmek için çare nedir ve ne lâzımdır, para hususunda ve asker hususunda ne yapmalıdır, ne gibi tedbire ihtiyaç vardır, bu bapta verilecek kararlar ne kadar müddet zarfında infaz olunabilir ve buna cesaretimiz kâfi midir, değilse ne yapmak lâzım gelir? Bunlara karar verirsek bu veya şu şekilde ternadî edip gelen bu mesaili birden halletmiş oluruz. Memlekette ara sıra Rumların zulüm ve kadrine uğrayan Müslümanların istikbalini kurtarmış oluruz. Mamafih son zamandaki vaziyet, altı ay evvelkine nispeten her halde yüzde seksen tahaffüf etmiştir. Fakat neden yüzde yirmisi kalsın? Bunu tamamen izale etmek için her ne lazımsa düşünmemiz lâzımdır. Bendenizce ittihazı lâzım olan tedbiri bırakıp da bir şey yapıldı, yapılmadı, yapılamadı gibi mülâhazat faydasızdır. Tenkit ve muahazat

hakkımızdır, fakat memleket için faydalı bir netice vermez. Faydalı bir netice; meseleyi katiyen bertaraf etmekle mümkündür.

Diğer bir mesele daha mevzubahis oldu, ona da kısaca temas edeceğim. Bir vekilin vekâleti zamanına ait olmayan mesailden dolayı mensup olup olmaması meselesi. Malumu âlileri istizah, mesuliyeti siyasiyeyi mucip olan bir meseledir. Mesuliyeti cezaiye ayrıca ve Ziya Hurşit Beyin izah ettikleri veçhile, şikâyet üzerine yapılacak bir tahkikata istinat eder. Mesuliyeti siyasiyenin azamî ve en ağır cezası her hangi bir vekile vekâleti terk et demektir.⁶² Vekâletten her hangi bir sebeple çekilen ve bugün mevkiinde olmayan bir vekile ait hesabı halefinden sormak, yalnız bir ahzi malumat kabilinden olabilir. Yoksa bunda bir mesuliyeti siyasiye olamaz, iş hangi tarihte yapılmış ise bundan terettüp edecek mesuliyeti siyasiye o zamanın vekiline racidir. Eğer bunun hilafını iddia edecek arkadaşımız varsa bu hususta uzun izahata hazırım.

ALI- ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Müsaade buyurun, bir kelime sorayım; mesele söylemiş olduğunuz şekilde okusa doğrudur. Fakat aynı hadiset, aynı şahsı ve aynı vekil zamanında devam eder ve istizah esnasında mevzubahis olan işlerin öteden beri devam ettiği ve yanlışlığı anlaşılırsa yeni vekilin de eski vekil zamanında cereyan eden eski vekil zamanında başlayan ve kendi zamanında devam eden - aynı şahıs elinde devam eden mesailden dolayı mesul olması lâzım gelir. Yoksa ben de biliyorum ki, selefinin zamanında bitmiş olan bir mesele için yeni vekil mesul olamaz. Fakat mesele, aynı eşhas elinde

⁶²- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 394

ve aynı vekâlet zamanında devam ediyor ve bunu vekili lâhik dahi kabul ediyor, doğru yapıyor diyor ve tensip ediyor.

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Bu mesele, vesika taharrisi meselesi bahanesiyle söylenmiştir, selefime ait bir meseledir. Vesika taharrisi meselesi Temmuzda yapılmış ve kapanmış bir meseledir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Askerî icraat meselesidir.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Efendim, bendeniz maksadı âlinizi anladım. Bu mesele, Pontus meselesinde takibata devam meselesidir. Bunda vekiller tebeddül edebilir. Yalnız istizahla fazlaca mucibi tenkit ve muaheze olan noktalar, işin biran evvel ikmal edilemediği ve İstanbul'a bazı efradın firar ettiğine mütedairdir. Bendeniz de diyorum ki, kafileden kaçarak, firar ederek, denize giren ve yüzerek ecnebi vapuruna giden ve bu suretle İstanbul'a kaçan ve oradan vekâletname gönderip emvali metruke kanununun Meclisçe kabulünden mukaddem, Samsun'daki beş yüz bin liralık emlâkini ve emvalini Amerikalılara bilhassa sattıran Rumlar mevcuttur. Bunlar kimin vesikası ile gitti, rica ederim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — İzin verilenlerden bahsediyoruz.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Vesika meselesinde de Ali Şükrü Bey pekâlâ bilirler ki; Trabzon'da müstakil Rum olarak yalnız iki mahalle vardır, diğerleri mahluttur. Yani şehirde her hangi bir veçhile taharriyat lâzım gelse, şehrin kavak meydanına ve Değirmendere'ye nöbetçi ikame etmedikçe şehirde taharriyat yapılmasına imkân yoktur. Çünkü öyle bazı memleketlerde olduğu

gibi, Trabzon, Rum mahalleleri, bir kısmı İslâm mahalleleri ve bir kısmı da Ermeni mahallesi halinde değildir.⁶³

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Mahalleler semt semttir. Memleketimi sizden daha iyi bilirim.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) —Rica ederim Şükrü Bey, mesele; memleketi iyi bilip bilmemek meselesi değildir. Her halde Trabzon'u ben de çok iyi bilirim. Yalnız bir sui tefehhüm hasıl olmasın. Şehirde taharriyat lâzım gelirse, arz ettiğim mahallere nöbetçi ikame etmek zarurîdir. Çünkü mahalleler karışıktır ve Trabzon'u bilenleri işhat ederim. Denizin kıyısında müstakil iki Rum Mahallesi vardır. Fakat o da yine İslâm mahalleleri ile merbuttur, diğer mahalleler karışıktır.⁶⁴

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Yani mahalleler karışıktır, evler karışık değildir,

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Bazı mahallerde hatta evler de karışıktır.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Taharriyat meselesine bendeniz de vakıfım. Trabzon'a geldiğim akşam Değirmendere'ye giden yol üzerinde bulunan askerlerin oraya giden mahalleri abluka altına aldığını reyülayin müşahede ettim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Sen de yanlış söylüyorsun Hocam.

⁶³- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 395

⁶⁴- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 395

RAGIP BEY (Amasya) — Efendim, bendeniz dairci intihabiyeme ait bazı şeyler söyleyeceğim. Pontus'çuluğun tarihçesinden, teşkilâtından filan bahsedecek değilim. Vekil Bey buyurdular ki; bu meseleye vaziyet ettiğim zaman toplu olarak köyler yakılmamıştır, tek tük haneler yakılmıştır, dediler. Hâlbuki Vekil Beyefendinin Amasya'dan avdetinden sonra Abacı karyesi 200 - 300 kişilik bir Rum kafilesi tarafından basılarak ihrak edilmiş, bir kaç şehit verdirilmiş ve hayvanatı bütün götürülmüştür. Bu, kendi ifadeleri ile tezat teşkil ediyor. Hâlbuki bu köyde de asker mevcutmuş. Asker mevcut olduğu halde yatıp uyuyormuş, yani eşkıya, Hükümeti uykuda bulmuş. Yine kırk, elli kişilik bir çete kuracak karyesini basarak ahali tarafından gördükleri mukabele üzerine - ve bilâhare asker de yetişerek - çeteler köye girememişlerse de 300 - 400 kişiye ait ağnam sürüsünü almışlar ve götürmüşlerdir.

Yine bu sene Ramazan içerisinde Gümüşhacı'nın Çat köyünü basmışlar, oradan da oldukça ehemmiyetli miktarda hayvan sürülerini alıp götürmüşlerdir, miktarı bendenizce malum değildir. Bunlar, Beyefendi buraya teşrif ettikten sonra vuku bulmuştur. Sonra Beyefendinin buraya teşriflerinde vaki olan sualimize buyurdular ki; sekiz bu kadar müsellağ eşkıya kalmıştır. Bendeniz buna karşı bir hikâyeye nakledeceğim; Merkez ordusu kumandanı Nurettin Paşadan, arkadaşımız Ali Beyefendi sormuşlardı ki; ne kadar Rum eşkıyası kalmıştır? Efendim müsellağ olarak Pontus muhitinde 600 kadar müsellağ (silahlı) eşkıya kaldı demiş, buna karşı arkadaşım da beyefendi 6 000 kalmış ise teşekkür ederim demiş. Paşa Hazretleri hayır 800'dür demiş, yine teşekkür ederiz Paşa Hazretlerine. Pekâlâ,

sekiz yüz tanesi nerede, hangi yerlerde tespit edebiliyorsunuz deyince, bunlar göçebe halinde dolaşıyorlar, yerleri malum değildir buyurmuşlardır. Yine bugün buyuruyorlar ki, 800 filan kalmıştır. Demek oluyor ki, 800 eşkıyadan Vekil Beyefendinin burada beyanatta bulunduğu zamana kadar" hiç bir kimse öldürülmemiştir.⁶⁵

ALÎ FETHÎ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — O zaman söylediğimi tekrar ettim. RAGİP BEY (Amasya) — Şimdi ne kadar kalmıştır Beyefendi?

ALÎ FETHÎ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Bilmiyorum, nereden bileyim.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Eli ile saymadı ya, bunu ne bilsin.

RAGİP BEY (Amasya) — Arz edeyim efendim. Bundan bir ay evvel dairei intihabiyesinden avdet etmiş olan bir arkadaşımız, bu eşkıyayı takibe memur olan kumandan, müsellâh eşkıyayı iki bin tahmin ediyorum demiştir. Sonra ben bugün iddia ediyorum ki, iki bin değildir, dört bindir. Çünkü malumu âlileri... - Bunun safahatı pek uzundur - her Rum'un elinde bir silâh değil iki silâh mevcuttu, acaba üç aydan beridir kaç silâh almışlardır. Bu imha edilen eşkıyaların silâhları. Şu halde demek oluyor ki, eşkıyanın silâh mevcuduna hâlel gelmiyor.

ALÎ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Sopa ile harp ediyorlar.

RAGİP BEY (Devamla) — Demek oluyor ki, miktarını tayin ve tespit edemiyor ki, takibatı da yapsın ki, muvaffakiyeti de o nispette hâsıl olabilsin. Beyefendi yalnız verilen malumata istinat

⁶⁵- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 395

ediyorlar. Yozgat'tan telgraf veriyorlar, Erbaa eşrafı, müftüsünü ve saireyi isim tasrih ederek Amasya'da bulunmasını emrediyorlar. Bunlar Amasya'ya geliyorlar, Vekil Bey de Havza tarikiyle gittiği için bura eşrafı da gelsin diyor, oraya gidiyorlar, görüşüyorlar. Bilahare avdette Erbaa'ya uğrayarak halletmek üzere söz veriyor. Sonra oraya uğramıyor. Bu eşkıyanın takibinde muhitin ahvaline vakıf olan adamlarına mütaâfeatı istima edilerek o dairede hareket edilmezse bu iş bitmez. Bendenizin kanaatim budur. Vekil Bey âdetâ bir tenezzüh yapmıştır, iş bundan ibarettir. ⁶⁶

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Arkadaşlar; çok temenni ederdim ki sıram Emin Beyefendiden sonra gelsin, ondan sonra söyleyeyim. Çünkü bu dakikaya kadar bugün mevzubahis olan bu meseleyi lehte ve aleyhte olarak dinledim. Şimdiye kadar pek çok istizahlar cereyan etti, ekseriyetle söze karışmadım. Bazen leh ve bazen aleyhte söz söyledim. Bu dakikaya kadar söylenen sözleri dinledim. Hiç bir vekile bu kadar hak vereceğimi zannedemiyorum. Dâhiliye Vekilini halklı görüyorum. Rica ederim, halledelim ve aynı söylenen mantıklarla muhakeme edelim. Bu kadar kuvvetli hiç bir meseleyi müdafaa edemeyeceğim. Denildiği gibi Pontus meselesi mühimedir, büyüktür ve bunun alelacele halli lâzımdı, neden hal olmadı? Bu, cidden doğru bir şeydir. Büz; meseleleri muhakeme ederken ihtiyaçla mı, yoksa zaman, mekân ve imkânla mı muhakeme edeceğiz? İhtiyaç bir saiki say olabilir, ihtiyaç bir manayı say olabilir. Fakat hiç bir vakit mikyası muhakeme olamaz. Eğer bu mikyası muhakeme olsaydı millet kalkıp diyecektik ki, bizim İzmir'e

⁶⁶- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 395

kavuşmamıza çok ihtiyacımız vardır. Biz onların karşısında ancak mekân ve imkânı gösterip, onların bize verdikleri vesaiti iyi kullandığımızı gösterebilirsek alınımız açık olarak çıkarız, gösteremezsek hatalı, alınımız yere düşmüş olarak çıkarız.⁶⁷

Binaenaleyh, Pontus meles'inde varit olan şu sualde ilik defa mekân ve imkândır. Maatteessüf Fethi Beyin muarızları bu işte en fena meseleyi intihap etmişleridir.. O itibarla ki, eğer bu memlekette eşkıya takibi mevzubahis olsaydı, oldukça bu hususta en sahibi salâhiyet bir kaç zat varsa o da Fethi beydir. O burada olmasaydı, bulup, getirtip takibe memur olmasını rica edecektik. Eğer âlemde ihtisâsın, tecrübenin kıymeti varsa, eğer takip meselesinde kazanılan şöhretin, unvanların, şereflerin biz ameli insanların muvacehesinde bir kıymeti varsa elbirliğiyle itiraf edelim, insafılı olduğumuzu gösterelim (Gürültüler) Rica ederim dinleyiniz. Açıkça bugün mevzubahis olan mesele takip ve takibin mahiyetidir. İkinci izin meselesi. Bu gün hâlâ mevcut Pontus meselesinin devam ettiği hakikattir. Bir de söz arasında hayatı umumiyenin tevekkufunu mucip olan ahval geçti. Bilhassa Trabzon'da bir yer aranırken bir zat mabedine bile yetişememiş.

Şükrü Beyle bir noktada birleşmek isterim ki, mümkün mertebe hayatı umumiyei tevkiif etkiyecek tedbir ittihaz etmelidir. Memleketimiz avuç içi kadar kalsa bile dünya ile alâkasını kesemez ve onun kesilmesini arzu edenler kavanini içtimai yeden ve iktisadi yeden tegafül etmek isteyenlerdir. Bu tabii kanunlarla karşılaşacak kuvvet yoktur. Eğer olsaydı bu kadar kuvvet toplayan Avrupa milyonlarla kuvvetleri cephelere sevk edebilir ve gönderebilirdi.

⁶⁷- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 396

Hâlbuki efendiler, beşeriyeti kapıp sürükleyip ileri götürmekte olan kavanin'i iktisadiye ye karşı durulamaz, hayaldir efendiler. Binaenaleyh, hayatı umumiye mümkün mertebe tevakkuf etmeyecek. Ali Şükrü Beyden işitmek isterdim ki; filan, filan zatın işinde kalması değil ve belikti bütün işten, güçten kalmış olan bütün halkın feryadını söylesin. Daha müterakki bir zihniyetle olsun. Fakat yine kabul demelidir ki, öyle icraat ve harekât vardır ki, bazen ve muvakkaten harekâtı umumiye tevkif ettirir onu, ölçmek lâzımdır? Yoksa indi ve umumi kaidelerle ölçmek değil, o çünkü hadiseyi ve onun lüzumunu ölçmek lâzımdır.⁶⁸

İzin meselesine gelince; elbette muvafıktır, taki buraya mecruh olmayan eşhasın duçarı zulüm ve meşak olmasına razı olamam. Kocası mucibi cürüm, idam okur asarız. Fakat bu memlekette öyle adalet vardır ki, aksi sabit olmadıkça - bidayeti İslâm dan (beri biz Osmanlı Hükümetli, ta kuruluşundan beri buna o kadar riayet etmişiz ki bugün Avrupa'ya karşı alını açık bulunuyor ve her ekalliyete hak verdiğimizizi iddia ediyoruz. Müsaade ediniz, size şahidi olduğum vakayı söyleyeyim: Rus sefiri Aralof cepheye gitmiş ve orada Paşa Hazretlerine tesadüf etmiş. Gelip anlattığı hikâyeler meyanında bir hadise o kadar nazarı dikkatimi celp etti ki o hadise ile ve dini milletlimle iftihar ettim. O da, bilmem Konya taraftarında bir yerde vaktiyle Çarlığın zulmünden kaçmış bir Rus kitlesi dinini ve aynı zamanda lisanını muhafaza etmek şartıyla bu güne kadar kalmış ve bütün Anadolu'lara minnettar kalmıştır. Biz bu akıldan dönmeyiz. Fena adamları kaçırmak, tıpkı iyi adamlara zulmetmek kadar

⁶⁸- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 396-397

cürümdür. Takı o adamların fenalığı sabit olsun. Eğer bugün fenalıklardan bahsedenler varsa bunların fenalıklarını neden şimdiye kadar haber vermedi.⁶⁹

EMİN BEY (Canik) — Gâvurların içinde maznun varsa.

TEVFİİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — O vakit bir şey demem. Müsaade edimiz ben şimdiye kadar olan sözleri muhakeme ediyorum. Bugün izin verilip gönderilenler içinde fenalığı sübut bulmuş kimse yoktur. Maznuniyeti, mahkûmiyeti iddia edilmiş bir adam yoktur. Hüküm zahiredir. Ben gizli şeylerle berktesin kalbinden geçen şeyleri bilemem ve Meclis azası dinlediğine göre hükmetmeğe - memurdur. Yoksa tevehhüme lüzum yoktur. O halde daha ziyade sözlerimi uzatmamak ve daha ziyade rahatsız etmemek için hülâsa ediyorum. Söylenenleri dinledim ve anladım ki Fethi Bey vekâlete isabet edipte getirilmemiş olsaydı Samsun bombardıman edilirken maalesef biz en acı şeyler görmek üzere imişiz. Onları öğrendim ve bir defa daha Vekil Beyefendiye teşekkür ediyorum.⁷⁰

EMİN BEY (Canik) — Muhterem arkadaşlarım, muhterem refikim Tevfik Rüştü Beyin bilhassa parlak beyanatından sonra filhakika pek sönük olacaktır. Yalnız aramızda şu fark olacaktır ki, bendeniz rakamlara göre Pontus meselesini izah edeceğim. O, bizim izahatımızdan istitâlen bahsederek beyanatta bulunmak farkı hasıl olacaktır ki herhalde benimki kuvvetli olacaktır.

⁶⁹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s.397

⁷⁰- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s.397

Muhterem arkadaşlarım, 329 tarihinden beri, yani mektepten tarih neşetimden beri Rumluk meselesi ile bedbaht memleketin başında felâket olarak bu Rumluk meselesini gördüm. Bilhassa bununla meşgul olmak ve bu uğurda her türlü suikastlara ve tasavvurlara maruz kalmak şerefiyle müşerref olmak haysiyetiyle Ve kanunun bana bahşettiği salâhiyete binaen Amasya istiklal Mahkemesinde şimdiye kadar maalesef bunların hakkında tatbik edilmeyen ahkâmı kanuniye ederek dört yüze karip komite rüesasını ve heyeti temsiliyesini ve heyeti idaresi idama mahkûm etmiş olmak itibariyle herhalde bana sahibi salâhiyet olmak hakkım verecektir.

Muhterem arkadaşlarım, Fethi Beyefendinin buradaki beyanatını istima ettikten sonra bendenizin hatırıma ne geldi bilirmisiniz? Üç memleketim kurtulmuştur, benim haberim yok, ben duymamışım. Hâlbuki maalesef hakikat böyle değildir.

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Memlekette asi kalmamıştır demedim. Bana atfen beyanatta bulunmayın.⁷¹

EMİN BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz efendim. Zatı âlinizi 'hürmetle dinledim. Gösterdiğiniz rakama nazaran kalmamış demektir.

Bendeniz sizleri çok tasdi etmek istemem. Ben yalnız bu istizah vesilesiyle açıldığına çok memnun oldum. Derin, -büyük ve elim bir mesele üzerinde tamamıyla hakikati olduğu gibi göstermek için ve maalesef bazı arkadaşlarımızın Pontus meselesi nedir? Bu meselenin hakikatine vakıf olmadıkları için gayet muhtasar olarak bu meselenin tarihçesini yani, yani Pontus nereleridir, maksat ve gayesi

⁷¹-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s.397

nedir, teşkilâtı nedir, dâhili teşkilâtı nedir, harici teşkilâtı nedir ve bu teşkilâtle alâkadar olanlar kimlerdir? Ondan sonra da mütarekeden beri Pontus denilen ve inayeti hakla hiç bir vakit Pontus olmayacak olan ve Pontus'tan maksut olan gayeyi hiç bir zaman görmeyecek olan o muhit hakkında ve bugünkü vaziyet hakkında maruzatta bulunmak isterim ve maruzatımı bazı vesika ile yedimde mevcut olan üç yüze yakın vesikadan bazılarının, bazı bölümünü okumakla ve ondan sonra vaziyete Dâhiliye Vekili muhtereminin mütalatına, beyanatına cevap vereceğim.

Muhterem arkadaşlarım;

Pontus, işte şu haritada gördüğünüz veçhile Paris'te Sürpant sokağında 24 numarada merkezi umumisi olan Pontus cemiyetinin neşir ve tevzi edip ve her Rum'un hanesinde bir tane bulunan şu karta göre; Zonguldak'tan başlayarak Batum'a kadar yani sevahitle Zonguldak, Sinop, Samsun, Trabzon, Gümüşhane livaları ve dâhilde Yozgat, Çorum, Amasya, Tokat ve Sivas merkezini ihtiva etmek üzere şu haritayı yapmışlar ve bu gaye uğruna çalışmak üzere faaliyete ve teşkilâta başlamışlardır. Arkadaşlarını pek güzel buyurdular, bu teşkilât 191'den itibaren başlamıştır. Şu liva merkezlerinden aynen bizim Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin teşkilâtım kopya ederek bilhassa mütarekeden sonra livalarda heyeti merkeziyeler, kazalarda heyeti idareler, İstanbul'da heyeti temsilliye ve merkezi umumi olmak üzere teşkilâtı ikmal ve itmam eylemişlerdir. Bu teşkilâtın ehemmiyet ve azametini göstermek için şurada müsaadenizle bir iki fıkrayı okuyacağım. Diyor ki: Cemiyet bir reis ile iki azadan mürekkep bir

heyetten teşekkül eder, mezkûr azadan biri mezkûr cemiyetim birinin namını.

HACI TEVFİK EFENDİ (Kângari) — Müsaade buyurunuz efendim, bu gün de vakit geçiyor rica ederim. Dâhiliye Vekilini mesul edecek ne ise beyanatınızı onlara hasr buyurmanızı rica ederim ve daha iyi olur zannedirim. Bunu gazetelerde de okuduk.

EMİN BEY (Devamla) — Efendim, müsaade buyurun. Yani Hoca Efendi maneviyatımı kırdı, Hoca efendi sizden beklemezdim.

Efendim, mesele gayet basittir. Bu meseleyi dinlemeyen ve buna ehemmiyet vermeyen zevat lütfen dışarı çıkar ve dinlemeyebilir. Fakat buna ehemmiyet verenler, vatanın bir cüzüne taalluku sebebiyle burada dinleyebilir.

HACI TEVFİK EFENDİ (Kângari) — Okuyabilirsiniz efendim. Fakat bunun aslını gazetelerde gördük, vaktimizi öldürmeyelim.

ALİ VASAF BEY (Genç) — Biz bu meseleler için buraya geldik, kanun filân yapmak için gelmedik ((Devam devam Emin Bey sedaları):

EMİN BEY (Devamla) — Pekli efendim, daha ziyade mümkün olduğu kadar ihtisar edeyim. Efendim, cemiyet evvelâ her bir kısım için en muktedirlerinden bir âmir intihap edecektir. Cemiyeti merkeziye ile doğrudan doğruya temas etmeyenler veya cemiyeti merkeziyenin azasını tanımaksızın Hükümeti merkeziyenin dairei

amali heyeti merkeziyenin muvafakatiyle heyeti idaresini teşkil için dairesi dâhilinde bir heyeti idare intihap edilecek.⁷²

HAKKI BEY (Van) — Biraz ağır okuyunuz da zapta geçelim Emin Bey.

EMİN BEY (Devamla) — İşbu idare heyeti merkeziyeden Müdafaa cemiyetinin mührü ile memhur olarak telâkki eyleyeceği evamiri icraya memur, şayet daire âmiri diye intihap edilen şahıs cemiyet'ten çekilecek olursa cemiyet bunun yerine başkasını intihap edecek, şayet azalardan bir kaçının tebdilini arzu ederse cemiyet o zaman bir reis intihap edecektir. Her heyet bir içtimai umumi ile onbaşılarını intihap eder ve bunların esamisini merkezi umumiye bildirir. Onbaşının miktarı her dairenin nüfus miktarına göre tehdit olunur. Her dairenin onbaşılarının esamisi cemiyetin tasvibine arz edilerek muhalif olanların esamisini mabeyin bir cetvel gönderecektir. Daire rüesası, âmirleri, heyetlerin azası ve onbaşılar cemiyeti merkeziyenin mührünü havi mektuplarla muhabere edecektir. Her onbaşı dahi dairesi dâhilinde on genci intihap etmeğe memurdur. Bu gençler onbaşının bölüğünü tenkil edip onbaşının emredeceği mahalle derakap kokmağa mecbur olacaklardır. Merkezin emrini icra etmeyenler cemiyet merkezli tarafından tayin olunacak ceza ile tecziye edilecektir. Sonra Kadıköy üç kısma taksim olunmuştur. Filân, filân şehrin tensikten sonra aynı suretle karyelerden yankınında ol camiyeden onbaşı bölüğüne varıncaya kadar herkes İncili şerif üzerine yemin edecektir. Yemlin şudur:⁷³ Hazreti İsa namına tensikatı sır

⁷²- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s.398

⁷³- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s.398

tutacağına ve evamirini harfiyen icra edeceğine, müdafaai milliyenin evamirini maalmemnuniye icra edeceğine, hata yüzünden veya ifa yüzünden tayin olunacak cezaya serfuruya. Mecbur olduğunu beyan ve temin eyleyecektir. İfşayı sır edenler veya yeminden nükûl ederek maazallah ihanet edenlerin tecziyesi için üç hafi mahkeme bulunacaktır. Hafi mahkemeler cemiyeti-i merkeziye tarafından tayin olunmuş bir reis ve dört azadan teşekkül edecektir. Allanın korkusuyla, ağraz ve hissiyatı şahsiyeden arî olarak hakkını maalkasem mahkemeler şühudun şahadetine istinaden ita edeceği kararları mahkeme tahriri olarak her cemiyeti merkeziyeye müteselsilen arz edecek ve işbu kararların tasdike iktiranından sonra bereyi infaz azasına gönderecektir. Tensikatın ikmalimden sonra 20 yaşından İtibaren bilaistisna her şahsa esliha tevzi olunacaktır. İşbu esliha bedeli helkesin vaziyeti iktisadiye sine göre üç kısma taksim olunur şöyle ki:

Tabakai sefile, fakir olanlar eslihayı bedelâtı hakikiyesiyle alabilsin. Diğer iki tabakadan alınacak esman kasada kalarak eslihanın derdestinde veyahut husule gelecek noksanın işbu müşkül için tütünü, sigarası ilah. Masarifatı mütehakkikanın kapatılmasına hasredilecektir. Cemiyet ihtiyacını temin için maafiz istikraz akdi salâhiyetim haliz, bundan mütevellit mesuliyet cemiyete ait olacaktır» yani mahkemeleri, heyeti merkeziyeleri velhasıl bir komite için yapılması icap eden ne varsa hepsi yapılmıştır. Maksat ve gayesini biraz evvel arz ettiğim veçhile daha ziyade şu mübarek vatanımızın şu kıtasında bir cumhuriyeti Rumiye vücuda getirmek. Bunun için de arz ettiğim gibi teşkilâtı mevcuttur. Binaenaleyh, 20

*yaşından itibaren her genç silâhına alınmağa mecburdur ve yeminleri de şudur: Fikri milliyetimizle alâkadar olan bir vazifenin üzenine sadakat, itaat, mahviyet ve ketumiyetten zinhar ayrılmayacağıma ve hariçten duyduklarımı hilafı hareketlerimizde verdiğiniz cezayı bilâ tereddüt kabul edeceğime ekanimi selâse kanuni müşrefimiz namına ahdü kasem ederim» Yemin budur.*⁷⁴

Şimdi efendim, bu teşkilatı kümleler idare ederdi? Bu teşkilâtın reisi her yerde Metropolit hanedeki reisi ruhani yahut kilisede cemaatin reisidir. Bunu izah edebilmek için pek çok olan vesaikden birini okuyayım: Samsun'da çok muhterem peder ve Allâhperver piskopos efendi Hazretleri, şerafetli efendim diye başlıyor. Hülâsa edeyim efendim; çeteler diyorlar ki, altında imzalar da mevcuttur, meskenimiz kalmadı, 'paramız da yoktur, bize lâzım olan cephaneyi gönderini Bu kabil vesaik pek çoktur. Bunun altında mührü, imzası ve sairesi mevcuttur. Kezalik dâhili teşkilâtla bunlar iktifa etmiyorlar, aynı zamanda harici teşkilâta ehemmiyet veriyorlar ve yapıyorlar. Bunun da merkezi **Atina'dır**. Harici teşkilâtın mührü şu:

HAKKI BEY (Van) — Muhaberat Rumca mıdır?.

EMİN BEY (Devamla) — Rumcadır efendim. Bu teşkilât gerek Pontus'ta okun ve gerek Pontus'çuluk için hayatım feda etmeğe ahdetmiş olanlara dâhil bulunsun, Pontus'ta harekâtı askeriye başlayacağı zamanda veya bûdanekerde herhangi bir şekilde bizim zayıf olduğumuz Zamanlarda bize hücum ederek derhal il hak eitirmek

⁷⁴- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s.399

gayesine göredir. Bunun için de birçok Vesaik vardır, okumak istemiyorum. Birisinde diyor ki; Hriyantüs'e yazıyor. Bu.⁷⁵

EMİR PAŞA (Sivas) — Rica ederim, bir tanesini okuyun canım.

EMİN BEY (Devamla) — Okuyayım Paşam. Diyor ki; Trabzon Metropolisine yazılıyor, : Postusun istilasındaki emirlerinizi sabırsızlıkla bekliyoruz. Emrin tefahür etmeyeceği kanaatindeyiz. **Atina bölükleri hali içtimadadır.** Bunlar meyânında bizim Yorgi dahi vardır ve tam bir asker sıfatıyla mevcuttur. Vazaifi askeriyesini hüsnü ifa ettiği için liyakat nişanı almıştır» diyor. Aynı zamanda efendim, bu teşkilât indilerin in kuvvet ve kudretiyle belki muvaffak olamayacağına kani olduklarından da bazı İslamlardan da muavenet ve müzaheret görmek ümidiyle beyannameler neşrediyorlar. O beyanname burada mevcuttur. : Bütün Karadeniz'deki hemşerilerime diye; işte siz İstanbul Hükümetlinden şöyle, böyle zulüm gördünüz? Hâlbuki bizim emelimiz de yine Türk ve Rum hâkimiyetidir. işte reisicumhur bizden olacak, muavini sizden olacak. Binaenaleyh, İstanbul. Hükümetiyle münasebatı kesiniz. Ankara da sizi şöyle mahvetmek istiyor. Hâlbuki bizim maksadımız memleketi kurtarmaktır, beraber çalışalım filan diye hezeyandan ibarettir. Buna dair de bir çok vesika vardır. Aynı zamanda hariçteki teşkilâta kuvvet ve kudretlerini ihsas etmek için de herhangi bir ecnebiye kendilerinin kuvvet ve kudreti hakkında malumat verebilmek için muntazam programlar yapıyorlar. Size bunların birini okuyayım. Diyor ki:

⁷⁵ -T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s.399

Hiriyantis, Amerikalılar filan sizinle temas ediyor, geliyor, görüyorsunuz. Onlarla temas ederiz. Onlara deyiniz ve vaziyeti gösterin ve kuvvetin miktarını da söyleyiniz. Onlar bize düşman değildirler. Bizim halâsımızı isterler. Fakat bugünkü günde vaziyetleri İtibariyle bir şey diyemiyorlar. Sizin gayretiniz, faaliyetiniz devam ettikçe ki, mutlaka bir gün buna vasıl olacağız. Binaenaleyh, teşkilâtımız hakkında bunlara malumat verebilirsiniz.» diye mütemadiyen nasihatler yapıyor. Hatta efendim, Rumluğun taassubuna bakınız, muhaberata Trabzon murahhası siyasisi olan Hofodi efendi Giresun şubesi heyetine diyor ki; şubeniz tarafından gönderilen mektupların ziri Mavridi mahdumları diye Fransızca yazılmış, imzaların böyle gönderilmekte okluğu anlaşıldı. Fimabaat bu tarzı imzadan tevakki ile mavridi isminin Rumca olarak yazılmasını bilhassa rica ederiz. Yani bu ve buna mümasil üç yüz vesaikten de anlaşılıyor ki, hayatımıza, dinimize, namusumuza olan ve mevcudiyetinize olan kasıtları pek müthiştir beyefendiler. Bunları okuyup ta titrememek ve bunları şimdiye kadar anlayamamaktan mütevellit hicap altında kalmamak mümkün değil. Muhterem arkadaşlarım, çok temenni ederim ki yeni bir heyet teşekkül etsin, bu Vesaiki derç edip neşretsin ve tabi ve tevzi etsin. Bu yapılsa çok iyi olacaktır. Tabii hüsnü tesir de yapacaktır.⁷⁶

HAMDİ BEY (Genç) — Tabii bunları işittiğimizden memnun olduk. Fakat şimdiye kadar neye teahhür etti. Vaktiyle bir celsei hafiye istediniz? Bunu bu kadar teahhüt etmeniz» teessüf ederim.

⁷⁶- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s.399

EMİN BEY (Canık) — Benim elimde değildir efendim, niçin böyle edersiniz. Bunu Hükümet yapacak. (Devam sesleri) şimdi efendim, muhterem..

HAMDİ BEY (Genç) — Eğer eskiden bildirgeydiniz bizi tenvir etmiş olurdunuz. Böyle bir senedir teahhür etmemeli idi.

EMİN BEY (Devamla) — Şimdi efendim, muhterem Vekil Beyefendi ile yalnız bir noktada ayrılıyorum. Bendeniz de Samsun'da nüfus kaydından anladığıma göre 229 857 Müslüman vardır, 93 176 Rum vardır. Zatı âliniz seksen filan diyorsunuz. Nüfus arz ettiğim miktardır. Bu kayda göre Rum nüfusu üzerinde nazarı dikkatlinizi bilhassa celp edierim. Bunun üzerinde mukayese yapacağım. Şimdi evvel Ve evvel şurasını arza mecburum ki, bendeniz memleketimi bugünkü vaziyetinden bittabi müteellimim ve bunun devam etmemesi için yine bittabi çırpınırım. Binaenaleyh; bendenizin mütalaatında Beyefendinin şahısları katiyen mevzubahis değildir. Zamanı âlilerimde değilmiş veya imiş diye katiyen mevzubahis etmiyorum ve düşünmüyorum. Yalnız Beyefendinin bazı noktalarda ki zamanı âlilerinde olanların esamisini okuyacağım ve aynı zamanda bir mukayese yapacağım. Şimdi efendim, Samsun livası dâhilinde mütarekeye kadar katlolunan Müslümanların **yekûnu 588, ihrak edilmek suretiyle sureti faciada katlolunanların adedi 760.**⁷⁷

FERİT BEY (Çorum) — Ne vakitten beri.

EMİN BEY (Devamla) — *1914'den beri. Eşyası gasp edilerek: ihrak edilen çiftlikler 19'dur. Eşyası gasp edilen ve kâmilen*

⁷⁷- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s.400

ihrak edilen köylerin adedi II, eşyası gasp edilerek kısmen ihrak olunan köyler 21, yağma olunan hane 145 tir ki, bu da kaydı resmidir. Oradaki Jandarma Kumandanlığının ve Hükümetin kaydı resmisidir. Evrakı nakdiye miktarı 110 190 (lira mı sesleri) liradır efendim, merkep 906, manda 1 788, öküz 1 337, sığır 2 476, yanan hane 450, Koyun 9 036, mısır ve arpa 1 800 000 kilo yağma ettikleri, at 487 adetten ibarettir. Yani mütareke gününe kadar işbu saydığım zayıat listesi vakidir. Belki bundan fazlası da olmuştur. Çünkü bu ancak Hükümetin kaydı resmisidir. Bendenizin yakinen bildiğim ve mütareke anında Samsun'da hali şekavette bulunan dört bin Rum vardı. Yani bu malumat bizlim o zaman orada bulunan metropolitin ve bizim de Rum hafiyelerimiz vardır. Onların ifadelerine nazaran mütareke zamanında dört bin kadardı. Hepinizin malumu olduğu üzere Hükümetçe görülen lüzum üzerine Rum'lar bihakkın dâhile nakle başlandı ve binaenaleyh, bu nakil keyfiyetinde görülen bazı idaresizlikler, bunları güya bizim tamamıyla imha edeceğimiz kanaatini vererek hatta aceze ve nisvan da dâhil olduğu halde mümkün olduğu kadar dağlara iltica ettiler. Hükümetin resmi kaydıyla arz ediyorum. Giresun, Ordu livalarındaki Rum'lar dahi dâhil olmak şartıyla dâhile naklolunan Rum'ların miktarı 45 bindir. Erkânı Harbiyei Umumiyyede dahi kaydı vardır, müracaat olunursa anlaşılır. Elyevm Samsun'da zükûr, inas, çoluk çocuk ve çocuk beş bin nüfus Rum vardır. Bafra'da kalmamıştı. Fakat ahiren dağlardan iltica eden çocuklar vardır. Alaçamda 13, 14 hane var. Çarşamba'da 160 kadar var. Demek ki şehirde kalanlarla dâhile gönderilenlerin mecmuu 65 bin arasındadır ki, bu gidenler arasında

Ordu ve Giresun Rum'ları da mevcuttur. Benim yine bildiğime göre Ordu ve Giresun Rum'ları tarh edildiği takdirde Samsun livası dâhilde yirmi sekiz bin bu kadardır. Kaydan tespit edilmiştir. Şimdi Samsun livası dâhilindeki Rum'ların miktarı, Hükümetin

mezuniyetiyle kalanlar da dâhil olduğu halde - 35 bin ile 40 bin arasındadır. Beyefendiler, 93 bin nüfus olan Rum'ların nisfına karıp miktarı dâhile sevk edilmiştir. Pekâlâ, mütebakisi nerededir? Bunlar dağlardadır. Beyefendiler, dağda olduklarını ispat ederim. Beyefendi izah buyururken bir noktayı işaret buyurdular. Bendeniz teslim ederim. Çünkü Nisanın bilmem kaçına kadar dağlardan iltica eden çoluk çocuk ve çocukların adedi 15 bindir. Binaenaleyh, gerek bu hesaptan ve gerek bizim mahkemede indelisticvap aldığımız malumata göre elyevm dağlarda altı bin silâh vardır. Beyefendiler filhakika muhterem Dâhiliye Vekili Beyefendinin buyurduğu gibi müsademat vakidir ve şüphesiz telefat da vardır. Fakat bunlardan yüzde doksan dokuzu silâhsız olan eşhastır ve silâhlılar pek azdır, yüzde bir nispetindedir. Bu yüzde bir nispetindeki silah dahi elde edilememiştir. Kendilerinin bize verdikleri malumatta dahi meyyitten derdest edilen eşkıyanın ekseriya silahları alnamamıştır. Çünkü Apustol öldürülmüştür fakat silahını Nikola almıştır. Hâlbuki biz onların ellerinden silahını almak ve bunları imha etmek suretiyle bu işi başa çıkarabiliriz. Yoksa Aposltol öldürüldükten sonra silahı başkasına geçerse bundan bir fayda çıkmaz. Dağdaki bu kadar Rum öldürülemez. Bunların üç yüzü müsellâh ise diğerleri gayri müsellâhtır. Şu halde müsellâh olanlar öldürülüyorsa silahlarını diğerleri alıyor. Beyefendiler, şekavet filhakika buyurdıkları gibi

sekiz seneden beri devam ediyor. Beyefendiye ne için devam ediyor diye bir soru sormadık. Fakat sekiz seneden beri devam eden şekavet bilhassa bir seneden beri had devresine, son noktasına vasil olmuştur. Yani sekiz seneden beri verdiğimiz zayıf ve telefât kâfi değilmiş gibi bu gün de böyle giderse sizi elemle, hüznle temin ederim ki Samsun livası dâhilinde tek bir Müslüman kalmayacaktır. Buralarda taarruza maruz kalmamış, hayvanatı gasp edilmiş ve yakılmamış bir İslâm köyü yoktur ve bu ahalinin zenginleri terki darü diyar ederek ya daha cesim Müslüman köylerinle Meret etmekte ve yahut daha içerilere girmektedirler. Biz sekiz seneden beri devam eden şekavedin bilhassa son devrinde aldığı şekil itibariyledir ki Dâhiliye Vekilinden bu hususta istizah ediyoruz ve ben de biliyorum ki nakliyat devam ediyor ve onların başında bulunan kumandan pek muhterem ve pek muktedir ve pek namuskâr ve çok çalışmış bir zattır. Onu bilenler takdir eder ki pek büyük bir zattır, (kimdir o. sedaları) Cemil Cahit Bey.⁷⁸

Şimdi efendim, Dâhiliye Vekili muhtereminin zamanı Vekâletinde yakılan köyler şunlardır; Esenler, Ortaklar, Abacı, Kabaceviz, Canikli, Ayazma. Bu köyler nüfusça da telefât vermişlerdir. Daha umumi söylemek için şunu arz edeyim ki, Kızdırmağın - pekâlâ biliyorsunuz Bafra kazasının kari binden geçer Kızılırmak'ın sağ sahilinde yalnız Gazibey köyü kalmıştır, başka hiç bir Müslüman köyü kalmamıştır.⁷⁹

⁷⁸- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s.400-401

⁷⁹-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s.401

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) -(İstanbul) _ Yani Kızılırmak'ın sağ sahilinde hiç Müslüman köyü kalmamış mı diyorsunuz?

EMİN BEY (Devamla) — Üç, dört kalmıştır.

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Bendeniz gördüm, var idi.

EMİN BEY (Devamla) — Bilhassa zatı âliniz teşrif ettiniz, Gazibey'den geçtiniz. Dört köy kalmıştır.

BİR MEBUS BEY — Mecmuu kaç köydür?

EMİN BEY (Devamla) — 35 tir. Simidi beyefendiler, bu hal ne zamana kadar devam edecektir? Yani oradaki Müslüman köyleri mahvolduktan sonra mı mevzubahis edeceğiz. Ondan sonra mı bu mesele halledilecek? Rica ederim bu meseleye daha fazla bir ehemmiyet ve takibata şiddet verilseydi ve binaenaleyh, bir ski fikramız gelip cepheyi takviye etseydi acaba büyük semerat iktitaf edilmez mi idi ve sonra oradaki ahali ziraat edemez, aç ve bilaç kalırsa devlete Vergi veremez, bu davaya, bu Hükümette ve bu idareye rica ederim, şey edemez, yani garip bir vaziyette kalır, ölür ve ölecektir. Binaenaleyh, bizim onlara karşı merhametimizin biraz daha fazla tecelli etmesi lazımdır. Dâhiliye Vekili Beyefendi buyuruyorlar ki herhalde şimdiki hal eskisinden daha iyidir. Hayır, beyefendiler hayır. Size berideniz Samsun'lulardan aldığım mektuplarla ispat ederim kî, bugünkü vaziyet dünden daha _elimdir. Her mektuplarında bize soruyorlar, ne yapıyorsunuz? Mebus efendiler, ne yapıyorsunuz, ne uyuyorsunuz, biz boğazlandıktan sonra mı uyanacaksınız? Beyefendiler, bendeniz hiç bir şeyle sizi belki ikna edemem. Yalnız

yarın Veya o bir gün huzuru âlinizde kıraat olunan Bafra bidayet mahkemesinin Bafra Rum'ları hakkındaki ifadatını bilhassa arz ederim, muttali olursunuz ve zaten biz onları biliriz. Niçin teslim olmuyorsunuz dediğimiz zaman biz hiç bir vakitte teslim olmayız. Bizim ölmeden başka bir gayemiz yoktur demişlerdir. Binaenaleyh, bendeniz buraya geldiğimde beyefendi söyledim, bunlar teslim olmaz ve olmayacaklardır, sonuna kadar devam ediyorlar ve edecekler. Bunu bana binlerce Rum kemali cesaretle söylemiştir.

Buyurdular ki, ittihaz ettiğim tedbir ile bu işi bitireceğim. Hayır Beyefendiler, bu tedbir kâfi değildir. Biter, fakat o havalide de Müslüman ve Müslüman köyü kalmaz. Hâlbuki maksadı asli bu değildir ve kendileri de bunu takdir ederler zannedirim. Beyefendiler, buraya fazla bir kuvvet gönderip işi bitirdikten sonra oradaki kuvveti kâmilen buraya getirmek daha iyi değil midir?⁸⁰

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Bu bir Hükümet meselesidir.

EMİN BEY (Devamla) — Bendeniz de zaten onu söylüyorum.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Çok güzel. O halde evveleminde umumi bir hükümet sistemi, idare makinası kuralım.

EMİN BEY (Devamla) — Dahiliye Vekili muhteremi buyurdular ki, raporlar sahte olamaz.. Benim de gönlüm sahte demeğe razı değildir. Fakat Beyefendiler, zatı âlilerinize arz edeyim; meselâ bundan evvel Samsun'da Fıkra karargâhı ittihaz olunan mahalde nöbet bakliyen bir asker dağdan inen şakiler tarafından öldürülmüştür. Fakat

⁸⁰- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s.401

ve fakat raporlarında denilmiştir ki, tüfeğiyle oynarken kazaen ölmüştür.⁸¹

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Ne zaman oldu

EMİN BEY (Devamla) — İki ay evvel.

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Hayır, çok eski bir vakadır. Kumandan İsmail Hakkı Bey zamanındadır.

EMİN BEY (Devamla) — Vaka bu merkezdedir. İHSAN BEY (Cebelibereket) — Rapor Fethi Beyin değildir.

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — İki ay evvel böyle bir vaka olmamıştır, vaka pek eskidir. Şimdikinden malumatını yoktur.

EMİN BEY (Devamla) — Yani zamanı vekâletini sizdedir, değil mi?

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Evet.

EMİN BEY (Devamla) — İşte maksat da odur. Maksadım, bazen böyle oluyor demekten ibarettir. Beyefendiler, gelelim Samsun'daki bizim mahkemenin Pontus heyeti merkeziyesinden olmak dolayısıyla, idama mahkûm ettiği bazı aileleri İstanbul'a gitmesi meselesine; Beyefendiler; bu aileler içinde çok teessüf ediyorum ki getirmemişim maznuniyeti şahit olan ve maznunen herhangi bir mahkemeye sevk edilmesi lazım gelen bazı kadınlar mevcuttur. Bunu biz yapacaktık. Fakat buraya geldik, evrakı oraya bıraktık, orada bir resim vardı. O resmi gördükten sonra o kadınları

⁸¹ -T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 401-402

mahkemeye^ tevdi edebilirsiniz. Fakat o resim nezdinde olmadığı için size o vesikayı gösteremeyeceğim.⁸²

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Neye mahkûm etmediniz?

EMİN BEY (Devamla) — Arz edeyim, biz vesaiki tasnif ve tecrübe ettirdikçe muhakemelerini intaç ediyorduk. O torba en sonraya kalmıştı. Maalesef mahkeme tatile mecbur kaldığından o vesaik Hükümete devredilmiştir. Beyefendiler bir defa şu noktayı bilhassa kaydetmek isterim mahkemeden daha evvel gördüklerim, bildiklerim benim nazarımda mahkemeden daha iyi netice verdiği için ve meselenin vaziyetini vesaikten daha iyi anladığım için buraya geldiğimde muhterem arkadaşlarıma (Amasya, Samsun, Tokat) keyfiyetini izah ettim ve buna bir an evvel çare bulunması lüzumu hakkındaki kanaatimi arz ettim. Zaten onlar da o kanaati haiz idiler ve binaenaleyh, arkadaşlarımla çok güzel izah ettikleri veçhile parası vesairesi temin edilmiştir, beyefendi parayı da göndermiştir. Yalnız bendenizin kanaatim şu idi, unutmamışlarsa muhterem beyefendi, belki hatırlarlar, Hükümetimizin Dâhiliye Vekili sırf bu işi halletmek için o havalıye gider de halkın nazarında eskisinden daha fazla bir iyilik mahsus olmazsa halkın belki maneviyatını bozmuş olur, daha fazla bozmuş olur. Binaenaleyh, eğer bu işi bitirmek imkânını görmüyorlardı ise gitmemeleri icap ederdi, mamafih gideceklerini vaat buyurdular. Çok güzel, Allah muvaffak etsin dedim. Gittiler, geldiler. Fakat bugün maalesef Samsun ve havalisinde şu kanaat mevcuttur: Rum çetelerini Dâhiliye Vekili bile geldi tenkil edemedi, ettiremedi.

⁸²- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 402

Bu belki şayanı kabul değildir. Fakat böyle bir kanaat vardır. Bu ise iyi bir kanaat değildir. (Çok fena sesleri) Beyefendiler, Samsun'dan bu aileler gitmiştir ve dedikodu başlamıştır. Bendeniz ahlakım müsait değildir ve bizzat kanaat etmediğim için size isim okumayacağım. Vakıa bu isimler tamamın mevcuttur. Fakat bizzat kanaat etmediğim için söylemek cüretini göstermek benim için imkânsızdır. Bilhassa takip için. Yalnız o mektubun bazı fıkralarını okursam hâsıl olan dedikoduları anlar ve bundan bir hakikat tecelli eder mi, etmez mi onu takdir buyurursunuz. Mektupta da zikredildiği veçhile Beyefendinin bundan malumatı yoktur. Belki bazıları sui istimal etmiştir. Bunun gibi daha birçok vardır. Fakat yalnız bir tanesini okuyayım efendim. Rum aileleri Derseadet'e gitmekte devam ediyor. Fakat on beş günden beri şimdilik giden yoktur. Yalnız bendenizin bildiğim yeniden Rum ailesinden 6-7 aile Derseadet'e gitmek için çalışıyor. Bakalım bunlara izin verilecek mi? Bunların deyişi beş altı yüz liradan üç bin liraya kadar rüşvet alınıyormuş. Hâlbuki buradan olmuştur. Çünkü ben Hadi Beyin namusundan eminim. Hadi Bey bunu yapmaz bilirim. Buradan Ankara'ya yazılıyor, Şöyle ki; burada bir iki kişi varmış, bir iki kişi de Ankara'da varmış, bunların, gerek Mebusların, gerek Heyeti Vekilenin nezdinde nüfuzları varmış, bu suretle bazı Rum ailelerine izin alıyorlarmış parayı beyinlerinde yani buradakilerle. Ankara'dakiler taksim ediyorlarmış.

Ne Heyeti Vekile işten haberdar, ne de Mebuslar. Mesela şunu yazayım ki anlayabilesin. Benim zatı âlinizle hukukum var değil mi? Ben size yazıyorum, diyor ki, Rum ailesinden burada sizi bilen filan Derseadet'e gidecektir, işte ne millet ve Hükümet aleyhinde

bulunmamıştır, buna izin almanızı rica ederim diyorum, siz de benim sözüme itimaden Dâhiliye Vekiline diyorsunuz ki böyle bir kadın vardır, bunun Derseadet'e gitmesinde mahzur yoktur, buna müsaade ediniz, diyorsunuz.⁸³

BİR MEBUS — Meselâ.

EMİN BEY (Devamla) — Beyefendiler, müsaade ediniz, şimdiye kadar ben bir Rum iyilik yapmış bir insan değilim ve buna yeminliyim.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — İfadeniz bunu anlatıyor.

EMİN BEY (Devamla) — Hayır müsaade buyurun arz edeyim, Samsun Mebuslarına hitap değildir.. Bunun Derseadet'e gitmesinde bir mahzur yoktur, sonra müsaade olunuyor. Halbuki ben o Rum kadınından beş yüz lira almış oluyorum. (İzah ediniz sesleri)

BİR MEBUS — Mebus lafı vardır, izah ediniz.

REİS — Ne Mebusların malumatı var, ne de Heyeti Vekilenin.

EMİN BEY (Devamla) — Meselâ burada bir kumpanya var. Bu kumpanyaya Rum kadınları geliyor, pazarlık yapıyorlar. Meselâ.. (Gürültüler) (Devam sesleri) Meselâ herhangi birine yazılıyor.

HAŞİM BEY (Çorum) — Yazanlar kim, buradaki muhatap kim?

EMİN BEY (Devamla) — Mesele bundan ibarettir. Bundan sizin katiyen malumatınız yoktur. Esasen buna tenezzül etmezsiniz. Efendiler, demek ki bu mesele samimiyetle ve Vekili muhteremin buyurduğu gibi sırf insani bir his ve mülâhaza ile, hastalığı vesaire ile verilen müsaade dahi bazı namussuzlar tarafından suiistimal ediliyor.

⁸³- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 402

İşte gerek arkadaşlarımızın uzun boylu beyan etmeleri ve yahut onların hissiyatı dini yelerini tahrik edici vaziyetler takınarak bizim aleyhimizde tahkikata filan girişilmesi her ne kadar böyle bazı

Suiistimal'ata maruz kalınması neticesiyle bu gibi şeyler yani istisnai muameleler iyi olmuyor. Netice şudur beyefendi; Dahil-iyeye Vekili Bey buyurdular ki; - meselenin halli gayet basittir, İstanbul'a müsaade gayet kolaydır. İstanbul'a müsaade isteyen bazı Rumların müracaatları nazarı dikkate alınmıştır. Fakat bazı rüfeka tavassut ettiler ve müracaat etmiş buyurdular. Kim bu Rum'lar için müracaat etmişse o refikleri izah buyursunlar. Samsun'da tanıdıkları ve samimiyetine güvenerek bu gibiler. Kimin İstanbul'a gitmesine tavassut edenleri tahkik ederler. Kimin müracaat ettiğini Vekil Beyefendi tahkik etsin. Bu ailelerin gitmesine içimizde tavassut eden varsa işte arkadaşlarımızın namusu ile oynanmıştır. O arkadaş müracaat edip tahkik etsin. Mesele basittir.⁸⁴Beyefendi buyurdular ki; bazı rüfeka müracaat etmiştir. Müracaat eden rüfekayı anlasınlar meseleyi.. Muhterem arkadaşlar, Dâhiliye Vekili, bilmiyorum biraz fazla olur, fakat herkes hissiyatını söylüyor. Ben kendilerine hürmet ederim. Maksadım şahsi değil memlekettir ve bütün memleketim dünden daha fenadır, aldığım mektuptan anlıyorum. Rica ederim, bunu başımızdan defetmek ve buna bir an evvel çare 'bulmak ve binaenaleyh, bu belâyı başımızdan defetmek lazım Ve buna çare düşünmek lazım gelir. Bu güne kadar bir takım idaresizlik olmuştur.

⁸⁴- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 403

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Takibat hususunu söyleyiniz.

EMİN BEY (Devamla) — Daha fazla kuvvet gönderilseydi tabii iş bu dereceye gelmezdi. Binaenaleyh, bendenizin maruzatım şimdilik bu kadardır.

REİS — Buyurun Fethi Bey. (Müzakerenin kifayetine dair takrirler var sedaları⁸⁵)

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Efendiler, Canik Mebusu muhteremimizin son temas ettiği noktayı mevzubahis etmeden geçmek istemiyorum. Çünkü gayet mülayim lisan altında, gayet ağır ve o kadar namus ile alâkası olan bir meseleden bahsettiler ki, bunu arz etmek ısrarındayım, bunun üzerinde ısrar etmek mecburiyetindeyim. Kendileri Samsun'dan aldıkları ve daima mazii nakli ile filanla ve Türkçesi pek kuvvetli olmayan mektubu kıraat ettiler. Uzun müddetten beri Amasya İstiklâl Mahkemesinin bir reisi muktediri sıfatıyla birçok eşhasın hukukiyle işğal etmiş olan Canik Mebusu Emin Beyefendi Hazretlerinden böyle bir vesikanın gerek bazı arkadaşlarıma ve gerekse benim şahsıma veya Meclisten bazılarını ve gerekse Samsun'da bulunan mukayyel bir kumpanyayı suizan altında bulunduracak bir vesikayı böyle Millet Meclisinde kürsü Meclisten, daha doğrusu burada okunmasını kendisine yakıştıramadım. Kendileri Samsun Mebusudurlar, her vakit işi tahkik edebilirler, meseleyi tahkik edeceğim demişlerdi. Bu meseleyi evvel emirde tahkik «itmeleri ve ondan sonra namusa ait bir meseleyi mevzubahis etmeleri iktiza ederdi. Öyle zannederim, yoksa öyle

⁸⁵- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 403

kumpanya var mıdır? Bilmiyorum, katiyen yalandır efendiler. Bana hiç bir kimse sureti muntazamada ve bir siyak üzerine filan adamı gönderiniz, falan adamı gönderiniz diye müracaat etmemiştir. Cümleminizin tanıdığınız vardır, size de müracaat ediliyor, sizler de bana müracaat ediyorsunuz. Fakat bir kumpanya teşekkür etmiş ve Samsun'da bir şubesi varmış gibi, her gidenden şu kadar para alınmış diye birtakım ağır ithamı bu Meclisin kürsüsünden ileri sürmek doğru değildir ve muvafığı ihtiyat olmasa gerektir.⁸⁶

EMİN BEY (Canik) — Ben uydurmadım Beyefendi.

ALÎ FEHMÎ BEY (Devamla) — Siz uydurmadınız, fakat mektubu yazan adam uydurmuş ve bu mektubu tahkik etmeden burada zatiâlinizin bu sözü söylemesi doğru değildir. Bunu, zatiâliniz bendenizden daha iyi bilirsiniz zannedirim.

EMİN BEY (Canik)' — isim tasrih etmedim beyefendi.

ALÎ FEHMÎ BEY (Devamla) — Bendenizi kastetmediniz, teşekkür ederim. Şahsıma karşı hürmet beyan ettiniz, ondan da minnettarım. Fakat bugün herkesin ne zanda bulunacağını bilmiyorum. Velev pek uzaktan olsun üzerime bir suizannın teveccüh etmesini kabul edemem. Herkes memleketine olan muhabbet ve merbutiyetiyle iftihar eder ve hissiyatımı o uğurda feda etmek isteyen bir adamım. (Şiddetli alkışlar) Yoksa öyle Rum'ların paralarına, filanlarına tama edecek bir adam değilim.

EMİN BEY (Canik) — Size değil Beyefendi. Sizden bahis olunmuyor rica ederim

^{86_86}- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 403

ALİ FEHMİ BEY (Devamla) — Ben ne böyle bir şeyi 'kabul ederim ve ne de gayri meşru amali takip eden eşhasın elinde bazıç olurum. Onu da size temin ederim. Evet, geçen gün de yani bundan evvel de arz ettim. Refiki muhtereminiz Süleyman Beyefendi bir kaç kişi için müracaat etti, ondan sonra sizin de pek çok sevdiğiniz bazıları müracaat ettiler, bir kısmını ret, bir kısmını da kabul etmeğe mecbur kaldım. Çünkü bunların elinde getirdiği vesaik; daima tabip raporuna müstenit hastalık, tedavi ve yahut bir ameliyat icrası için İstanbul'a gitmesini irae ediyor. Binaenaleyh, bu zevatın hiç birisine zerre kadar bir leke sürdürülmesine razı değilim Emin Beyefendi.

EMİN BEY (Canik) — Müsaade buyurun Beyefendi, bir şey arz edeyim. Zatı âlinizden bahsetmedim. Samsun'da bunu bilmeyen yoktur. Böyle bir fikir vardır, tahkik buyurursunuz. Yalnız bir mektupla olsa bendeniz okumazdım. Fakat beş, altı mektupla ve gazetelerde tekrar ediliyor. Rica ederim, bunu tahkik buyurunuz.⁸⁷

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Meseleyi gayet imalı bir tarzda söylediniz de onun için.

EMİN BEY (Canik) — Hayır, vallahi, billahi, namussuzum beyefendi, öyle bir şey hatırıma gelmemiştir. (Mesele kalmadı sesleri)

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Bu bahse bu suretle nihayet verdikten sonra şimdiye kadar söz almış olan muhterem hatibin sözlerine birer birer cevap vermek istiyorum. Muhterem refikimiz Ali Şükrü Bey diyorlar ki; ilkbahardan evvel neden tamamıyla imha etmemişim ve Samsun, Amasya, Tokat ahalilerinin hamiyetmendane

⁸⁷- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 404

bir surette bu kadar fedakârlık ettiklerini de ileri evvel eşkıya imha edilmemiştir, diyor. Buna Canik Mebusu muhteremi Emin Beyefendi iştirak ettiler ve dediler ki; 'tedbirsizlik olmuştur, eşkıya takip edilmemiştir, evvelden daha fena olmuştur. Bunun için gösterdikleri çare de sualime binaen kuvvet meselesidir. Evet, filhakika eşkıyayı tenkil için müracaat edilecek çare kuvvetten başka bir şey değildir. Fakat efendiler, bugün biz kuvvetimizi Yunan cephesi karşısında mı bulunduracağız, yoksa memleketin gerisine taksim ve tevzi etmek mecburiyetinde miyiz? Her halde bu hususta daha salâriyetar bir surette söz söyleyeceklerin hakkına tecavüz etmek istemiyorum. Fakat bu gün benim bildiğime göre memleketin istikbali ve tali bu gün Garp cephesinde hallolunacaktır. Ve cepheyi bu gün herhangi bir suretle zayıf düşürmek katiyen caiz değildir. Cephe bu hususta azamî fedakârlığı yapmıştır, itikadındayım ve bize bir kaç süvari alayı tahsis etmiştir. Bunun haricinde ayrıca cepheden Pontus eşkıyasını tenkil etmek için bir kuvvet istemeğe bendenizin cesaretim yoktur. Yarın, öbür gün orada bir vukuat zuhur eder, maazallah fena bir hal zuhur ederse o vakit diyecekler ki, harp kaidesi mucibince bütün kuvvetlerimizi en ehemmiyetli yerlerde bulundurmak lâzım iken Dâhiliye Vekilinin talebi üzerine kuvvetlerimizi parça, parça dağıttık, bunun için bu mesele böyle oldu, diyecekler ve ben bir mesuliyeti maneviye ve belki de maddiye altında kalabileceğim. Erkânı Harbiye Reisi Paşa Hazretleri tarafından eşkıyanın takibi için verilen kuvvetleri bendeniz teşekkürle karşılamak mecburiyetindeyim. Fakat imkân müsait oldukça bu kuvvetleri tezyide ben de çalışmadım değil, çalıştım ve gördüm ki bundan fazlasının imkânı yoktur, onun için

bununla kanaat etmeğe mecbur oldum. Sırf mesele Pontus meselesi olsaydı Ve yalnız bu şakaveti tenkil etmek için bütün kuvvetleri istimal edebilseydik, elbette o zaman dedikleri doğru olurdu. Fakat cephe varken, neden cepheden kuvvet almadınız, fazla kuvvet oraya göndermeydiniz ve bunları bugüne kadar niçin tenkil etmediniz demek bugünkü vaziyete göre doğru olmaz zannederim.

RÎFAT BEY (Tokat) — Oradaki kuvvet kâfidir, Rumları tenkil etmeğe.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Beyefendi, galiba zatiâliniz cereyan eden bahsi anlamadınız. Bendeniz dedim ki, ne tedbir tavsiye ediyorsunuz? Dediler ki kuvvet. İşte kuvvet tedbirine karşı da arz ettiğim mülâhazat bundan ibarettir. Efendiler, bendeniz mevcut olan vesaitle istihsal olunan neticeyi şayanı şükran addederim. Şimdiye kadar istihsal olunan netice; **on beş, on altı bin kişi hayyen ve meyyiten derdest edilmiştir**. Eğer rüfeka bunu gayrı kâfi görüyorlarsa bu kadar kuvvetle daha parlak netice hâsıl olursa derhal kararlarını izhar etsinler ve daha muvaffakiyetli iş görecektir bir refiki muhteremin gelmesine ve ona terki mevki etmeğe derhal hazırım ve bu suretle yükten kurtulmuş olurum. Onun için lütfen siz kararınızı veriniz. Bu kuvvetle şunlar yapılmamıştır, daha parlak netice elde edilebilirdi dersiniz o zaman inşallah az zamanda bu eşkıya tenkil edilebilir. Fakat doğrusunu söylemek lâzım gelirse bendeniz bu kadarını yapabildim ve zannederim ki bu günkü vesaitle bundan fazlası da yapılamaz.

Ali Şükrü Bey biraderimiz dediler ki; İlgaz meselesinde mucibi esef olan şey orada yedi kişinin telef olmasıdır. Hakikaten bizden zayıt olması velev cüzî de olsa, fevkalâde mucibi eseftir. Fakat eski yayı takip ederken, silâh ile müsellâh olan eski yayı takip ederken maktul vermemek, bunun imkânı var mıdır? Zayıt vermeden onları imha etmek için bendeniz bir çare 'bilmiyorum. Eğer bir çare bulan varsa ve Ali Şükrü Beyin hatırına gelmişse söylesinler, o çareyi tatbik edelim ve zayıt vermesinler. Fakat zannederim karşıdaki düşman kurşun atmakta iken bizde de telef olur.⁸⁸

REİS — Dâhiliye Vekilinin beyanatını bezen burada işitemeyecek kadar gürültüler oluyor, rica ederim dinleyiniz.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Münevver olup ta Trabzon'da kalmış olanların isimlerini okudular. Onlardan birisi hakkında Trabzon ahvaline vukufu derkâr olan Maliye Vekili Hasan Beyefendi 'burada lâzım gelen malumatı ita ettiler. Korkarım ki, diğer mesailde de aynı mülâhazat vaki olabilir. Kendileri bir matbaacıdan bahsettiler. Hakikaten şimdiye kadar ben öyle bir muzır adamın orada kalmasını, bendeniz kendilerinden ve memleketten hiç bir işar almadık. Hakikaten muzır ise bunu bir dakika bile Trabzon'da tutmakta bence katiyen bir fayda yoktur. Derhal dâhile sevk etmek lâzımdır.⁸⁹ Fakat şimdiye kadar malumatım olmayan bir şeyden filân, filân adam burada kalmış demek caiz olmaz ve bunlar hakkında tadat ettiğiniz isimler arastada derhal Maliye Vekili muhteremi itiraz ettiler ve bu adamın işgal esnasında ahali İslâmiyeye fevkalâde muavenet ettiğin de ilâve

⁸⁸- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 405

⁸⁹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 405

ettiler. Binaenaleyh, bunları ben orada bırakmak ve himaye etmek maksadını takip etmiyorum. Herhalde bildiğim şeyleri memleketin faydasına muvafik olduğuna ittilâ peyda ettiğim hususu derhal tatbik etmekte zerre kadar tereddüt etmem. Vesika meselesinde ısrar buyurdular dediler ki, bu vesile ile kendisini tebriye ve mesuliyetten kurtarmak istiyor. Fakat selefi erinin mesuliyetinden kendisini tebriyei nefis edemez. Bendeniz bu nazariyeyi çürük addederim ve bunun üzerinde çok dikkat ziyamdan başka bir fayda tevlit etmeyeceğini zannederim. Herkes kendi afalından mesul olur, başkasının afalından mesul olmaz efendim. Bu meseleden bastı mütalaa etmeyi de zait addederim. Yalnız şurasını kendilerinden sormak isterim ki, o zaman bu kadar mahzurlu bir işi vekili aidinden istizah edip mahzurların önünü almak lâzım gelirken kendileri aylarca dinledikten sonra tevellüt eden mesuliyetten dolayı kendileri nasıl tebriyei nefis edeceklerdir? Yalnız bizim mesuliyetimiz olmakla beraber mebusların da mevcut olan fenalıkların önünü almak ve kimleri derhal mevkii istizaha çekmek için mevkileri vardır. O zaman yapmayıp ta neden şimdi yapıyorsunuz?⁹⁰

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Müsaade buyurun, cevap vereceğim.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Hıristiyan mahallesinden Hıristiyan ve böyle vesika taharrisi dolayısıyla bu kadar fenalık yapılmış olan bir adamın vali vekâletinde bırakılmasından bahsettiler. Kendilerine evvelce de arz ettim. Vesika taharrisi meselesi bu kumandan zamanında değildir. Kumandanı sabık Miralay Seyfi Bey

⁹⁰- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 405

zamanında olmuştur. O da başka bir memuriyete tayin olunmuştur. Ondan sonra Trabzon'dan gönderilmiş bir Enfiyeciioğlu ile bir de Akrididi namındaki 'bir adam hakkında ısrar ettiler dediler ki; benim ifademde tenakuz varmış; onu ileri sürdüler. Bir defa Enfiyeciioğlu'nun hissi insaniye tebean kafileden ayrılmış olduğunu bendeniz söylemedim. Enfiyeciioğlu ahalinin müracaatı üzerine ve bu zatın işgal zamanında ahali İslâmiyeye yardımı dokunduğundan dolayı kafileden ayrıldığım söyledim. Valinin işareti bu merkezdedir. Bu işarete inanmak mecburiyetindeyiz.⁹¹

ALÎ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Şimdi niye gönderdiniz içeriye? Demek ki hizmeti şimdiye kadar kâfi olmuş.

ALÎ FETHİ BEY (Devamla) — Hizmeti kâfi gelmiş ve derhal içeriye emsaliyle sevk olunmuştur. Bunu gönderen de vali Hâzım Beydar. Vali Hazım Beyin refikasının Hıristiyan olduğundan ve bu suretle mesalini âmmeye icrayı tesir ettiğinden ve Hıristiyanların bazılarını fazla himaye ettiğinden bahsettiler. Vali Hâzım Beyi vazifesinde müştekil bir adam olmak üzere tanırını ve bu hususta bir takım tesirata tabi olmayacağına kaniim, bir zatın refikasının hangi mezhepten ve hangi milletten olduğunu burada bahsetmeyi de pek münâsıp bulamam efendim.⁹²

ALÎ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Abdi aciz de kolkola Hıristiyan olarak gezdiğini gördüm.

⁹¹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 405

⁹²- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 406

⁹²—

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Filvaki kış hasebiyle sevkiyatın tatil olunduğunu söyledim. Çünkü nakliyat Trabzon'dan Erzincan'a yapılıyor, Erzincan' dan da Erzurum'a yapılıyor. Orada biliyorsunuz istilâ dolayısıyla birçok mebanî yıkılmıştır. Bunları yerleştirecek yer olmadığından bahisle 'bu sefer mahallî memurini bana müracaat ettiler ve sevkiyatın durdurulmasını rica ettiler. Ben de bunun üzerine bu kış sevkiyatın önünü almak üzere olduğu yerde kalmasını terviç ettim. İlkbahar gelir gelmez sevkiyata tekrar mübaşeret ettim. Mesele bundan ibarettir. Dediler ki, Trabzon'da o zaman ilkbahardı olabilir efendiler, Trabzon'da ilkbahar olabilir. Fakat Erzurum'da kıştır, oraya sevk olunacak onlar. O itibarla Trabzon'un iklimiyle, Erzurum'un iklimi arasında fark vardır. Trabzon'da ilkbahar iken Erzurum'da kıştır. Akmididi meselesi üzerine müsteşarı sabık Hamit Beyin ismimi zikretmiştim, bu baptaki mesuliyeti rnuşarünileyh üzerine yükletmek için değildi. Hamit Bey benim namıma icrayı haiz olarak ifayı vazife eden bir memur olmak sıfatıyla değil. Onun o zaman yaptığı harekâtın cümlesinden mesul benim. Hamit Beyden bahsetmekten maksadım, kendisi uzun bir zaman Trabzon'da vali bulunmuş olması hasebiyle Akrididi vesair bunun gibi zevatı tanımış olması lâzım gelir. Binaenaleyh, bu zatın yani Hamit Beyin Akrididi'ye müsaade verdiğini ve binaenaleyh, Ali Şükrü Beyefendinin dediği gibi pek öyle mahzurlu olmadığını söyledim ve bunun için Hamit Beyi zikrettim. Yoksa mesuliyeti için zikretmedim. Hamit Bey uzun müddet Trabzon'da bulunmuş ve Hıristiyanlarla da ve hatta ecnebilerle de temasta bulunmuştur. Kimin iyi ve kimin fena olduğunu da tanır ve bilir. Bu itibarla onun şahadetinden istifade

etmek üzere onun ismini zikrettim. Sünni mükellefiyette, olduğundan dolayı ve ne suretle sevk olunduğundan dolayı cevabı da, Maliye Vekilli muhteremi Beyefendiye teşekkür ederim, benim yerime izah ettiler. Vaktin geç olması hasebiyle onun üzeninde tevakkuf etmeyeceğim ve sonra dediler ki; nasıl oluyor da bu Akrididi' ye müsaade ediliyor da Nemli Zade Celâl Bey gibi memleketin namlı bir tüccarına izin verilmemiş? Efendiler, (İnsaf ediniz. Nemli zade Celâl Bey ve bunun gibi kırk kişiye yani bendeniz bunlara izin vermek için burada bu kadar uğraştım ve neticede biliyorsunuz, merkez ordusunun bu baptaki salâhiyeti refedildi, merkez ordusunun o salâhiyeti ref olunduktan sonra ve gerek bunun gibi diğer memleketin namuslu simaları kurtarılmıştır, halâs olmuşlardır, istedikleri yere gitmişlerdir. Bu hususta bana atfî töhmet etmek kadar insafsız bir hareket olamaz zannederim. Efendiler, Pontus'çu ailelere izin vermişiz. Bunun ismi de böyle oldu. Yani ne kadar Pontus'çu aileler varsa hepsine izin vermişiz. «Tahkik meselesi» bundan çıkmış. Hakikati setretmek kolay değil. Ben de temin ederim ki, hakikati meydana koymak için bütün mevcudiyetimle çalışırım. Bu, pekâlâ malumunuz olduğu veçhile Harput'tan hareket eden «Yave» namındaki bir Amerikalının işaati bedhahanesi üzerine çıkmıştır. Kadınlara izin verdiğimiz zaman zannederim Martın iptidasına müsadiftir - bittabi o zaman bu meselenin meydana çıkması lâzım gelirdi, buna o zaman intizar etmek lâzım gelirdi. Binaenaleyh, hakikati bu suretle karıştırmak lâzım gelmez, tağlita kalkışmak faydasızdır. Çünkü bunların cevabını birer birer vermeye hazırım, Ali Şükrü Beyefendi.⁹³

⁹³- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 405

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Hay hay, ben de hazırım.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Yalnız şurasını teyiden beyana mecburum ki, pek istifadeli olarak Canik Mebusu Muhteremi Emin Beyin verdiği izahattan da anlaşılır ki. bu teşkilât öteden beri kök salmış bir teşkilâttir. Bunlar aleyhimizde propaganda yapmak için Samsun'dan bir kaç alil kadının İstanbul'a gitmesine intizar etmezler. Bunların Batum'da, İstanbul'da, Marsilya'da, Paris'te, Londra'da, Nevyork'ta merkezleri vardır. Bunlar, öteden beri çalışmaktadır. Kadınların verecekleri malumatla değil, öteden beri yapmış oldukları hazırlıklar sayesinde aleyhimizde neşriyatta bulunuyorlar. Yoksa bu Pontus gairesinin tekmil mesuliyetini gönderdiğimiz bir iki kadına1 atfetmek hakikati setretmek demektir. Pontus meselesi hakkında diyorlar ki, bu Pontus tahkik meselesi» şimdi çıkmıştır. Malumu âliniz düveli mütelifenin İstanbul'daki komiserimin »bize verilmiş protestoları vardır, notaları vardır. Bu eski bir meselledir, kadın meselesi değildir. Bu hususta teyiden söylüyorum ki; kadınların cümlesi rapor üzerine gönderilmiştir. Kimisinin vazı hamli kabil olmadığından, kimlisinin maluliyetine binaen verilen raporlar üzerine tahkikat yapıp behemehâl İstanbul'da ameliyat edilmesi lüzumuna kanaat gelmesinden, kimisinin deli, mecnun olduğu için yanında hizmetçi olarak gitmesine kanaat gelmesinden gönderilmişti, mazeretleri vardı, bunlara izin verdik.⁹⁴ Yaptığımız cibayet, Pontus meselesini alevlendirmek için, yaptığımız kabahat bundan ibarettir. Bu hususta memurini mahalliyeenin tahkikatı üzerine ki tamamen

⁹⁴- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 406

kendilerine itimadım vardır - bunların İstanbul'a gitmesinde bir mahzur olmadığı takdirde gitmelerine karar verdim. Bittabi memurini. Mahzuru olmadığı tebeyyün ettikten sonra göndermişlerdir ve iddia ediyorum ki bu gibi mazeretleri tahkik edenlerin İstanbul'a gitmelerinde, memurini mahalliyeye tasdik edilenleri tazyik altında bulundurmaya bir sebep göremiyorum. Katiyen 75 yaşındaki 'bir kadının benden izin istediğine dair verilen malumatı tekzip ederim. İstidaları bana getiriyorlardı. Eğer eşhasın her birini bana getirselerdı, her birini ben görecektim olsaydım, o zaman başka işleri göremezdim, kâğıtlar üzerine muamele yapıyorum. Kendisi hissi insanîden mahrum olarak hareket etmek lüzumunu ileri sürüyorlar. O da bir kanaattir, fikirdir. Fakat Hükümet sıfatıyla hareket edildiği zaman, bilakis hissi insanîden tecerrüt edilmez, zannederim. Pontus takibatına gelince; Samsun'a girmek isteyen usattan (isyancılarından) da bahsedildi. Yani mesele o şekilde Söylendi ki güya usat hazırlanmış, Samsun'a gireceklermiş, usattan bir kaç telef olmuştur. Hayır, efendiler, öyle bir şey yoktur ve böyle Samsun tehlike altında, tehdit altında değildir, Bu hususta zan varsa yanlışdır. Samsun'a girmek isteyen asiler vardır, nedir? Bir kişi, iki kişi. Bunlar geliyorlar, Samsun'a giriyorlar. Bunlar arkadaşlarına erzak götürüyorlar. Samsun'a girmek istiyen asiler dedikleri işte bunlardır. Geceleri karanlıktan bilistifade şehrin kenarındaki evlere giriyorlar, oradan erzak alıp götürüyorlar. Buna mukabil karakollarımız, gerek jandarma ve gerek efradı askeriyeden madut olan karakollarımız şehir civarında ve daha uzak geçit yerlerinde pusu bekliyorlar. Bunlarla tek tük, hatta sık sık müsademat oluyor. Bu gibi Samsun'a girmek isteyenler itlaf olunuyor ve yahut

çıkarken derdest olunuyor. Güya bir eşkıya hazırlanmış İta Samsun şehrini basmak istiyor, heyetinde gösterilen mesele bundan ibarettir: Dediler ki; istizah tavriri üzerine Dahiliye Vekili telaş etti, aman şiddetli takibat yapınız dedi. Bunun üzerine 600 - 700 kişi kadar telef olmuştur. Bununla fahrediyor. Böyle bir şerefi kendilerine tevdi etmeyi pek ziyade arzu ediyorum. Fakat tarihler buna müsaade etmiyor. Bana tevdi olunan istizah tavririmın tarihi tevdii 18 Mayıs'tır. Bundan evvel okuduğum telgrafta da diyor ki; 16.5.1338 akşamına kadar altı gün, gece ve gündüz devam eden müsademede şöyle, böyle zayıat oldu. Kendilerinin istizah tavriri vereceğinden haberdar olsaydım, belki tebriyei nefis için şiddetli takibat emrini verebilirdim. Maatteessüf bu böyle değildir. Haberim olmadan sekiz gün evvel başlamış bir harekât ki fırka kumandanının vücuduyla başlamış olan bu harekât ve alınanı tertibat on beş güne kadar tevakkuf eder. Çünkü fırka kumandanı bütün kıtaatını oraya toplanması zamanına muhtaçtır. Binaenaleyh, bu hususta kendilerine ayıracak bir hissei şeref maalesef bulamıyorum.⁹⁵

Gelelim efendim ziyafet meselesine; (Gürültüler) Müsaade buyurun. Çok esef ederim ki, bu ziyafeti kabul edecek bir vaziyette değildim. Bunu isterdim, çünkü güzel tatlılar ve börekler yiyecektim, hiç şüphesiz gayet nefis tatlı ve yemek yiyecektim. Sonra burada da bu izahatı vermekten kurtulmuş olacaktım. Fakat ne yapayım ki, bu heyet azası hakkında bir tahkikat yapılmış, mümkün olsa 'bu tahkikatı tevzi ederim. Bazı ahval vardır ki bunun üzerine böyle alenî bir surette bu heyetle temasa gelmeye Hükümetin haysiyeti ive şerefi namına

⁹⁵- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 407

münasip görmedim. Nazikâne bir surette icabetten imtina ettim. Bu meselle, bugün bu kürsüde mükerreren mevzubahis - olmuş bir ziyafet meselesidir. Fakat şunu söylemek istiyorum ki; Şükrü Beyefendinin halk ile temastan maksatları, yalnız Müdafaai Hukuku vücuda getiren dört beş zat ise bendeniz o kanlata iştirak etmiyorum.⁹⁶ Halk dediğimiz zaman, bir takım mütegalibeleri ve bir takım adamları anlamıyorum, asıl halkı arıyorum. Kendilerinle hatırlatmak isterim ki bu vesile ile kendilerine hatırlatmak istiyorum ki, vekiller umumun vekilleridir. Halk, yalnız Müdafaai Hukuk heyeti değildir, bütün halktır. Binaenaleyh, bu itibarla Müdafaai Hukuk heyetinin ziyafetini kabul etmemiş isem halk hükümetinin Dâhiliye Vekili olduğumu kendilerinden çok hatırladığımdan ileri gelmiştir.

NURİ BEY (Bolu) — İskele hükümetini de nazari dikkate alması lâzımdır

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Rıfat Beyefendinin nutuklarına geliyorum. Niksar ile Tokat arasındaki şosedeyi yolculuk münkatî olmuş, tahkik ettim, Rıfat Bey iddia ediyor 800 silâhlı demişim. Hâlbuki bu yanlış, tekrar ediyorum. Efendiler, o zaman söyledim dedim ki bunu tahmin etmek müşkü lâzım gelir. Fakat efendiler 800 veya 000 kişi az bir kuvvet midir? Bu bn kişi ellışer kişilik birer çeteye inkisam etse yirmi çetelik bir kuvvet meydana gelmiş olur. Bunlar her gün yirmi tarafta bir takım şeyler ihdas eder. Sekiz yüz kişi az bir kuvvet değildir. Size de az bir kuvvet diyerek söylemedim. O zamanki dehalet edenlerin hepsinin ifadelerini alıyoruz, filân çete ne kadardır? Şu kadar. Onların bildirmesi üzerine

⁹⁶- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 407

hâsıl ettiğim malumat bundan ibarettir. Fırka kumandanı başka türlü tahmin ediyor, o daha ziyade tahmin ediyor. Belki mutasarrıf başka türlü tahmin ediyor. Eşkıya bize muntazam kuvvayı umumiyesini vermiyordu ki biz size kuvayı umumiyesimi söyleyebilelim. Bir tahminden ibarettir. Her gün telef oluyor, bilmem ne oluyor. Biz nasıl tahmin ederiz. Fakat sekiz yüz bile olsa yine ehemmiyetli bir kuvvettir. Tokat'ta yedi yüz kişilik maktul verilmiştir. Bu maktullerin cümlesi silâhlı değildi. Bunu da burada bazı arkadaşlarımız ve Ermin Bey de izah ettiler. Bunların içerisinde silâhlıların adedi azdır. Fakat bunlar ötekilere muavin olarak bulunuyordu ve birinin silâhı düşecek olursa diğeri alıyor ve karşı koyuyor idi, müsademe devam ediyordu. İşte bu yedi yüz kişiden kaç silâh alınmıştır dendi. Bu silâh meselesine gelelim; filvaki şimdide kadar elde edilen eslihalann miktarı cüzîdir, hatırımda yoktur. Fakat zannımca, ancak iki yüze yakındır. Fakat bu silâh meselesi dakik bir meseledir. Silâhın eyadii resmiyeye geçmesi için birçok mevaki vardır.⁹⁷ Evveleminde eşkıya telef olduğu zaman silâhını yanındaki derhal alır. Teslim olmaya mecbur olduğu zaman silâhını derhal bir çalı altına filan saklıyor. Çünkü silâhlı adam silâhsız testim olayım da belki daha az ceza göreyim diye tabii o silâhını atıyor ve orada kalıyor. Ormanlar askerler taharri ediyorsa belki bulabilirler, fakat taharri etmezlerse tabiatıyla orada kalıyor. Sonra ele geçen silâhların bir kısmı, biliyorsunuz ki ahalimiz de müfrezelerle mukavemet ediyor. Onlar da alıyorlar. Herkes silâhı kendine alıyor. Askerlerden de ellerine geçen silâhları ya para ile yahut hediye olarak arkadaşlarına veriyorlar. Binaenaleyh, resmî makamlara gelmekte olan

⁹⁷- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 408

silâhların miktarı gayet azdır. | Fakat bugün okuduğum telgraftan anlaşıldığı veçhile tarafımızdan müteaddit şehit ve mecruh hasıl olduğuna göre düşmanın da müteaddit silâhları olmak lâzımdır. Binaenaleyh, yedi yüz kişi telef olmuş ise elbette bunların elinde müteaddit silâhları vardı. Fakat silâhlılar, dediğim gibi nadiren fırka kumandan| lığına geliyor. Daha doğrusu bunlar ahalinin elinde kalıyor ve bu da daha ziyade muvafıktır. Çünkü müdafaai nefis ediyor.⁹⁸

Rıfat Beyefendi Hazretleri diyorlar ki; marttan evvel bu eşkiyayı tenkil vaat etmişim. Eşkiyayı bitirmek için çalışmayı vaat ettim ve çalıştım. Yoksa kim vaat edebilir ki ve kimde o cesaret vardır ki; ben arttan evvel, filan müddete kadar kâmilen imha edeceğim. Ben böyle vaat etmedim. Mecnun bir hale gelmedim ki böyle vaatte bulunayım. Fakat çalışmayı vaat ettim ve çalışıyorum ve bu vaadimi tuttum ve tutacağım. Birçok adamları teslim almışım. Teslim almadım, kendileri dehalet ettiler. Dehalet edenler, Samsun'da iken bir beyanname neşretmiş idim, bir hafta müddetle Hükümet eşkiyaya tedabini askeriyeye tevessül edecektir. Fakat bilâkaydüşart Hükümete dehalet edecekler varsa, dehalet etsin dedim ve filvaki bunun üzerine bilâkaydüşart dehalet edenler olmuştur. Hükümetin emrine ve kanunun icrasına itaat edenler hakkında icabı kanun ifa edildi. Bunların içerisinde de aceze guruhundan olanlar da hile sevk edildiler. Bir kısmı şurada, burada yerleştirildi, bundan ibarettir. 14 Martta atacak tabura emir vermişim, ben çok emirler verdim Yalnız siz ona vakıf olmuştunuz galiba. Mütemadiyen taburun harekâta bulunmasını emrettim. Bir tabur Sivas'tan getirttik. Ondan evvel iki yüz kişilik bir

⁹⁸ -T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 408

jandarma kuvveti Sivas'tan getirttik. Ondan sonra mütemadiyen Erbaa'ya emirler verdirdim. Yalnız Marttan evvel verilen emirler değildir. Ondan evvelki emirleri bilmiyorsunuz.

RİFAT 'BEY (Tokat) — Ondan evvel verilmemiş. ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Yanlıştır efendim. Bundan sonra diyorlar ki, marta kadar biraz geridir. Çünkü marttan sonra bir daha harekât yapılamaz ve bir faide yoktur, ondan sonra takip edilemez 'buyurdular. Fakat biraz düşünseydiniz, şu son mayıs ayı zarfında takip ve imha edilenleri, bu sözleri söylemezsiniz. Çünkü marttan sonra pekâlâ takibat oldu ve onlar da imha edilecektir. Rıfat Bey nutuklarına hitam verirken bendenize üç sual sordular, bendeniz niçin hareket başında bulunmamışım. Evveleminde Rıfat Beye cevaben şunu söylemek isterim ki, ben müfrezenin başında müfreme kumandanı olarak veyahut fırka kumandanı olarak bulunamazdım. 'Bendeniz takip harekâtına istikamet vermek ve istikameti umumiyeyi gerek kumandanla ve gerek mutasarrıfla beraber onların hareketlini tayin etmek için gittim. Mesuliyet benim üzerimdedir ve bugün yine benim üzerimdedir. Behemehal bütün müfrezelerin başında Dahiliye Vekilinin bulunmasının imkânı yoktur ve bundan bir fayda de yoktur. Belki bir mazarrat vardır. Fakat benim daha ziyade orada bulunmama imkân var mı idi? Zatı âliniz Mecliste iken bendeniz Samsun'da idim Samsun'a gitmem hasebiyle Hüseyin Avni Bey biraderimizin mucibi münakaşa ve mucibi tenkit olduğumdan haberdar olmamız lâzım gelirdi: Uzun uzadıya Samsun'a gitmem ve Vehbi Beyefendiye vekâletti tevdi etmek ligim mucibi tenkit olmuş ve derhal ıskatım teklif edilmişti. Benden evvel ve benden sonra müteaddit defa vaki olan muamele üzenine ben

eşkıya takibi için Samsun'a gittiğim halde burada Hüseyin Avni Beyin tenkidine hedef olmuşum.⁹⁹

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Sevdiğimizdendir.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Çok teşekkür ederim. Bu muhabbetinize bir parça daha başka arkadaşlarınızı da ilâve ediniz. (Handeler) Samsun'da meşgul olacaktım ve arzunuz veçhile Tokat'a, Erbaa'ya gitmeyi ben de arzu ederdim ve oranın ahaliyle de müşerref olmak isterdim. Fakat yolda iken muhterem refikim Vehbi Beyefendi bana telgraf verdi, dediler ki; aman bir an evvel geliniz bütçe kalmıştır, iskatımız teklif olunuyor, şöyle diyorlar, böyle diyorlar, bütçe Dâhiliye Vekili geldikten sonra müzakere edilecektir diyorlar, her şeyi bırakınız geliniz. Bu, benim kabahatim değildir. Meclisin kabahatidir.¹⁰⁰

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Asabiyetidir.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Evet efendim, Tokat'a gitmek isterdim, hatta daha ileri gitmek isterdim. Amasya'da bir gün kalmıştım. Mutasarrıfın ısrarı üzerine ne yapayım başka vaktim yok idi. Ancak güç hal ile bir gün kalabildim. Harekât meselesinde diyorlar ki; neden harekâta her yerden başlanmadı? Bu da bir fikirdir. Fakat bu hususta mütehassısların fikrine bendeniz daha ziyade tabi olmak isterim. Mütehassıslar diyorlar ki; daima kuvvetlerinizi daha ziyade en tehlikeli yerlere sevk ediniz ve onları mahvettikten sonra diğer tarafa tevcih ediniz, yoksa bütün kuvvetinizi parça, parça dağıtacak olursanız her yerde zayıf düşersiniz ve hiç bir netice elde

⁹⁹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 409

¹⁰⁰ -T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 409

edemezsiniz, muvaffakiyete maruz olmazsınız. Binaenaleyh, biz daha ziyade bunların fikrine tebaiyet ettik. Ona ittibaen kuvvetlerimizi topladık ve evvelâ Bünyan gibi ve sonra yerlerdeki mıntikalara ve saniyen ehemmiyetine göre diğer mıntıkaya kuvvetimizi sevk ettik. Yoksa kendilerinin zannettikleri gibi öyle parça, parça yüzer, iki yüzer kişilik müfrezelerimizi sevk etmiş olsaydık bu muvaffakiyeti ve neticeyi istihsal edemezdik. (Pontus'a dair olan vesaiki neşretmek için ne gibi vesaiti müracaat edilmiştir) diyor. Bu hususta yazılmış bir kitap vardır. O kitabı tabı ve Fransızcaya tercüme ettirmek için, çünkü daha ziyade Fransızcaya tercüme ettirmek lâzımdır. Çünkü daha ziyade Fransızcaya tercüme ettirmek lâzımdır. Çünkü hakikati biz biliyoruz efendiler, daha ziyade ecnebilerin bilmesi lâzım gelir. İki buçuk ay evvel İstanbul'a gönderdik, Adnan Beyefendi vasıta olarak İstanbul'a gönderdik, orada tabetmekle meşguldür. Gayet nefis bir surette tabedilmektedir ki, daha kolay okunsun ve propagandaya daha faydalı olsun diye. Daha bizim' uğradığımız haşarat ve zayıatı daha mükemmel bir surette toplamak ve daha mükemmel bir kitap vücuda getirebilmek için Dahiliye, Hariciye Vekâletleri memurinden mürekkep bir komisyon teşekkül etmiştir. Bütün vesaiki toplamakla meşguldür. Emin Beyefendiye rica ederim, ellerinde daha çok vesaik varsa onları da bize tevdi etsinler, bu komisyon bu kitabı telif etmekle meşguldür, bunları meydana getirmekle meşguldür. Bunu da bittiği zaman bittabi vücuda getirip neşredeceğiz.

Tokat Mutasarrıfının esbabı istifasını soruyor; Tokat Mutasarrıfı kendisi hastalığa duçar olduğundan ve saireden naşî bana istifanamesini göndermiştir. Bunun zamirinde bir şey varsa

bilmiyorum. Resmî ciheti böyledir, başka bir şey yoktur.¹⁰¹ Muhterem refikimiz Karahisar Mebusu Şükrü Efendi Hazretleri teveccühkârane ifadatta bulundular. Hakkı acizânemde cidden kendilerine müteşekkirim. Bu bapta affedemeyeceği bir takım hatalarımı da tadat ettiler. O da Enfiyecioğlu'nun istisnası meselesi... Yani yukarıda arz ettiğim Enfiyecioğlu namında bir Rum varmış, kafileden ayrılmıştır. Müsaade buyurun arz edeyim, bu valinin ifadesi, Akçaabat kazasının müracaatı üzerine kafileden ayrılmıştır. Valinin bu husustaki işaretine itimat etmek mecburiyetindeyim. Ondan sonra Hamit Beyin ismini niçin zikretmişim. Hayır; katiyen böyle bir şey olmamıştır, bu hatırımdan bile geçmemiştir, bütün mesuliyeti 'bana aittir. Binaenaleyh, evvelce de arz ettim, Hamit Beyin ahvali mahalliye ye vukufu hasebiyle, bu adam eğer fena adam olsaydı Hamit Beyin izin vermemesi lâzım gelirdi fikriyle Hamit Beyin ismini zikrettim.

Bir de İstanbul'a Pontus'çu ailelerin gitmesi meselesidir; efendiler, Pontus'çu aile namıyla ayrı ayrı gitmiş kimse yoktur. Pontus'çu ailesi denilen, Hükümete resmen vaki olan müracaat üzerine eşhası münferide ye verilmiş izinler vardır. Ondan sonra (elhazmu suizan) düsturunu ileri sürdüler. Filvaki bu düstura riayet etmekteyiz ve böyle usule riayet ettiğimizdendir ki, ancak pek hüsnü hali tebeyyün etmiş olanlara izin veriyoruz. Eğer bu sui zannı ele almamış olsak müteaddit, binlerce müracaatların hepsine cevabı muvafakat vermek ve hepsini göndermek ve binaenaleyh aleyhimizde bir cereyana ve propagandalara vesile ihzar etmek lâzım gelirdi. Binaenaleyh, mümkün olduğu kadar az eşhasa izin vermek meslekini

¹⁰¹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 409

takip ediyoruz ki bu da kendilerinin ileri sürdüğü düsturdan başka bir şey değildir. Aknididi namında bir adama olacak zannederim, izin vermişiz de Aziz çavuşu hapis etmişiz. Efendiler bu, bir kıyası maalfariktir. Biz İslâmi ahaliye. Aziz çavuş ve bunun gibi birçok kimselere izin vermekte zerre kadar müşkülât çıkarmadık ve bu gibilere kâmilen izin veriyoruz. Aziz çavuş bir vaka yapmış ise ve bu vakıadan dolayı tahtı tevkife alınıyor diye bir kıyas yürütemez idik. O ayrı bir meşelerdir, bu da ayrı bir meseledir. Eğer İslamlardan olan emsaline İstanbul'a izin vermiyorsak o zaman onu söylemeye hakkınız vardır. Yoksa birisi tahtı tevkife alınmış da bu böyle olduğu halde neden buna izin verilmiyor derlerse hiç doğru olmaz. Bilhassa kendileri ulemadan oldukları halde bu ikisini karıştırmakta bir mana göremiyorum.¹⁰²

Sonra dediler ki; binlerce hanüman söndüren Pontus'çulara böyle muamele etmişiz. Yaptığımız muamele. Bulduğumuz yerde onları itlaf etmekten ibarettir? Fakat alil ve natüvan bir iki kadına yapmış olduğumuz muameleyi umuma yapılmış surette telâkki etmek doğru olamaz.

RAGIP BEY (Amasya) — Refiki muhterememiz dediler ki; köyler yakılmam ıştır demişim. Bundan evvel köyler yakılıyordu, hayvanat alınıyor ve sürülüyordu. Şimdi ise köylere tecavüz vaki oluyor ve bazı kere de köyler yakılıyor. Biz de geri dönüyor, takip ediyoruz. Bazı sürüleri alıp sürüyorlar, biz de üzerlerine takip müfrezeleri gönderiyoruz. Bu sürülerin bir kısmı istirdat olunuyor, bir kısmı olunamıyor. Eskiden vaziyetimiz tedafüi idi, şimdi ise tecavüzü

¹⁰²- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 410

vaziyettir. Her nerede eşkıya mevcut ise, biz oraya tecavüz ediyoruz, arkalarından gidip gasp ettiklerini geri almaya çalışıyoruz ve bir kısmı mühimcini alıyoruz. Bu suretle çalışıyoruz. Yoksa hiç köy yakılmamıştır demedim. Bunlar aç olduğundan mütemadiyen köylere saldırıyorlar. Erzak tedarikine mecburdurlar. Köylere saldırmanın esbabı muhimmesinden birisi de budur, dedim, eskisine nispetle fark vardır dedim.

RAGIP BEY (Amasya) — Beyefendi kâmilen ihrak ediliyor.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Yanmıştır efendim, şüphe yok. Müteaddit köyler aynı zamanda yanıyordu. Tekrar sekiz yüz kişilik bir müfreze hakkında tekrar söylemeyeceğim. Dediler ki; bendeniz Samsun'a doğru giderken Erbaa'dan ahvali mahalliyeye vukufu olan bazı zevatı istemişim, hakikaten istedim ve bunu İzzet Beyin tavsiyesi üzerine ve fikrinden istifade ettim, sonra kendilerine demişim ki, Erbaa'ya gideceğim, inşallah beraber yaparız. Evet, tamamen böyle söylediğimi hatırlamıyorum. Belki buna benzer bir söz söylemişimdir ve Tokat'a gitmeyi istiyordum. Fakat şimdiden arz ettiğim esbaptan dolayı - maatteessüf gitmeye muvaffak olamadım - ne yapayım; Emin Bey biraderimizin ilk sözleri arasında dediler ki!; Dahiliye Vekilinin nutkunu işittikten sonra memlekette asi kalmadı zannı hasıl oluyor ve buna kanaat ettim dediler; böyle bir kanaat verecek ifadede bulunmadım, itikadındayım. Çünkü ben memlekette asi kalmamıştır demedim. Eşkıyayı takibe devam etmekle meşgulüz ve takip ediyoruz dedim. Binaenaleyh, bu ifademde yanlış bir takım hülyalara sapılmamasını rica ederim. Vesaikin neşri meselesine gelince; bundan evvel arz ettim. Kendileri bu noktaya dokundular. İstanbul'da bir kitap

telif ettirmekle ve burada da bir kitap telif ettirmekle meşgulüz. Elyevm dağlarda altı bin, sekiz bin kadar silâhlı vardır, diyoruz. Fakat yapılan müsademeler hep silâhsızlarla vaki oluyor, diyor. Peki efendim öyle ise bunun silâhlıları nereye saklanıyor ve bu mecruhlar vesaireler kiminle oluyor, müsademe kiminle oluyor. Bu muhakemenin inceliğini bendeniz pek anlamıyorum.¹⁰³

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyle arkadaşlarının, 11 maddelik istizah takriri ve Dâhiliye Vekili Ali Fethi Beyin cevabı.

ALÎ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Efendiler! İstizahımın esas ruhu Trabzon'da yapılan suiistimal, halka yapılan zulüm ve aynı zamanda bu kürsüden halkın efendiliği, hâkimiyeti ilân edildiği bir zamanda memleketin Dahiliye Vekâletini işgal eden zatı muhteremin halka ihîç ehemmiyet vermeyecek bir derecede idarei umur etmesidir. Ruh budur efendiler. Bendenizin istizahıma karşı Dahiliye Vekili Beyefendi geçen gün cevap vermişlerdi. Şimdi de bendeniz hu cevapları birer, birer teşrih edeceğim. Trabzon'dan 'bugün almış olduğum bir telgrafi okuyacağım. Üç dürt telgraf daha vardır, mezalimin Yomra'da helân devam ettiğini göstereceğim. Dâhiliye Vekili Beyefendinin geçen celsede okumuş olduğu telgrafla her tarafın gül, külüstan olduğu iddiasına rağmen bir kaç 'biçarenin tazallümünü de size okuyacağım.

¹⁰³- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922), II, s. 410-411

Ankara: Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ve Rüfekasına

«Dâhiliye Vekilinin izahattı hilafı hakikat olmakla tenevirine mecburiyet hâsıl olmuştur. Mumaileyhin iskele Hükümetinden bahsetmesi; bir Dâhiliye Vekili lisanına yakışmamıştır. Bu söz esasen vali vekili Sami Beyindir. Mumaileyhin Kâhyaya isnat eylediği on bir maddelik müftereyat meyanmda bu da vardı. Fakat Sivas mahkemesinde hiçbiri sabit olmamıştır. Rüsüm meselesine gelince; Bunu Müdafaa-i Hukuktan evvel Şark Cephesi almıştır. Aynı zamanda o zamanki fırka kumandanı Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtına bil istinat müdafaa teşkilâtı alarak 22 Ağustos 1336 tarihli mahrem ve gayet mühim talimatname ile müdafaa kuvvetlerinin mevkilerini tespit edince bu müşterek harekâtı idare için varidata ait ihtiyacı hayatın bile mevzu bahis olamayacağını, o mühim anlarda tene ahzini müdafaa-i vatan namına elbet meşini kılmıştır. O devirlerde hangi millî teşkilât bu şekilde para almamıştır? O vakit memleket lâfla idare olunmuyordu.¹⁰⁴ Heyeti Temsiliyeye nereden para yetiştirilecekti. Bununla beraber alınan 37 bin liranın 29 bin 'lirasını yine Müdafaa-i Hukuk Heyeti vermiştir. İngilizlerin limanımıza gelerek toptan imha maksadıyla şehre asker çıkardıkları o zamanlarda müdafaacılar fırka ile cephe almış iken şimdi Dâhiliye Vekilinin vali vekili lehinde okuduğu telgrafta imzaları bulunanlar İstanbul'a merbutiyet kaygısında idiler. Onlara kalaydı, memleket bugün İzmir vaziyetinde bulunacaktı. Müdafaacılar olmasaydı Trabzon Şimali Şarki'den geçen tehlikeler altında çoktan ezilmiş olacak, idi. Bu ianenin ahzi men edildikten sonra tekrar rüsüm alındığına ve bundan azanın 'bir kısmının haberdar

¹⁰⁴- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Elli birinci İçtima , 10.6.133S Cumartesi, XX. s. 311

olmadığına müteallik Fethi Beyin beyanatı da doğru değildir. Çünkü ilgadan sonra resim alınmamıştır. Yalnız kayıkçılar teberüatta bulunmuşlardır.» Onu da arz etmiştim. Heyeti Muhtereme de ne olduğunu anlamıştı. (Tekrar okumaya başlayarak) «Kumandan Sami Beyin lehinde olarak Fethi Beyin okuduğu telgrafta imzası bulunan rüesa azaların haberi olmadan vali vekilinin talep ve ısrarı üzerine o telgrafi imzalamışlardır. O rüesanın mensup oldukları müessese azaları birer telgrafla hakikati ve reislerin telgrafının şahıslarına ait bulunduğunu beyan eylemişlerdir.»

Müsaadenizle şimdi onların telgraflarını okuyacağım. «Bahusus o telgrafi imza edenler meyanmda Müftü Mahir ve Belediye Reisi Hüseyin efendiler de dâhil bulunmasını hayretle telâkki eyleyiz. Çünkü 'bu iki zat vaktiyle Saraya arzı ubudiyeti havi telgraf çekenlerden olduğu gibi Müftü de Anadolu'nun o zamanki fetvasını imzadan imtina edenlerden ve İstanbul'a temini merbutiyet için fetvahanede içtima tertip edenlerdendir. O içtimada bugün duçarı hücum olan müdafaacıları akamete mahkûm etmişlerdir. Hilâli Ahmer ve ticaret odası reisleri ise pek zavallıdır. Onun için o telgraf çekilmiş değil, vali vekili tarafından onlara çektirilmiştir. Dâhiliye Vekili, memleketçe şikâyet olunduğumuzdan bahsetmiştir. Hâlbuki kalpleri aşkı vatan ile çarpan hiçbir evlâdı memleket yoktur ki bizimle beraber olmasın. Yalnız bizim dünkü ve bugünkü muhaliflerimiz o Ferid Paşa yaranıdır ki vali vekilinin bugün istinat ettiği ve körüklediği maskeliler bunlardır. Ve Hamdi Beyi pašalıkla buraya vali yapmak isteyen fakat müdafaacılardan yüz bulamayanlardır. Bunların şikâyeti bizim için mucibi mefharettir. Bence alman para hemen dörtte üçünü kendi

vermiş olan bir müdafaa heyetinin sümmettedarik hesap yapmaya ve vesika tanzim etmeye tenezzül etmeyeceği kendini olmasına göre asıl sümmettedarik addedilmek lâzım gelen sözler Dâhiliye Vekilinin bu vadideki istinatları olacağını beyan eyleriz.»¹⁰⁵

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (İstanbul)- Efendim, müsaade buyurur musunuz? Bendeniz Meclisi Âlinize karşı mesulüm ve Meclisi Âlinizin yapacağı tenkite birer birer cevap vermek mecburiyetindeyim. Fakat hariçten böyle telgraflarla namıma tenkit yapılmasına katiyen razı değilim.¹⁰⁶

BİR MEBUS BEY — Hâkimiyeti Milliye bilâkaydüşart milletindir.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Hâkimiyeti Milliye budur efendiler. Bendeniz Dâhiliye Vekili Beyefendinin sözlerini asabiyetine hamlediyorum yoksa, Dahiliye Vekili Beyefendinin böyle şikâyetleri dinleyecek hür fikirli olduğuna kaniim. Çünkü bu adamlar, bir şey söylemiyorlar, burada... (Gürültüler) Müsaade buyuran. Trabzon'da çıkan bir gazetenin buradaki muhabiri gazetesine geçen İçtimadaki müzakeratın hulâsasını bildirmiş, onlar da görmüşler, onun üzerine halklarını müdafaa için bu telgrafi çekmişler. Elbette bu onların hakkıdır. Bizim hesabımız, sümmettedarik değildir. sümmettedarik değildir. Ancak »söylenen 'sözler 'sümmettedariktir» diyorlar.

¹⁰⁵- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Elli birinci İçtima, 10,6.133S Cumartesi, XX. s. 312

¹⁰⁶-T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Elli birinci İçtima, 10,6.133S Cumartesi, XX. s. 312

DÂHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (İstanbul) — Bilâtahkikat söz söyleniyor. TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Reis Bey katiyen bu telgraf okunmaz.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — 'Telgraf zaten bitti efendim.

«Ne olursa olsun bizdeki aşkı vatan her hangi bir kasıt ve tecavüze karşı hayatımıza da mal olsa 'kabili inhina ve imha olamayacağına ve bu aşk ve imanın yegâne teveccühgâhı ancak ve ancak Büyük Millet Meclisimiz olmasına göre 10 Kâbei Amale karşı bu sarsılmaz ve yıkılmaz merbutiyeti hakikiye! kalbiyemizin bütün ahdi Peymalarını bir daha arz ve tekrar ile maruzatımızın 'Meclisi Âlimizde kıraatini rica eyleriz efendim.¹⁰⁷

Müstafi Müdafaa! Hukuk Reisi

Ahmed

Eğer 'hata oldu ise ihata 'hana aittir. Çünkü benim onlar hem müntahihisanilerimdir hem de benim namzet listemi ortaya koyan zevattandır. 'Bu itibarla ben onları müdafaaya mecburum. Müdafaai Hukuk Reisi ve azaları» imzası budur. Dokuz imzalı Ticaret Odası azalarının da bir telgrafi vardır. Bendenize hunun da okunması zarureti vardır, zannedersem bunu siz de teslim buyurursunuz.¹⁰⁸

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ve rüfekayı muhteremesine
8.6.1338

¹⁰⁷- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Elli birinci İçtima, 10.6.133S Cumartesi, XX. s. 313

¹⁰⁸- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Elli birinci İçtima, 10.6.133S Cumartesi, XX. s. 313

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beye

9 . VI . 1338

Nahiyemizde asayiş kalmadı. Birkaç gün mukaddem amcamın oğlunu camiden gelirken öldürdüler. Vali vekiline müracaatımızdan semere hâsıl olmadı. Bu gibi ceraime takip müfrezeleri bakmıyor. Bu yüzden köyde rahatımız münselip ve hicrete mecbur kalacağımızdan vaziyeti müellimimizi kemali sûzişle arz ile babı refet ve adaletinize iltica eylerim.

Yomra'nın Dirude karyesinden

Hacı Hamzaoğlu İsmail

Bendeniz Yomra'ya telgraf çekmedim. Bunlar ancak evvelki günkü istizahın oradaki akisleridir. Efendim bendeniz bunları tanımam, hatta köyelerinin ismini bile lâyıkiyle okuyamadığımı gördünüz. Binaenaleyh bendeniz Dâhiliye Vekili Beyefendinin sözlerini katiyen kabul etmem. Dâhiliye Vekili Fethi Beyefendi buyurdular ki, Hükümetin cemiyetlere müdahale etmesi hukuku milliyeyi muhafazadır, şöyledir, böyledir. Hakikaten sözleri alkışlara mazhar olacak şekildedir. Evet, Vekil Beyefendi hakikaten alkışlara mazhar olacak derecede samimî ve kati bir şekilde Hükümetin cemiyetlere müdahalesini musip gördü. Efendiler zannediyorum ki, Meclisi Millîde aza bulunan en aciz bir fert memlekette bir şahsın, cemiyetin değil, bir şahsın başıboş gezmesine sorgu, sualsiz iş görmesine taraftar olamaz. Ben budala değilim ki «Bir cemiyetten sorgu sual olmasın, bir şahıstan sorgu sual olmasın» diyeyim. Binaenaleyh herkes hesap vermek mecburiyetindedir. Bunu katiyen

kabul ediyorum. Fakat her hesabın bir şekli bir tarzı vardır, bir kanunu vardır. Fethi Beyefendinin burada okumuş olduğu Cemiyetler Kanununun yedinci maddesini bugünkü Hükümetimizin Adliye Vekili olan Beyefendi mevzu bahis müdahale için müsait göremedi. Fakat kendisi Hükümetin müdahale edebileceği kanaatinde olduğu için kanaatini teyit edecek diğer bir madde aradı, aradı bulamadı. Ararken ben de mevcut idim.¹⁰⁹

ADLÎYE VEKÎLÎ REFİK ŞEVKET B. — (Saruhan) —
Müsaade buyurun söz istiyorum Reis Bey.

ALÎ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Müsaade buyurun, ben de bitireyim de ondan sonra... Ben de Fethi Beyefendiye bidayette beri söylediğim veçhile garazım değil, bilâkis muhabbetim vardır. Bu yapmış olduğum istizah bir hakikatin, bir hakkın tezahürü içindir. İstizahı yazarken veya yazdığım vakit istinat ettiğim nıkatı kanuniyenin doğru olup olmadığını anlamak istemişim. Bunun için de Adliye Vekili Beye - kendisi de işte buradadır. «Cemiyetler Kanunu mucibince Hükümetin böyle cemiyetlerin hesabını tetkike salâhiyeti var mıdır? Hükümetin merkezden bir heyet gönderip hesabı tetkik etmeye hakkı var mıdır?» diye sormuştum. Bidayette «vardır» dedi. «Ben görmedim» dedim. Başkâtip Recep Beyefendinin odasına gittik. Orada düsturu açtı, baktı cemiyetler Kanununun 7. maddesini gördük, onu birlikte okuduğumuz halde Hükümetin bu madde mucibince bugünkü müdahaleye hakkı olmadığına kendisi de kani olacak ki, diğer bir madde aradı; fakat bulamadı. Ve nihayet bulamadım dedi.

¹⁰⁹- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Elli birinci İçtima, 10.6.1335 Cumartesi, XX. s. 314

Bıraktı çıktı. Ben bunu kendisi de burada iken, yüzüne karşı söylüyorum. Her halde doğru görmüştür. O kanundan Dâhiliye Vekilinin almış olduğu yedinci madde (Alelade her hangi bir cemiyetin defter tutmak mecburiyetini anlatan) bir maddedir. Rica ederim dinleyiniz. Herhangi bir cemiyetin elbette defter tutmak mecburiyeti vardır. Rica ederim dikkat buyururuz ve icap ettikçe mülki ve adlî memurine o defterlerin gösterilmesini temin eden de bu maddedir. Şimdi müsaade buyurun, bu madde sarihtir. Muhtacı tefsir değildir. Defter tutulacak, defter tutulup tutulmadığını görmek üzere buraya mahallî adliye veya mülkiye memurlarından mürekkep bir heyet de gidebilecek. Fakat bu madde merkezden şöyle olmuş, böyle olmuş bahanesiyle bir Generalin, bir paşanın riyaseti altında büyük bir heyeti mahsusa gönderilip birçok teferruatı karıştırmak suretiyle cemiyetin bütün muamelât hesabâtı üzerinde yapılacak hususi bir tetkiki istilzam ve bir tahkiki tazammun etmez.¹¹⁰ Efendiler yalnız Cemiyetler Kanununun isterdim ki, diğer maddeleri okunsun. Binaenaleyh Dâhiliye Vekili Beyefendinin söyledikleri veçhile Hükümet bir cemiyeti bugün Trabzon'da yapıldığı tarzda teftiş edebilir, ancak yolunda ve kanun dairesinde o cemiyet hakkında bir şikâyet vaki ise amenna. Fakat usulünde ve kanun dairesinde Hükümeti merkeziyeye yapılacak şikâyetlerin de nevi ve derecesi vardır. Kanunda bu hususta sarahat vardır. Eğer cemiyetin memleket aleyhinde hafî bir surette çalıştığı ihbar edilirse o vakit Hükümet mecburdur, gider; her suretle teftişini icra eder. Bunu kabul ederim. Çünkü ihbar edilen şey cemiyetin umuru daimesi muamelâtı mutadesi

¹¹⁰- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Elli birinci İçtima, 10,6.133S Cumartesi, XX. s. 314

haricinde olan bir şeydir. Bunun içindir ki, her cemiyet hini teşekkülünde maksat ve gayesini sarıh ve mektup bir surette Hükümete bildirerek nizamnamesini tasdik ettirir. Ve nizamnamesi dâhilinde yaptığı ve yapacağı her şeyde hürdür, serbesttir. Her hangi bir cemiyetin umuru dâhiliyesine müdahale edilecek olursa; meselâ sen şuna on kuruş fazla verdin» denirse, o cemiyet reisinin her kim olursa müdahale edenlere karşı «Sana ne? Ben verdim, bana onu verenler gelsin sorsun» demesi hakkı sarıhidir. Hükümet bunu katıyen soramaz. Sorarsa cemiyetlerin manası kalmaz. Her cemiyeti Hükümetin bir komisyonu halini alır. Hükümet bir cemiyete «Sen bu parayı, on kuruşu, yirmi kuruşu niçin buraya fazla verdin, niye buraya vermedin?» derse, demek hakkını haiz bulunursa cemiyetin bilhassa millî cemiyetlerin manası nerede kalır? Zaten efendiler bizde şimdiye kadar hiçbir cemiyetin payidar olamamasının başlıca esbabından biri de budur; Hükümetin cemiyetlerin manayı vücuduna vâkıf olmaksızın her cemiyete el uzatmasıdır. Hatta İstanbul'da Hükümet bir zaman, idman cemiyetlerine kadar ellerim uzatmıştır. Binaenaleyh efendiler bendeniz bugün halkın hâkimiyetini, halkın efendiliğini ilân ve iddia eden bir Hükümetin Dâhiliye Vekilinden «Evet Hükümet her şekil ve surette cemiyetlere müdahale eder» şeklinde bir kanaatin söylenmesini işitmek istemezdim. Binaenaleyh bendenizce bu noktai nazar ve zihniyeti gösterir; bu bir; efendiler.¹¹¹

Dâhiliye Vekili Beyefendi kendileri de itiraf buyurdular ki, ciheti askeriye de mevaşiden İhracat resmi almıştır. Zaten itiraf buyurmasalar da bu keyfiyet kuyudat ile sabittir. Rüsüm alınmadan

¹¹¹ -T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Elli birinci İçtima, 10,6.133S Cumartesi, XX. s. 315

evvel koyun ihracı, mevaşi ihracı Şark Cephesi Kumandanlığının emri ile memnu idi. Zavallı halkın koyunları ellerinde kalıyordu. Esbabını ben tabii bilemem. Şark Cephesi Kumandanlığının telkini üzerine elmalı ki, o zamanki fırka kumandanı acaba mevaşi ihracına müsaade edilse bize bir menfaat teinin etmezler mi? diye bir istifsarda bulunmuştu. Efendiler mevaşiden ihracat resmi alınmasında bir cinayet varsa burada başlıyor. Fakat bu hiçbir vakit cinayet değildir. Efendiler, deminki telgrafta okuduğum veçhile o zaman memleketin paraya büyük bir ihtiyacı vardı. Memleketin içinde İngilizler dolaşıyordu. Harta Yunanlılar da bulunuyordu, öyle bir sırada para u pek zor bir mesele idi. Fakat her halde memleketin müdafaası lâzım ve zaruri idi Bunun için de para bulmak icap ediyordu. Bursa'da ve sair yerlerde yapıldığı veçhile Trabzon'da da para tedarik etmek için çareler aranıyor. Bu esnada pek doğru olarak ciheti askerîye yukarda arz etmiş olduğum İhracat Resmini düşündü ve tatbik etti. Sonra nasıl oldu bilemiyorum. Bunu müdafaai hukuka devretti. Binaenaleyh eğer bu resim almak meselesi bir seyyie ise müdafaai hukuk, ciheti askeriye'nin seyyiesini devren almış demektir. Fakat bunun bir seyyie olmadığını biraz evvel söylemiştim. Bu hal kırk gün devam etti. Kırk gün sonra tatil olundu. Artık resim alınmadı. Yalnız bundan sonra efendiler, malûmu âlinizdir ki, bazı esnafın olduğu gibi kayıkçıların da bir loncası vardır, bu loncada kalıkçılar lüzum gördükleri mukarreratı ittihaz edebilirler. Loncanın kendisine mahsus kasası da vardır. Müdafaai Hukuk Cemiyeti verilen emirler üzerine mevaşiden¹¹² İhracat Resmi almayı tamamıyla tatil etmişti. O andan

¹¹²- **mevaşi**:: Davar, koyun, keçi, inek ve öküz gibi hayvanlar.

itibaren müdafaai Hukuk Cemiyetince gerek koyundan gerek kuzu ve saireden on para alınmıştır diye bir kayıt yoktur.¹¹³

DÂHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (İstanbul) — vardır.

DIŞ PROPAGANDALAR VE ETKİLERİ

AVRUPA HÜKÜMETLERİYLE HÜKÜMETİMİZ ARASINDA ALINIP VERİLEN NOTALARDA PONTUS

Düşman orduları bir taraftan işgal bölgelerinde katliamlar düzenlerler ve her tarafta tahribat ile uğraşırken diğer taraftan İstanbul Rumları kendilerine has olan sahte yaygaralarına devamla Samsun ve çevresinde Türklerin Rumlara karşı katliamlar düzenlediklerini ve yürüttüklerini söyleyerek feryada başlamışlar ve bütün Rumca ve Yunan yanlısı Fransızca gazetelerde Türklerin mezaliminden söz eden makaleler yayınlamaya başlamışlar ve bütün İstanbul ve Atina'da uydurulmuş mezalim ve öldürme olayları yayınlamışlardır. Yunan propaganda sahasının genişliğine güvenen **Pontus'çular** ve bu teşkilatı idare eden Yunanlılar bu fırsattan yararlanarak İstanbul'da bulunan İtilaf Devletleri temsilcilerine sürekli olarak protestolar, raporlar ve şikâyetnameler göndererek mezalim yaygaralarının Avrupa ve Amerika'ya kadar yayılmasına muvaffak olmuşlardır. Mezalim propagandasına yalnız gizli dernekler değil aynı zamanda Yunan hükümeti de gizli derneklere talimat vermek suretiyle katılıyordu. Türkiye'yi ve Türkleri henüz tanımayan ve Yunan propagandasına alet olan yabancı gazetelerinde de her gün yeni yeni mezalim olayları yayınlanmaya başlamıştı. İşte bu sıralarda

¹¹³- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Elli birinci İçtima, 10.6.133S Cumartesi, XX. s. 315

Amerika'nın İstanbul Büyükelçisi Amiral Bristol, Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine telgrafla, Türkler tarafından mezalim ve toplu sürgüne son verilmesini isteyen bir nota göndermişti.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

18 Temmuz 1921

Rum kadınlarıyla ihtiyarların ve küçük çocuklarının Samsun'dan iç kısımlara doğru gönderildiklerini ve taşındıklarını haber aldım. Bunlardan pek çoklarının yollarda telef olmaları ihtimali pek kuvvetlidir. Askerlik yaşı içerisinde bulunan Rumların iç kısımlara gönderilmeleri, askeri sebeplerden ileri gelmiş olabilirse de ihtiyar, kadın ve çocukların bu suretle topluca sürülmelerinin askeri sebeplerden doğmuş olabileceğine ihtimal verilemez. İç kısımlara taşınanların yaklaşık olarak 10.000 kişi kadar olması bakımından, bunların taşınmaları sırasında uğrayacakları zorluklar canlarını tehdit edecek niteliktedir. Bundan dolayı yüce zatınızın sadece insanlık hisleri ile Samsun şehrinin, kadın, çocuk ve ihtiyarlarının sevk ve toplu sürgünlerine engel olacağınızı ümit ederim. Esasen savaş zamanlarında bile halkın zorla sürgün edilmesine izin vermeyen insanlık kanunları karşısında askeri sebepler bahanesiyle bunların yok edilmelerinin düşünüldüğü inancını doğuracaktır. Bu şekilde bir toplu sürgün gerek sizin gerekse milletinizin hakkında olumlu bir etki doğurmayacaktır. Türkiye'nin yararları adına, toplu sürgüne engel olunacak sebeplerin olgunlaştırılmasını ümit eder ve yüce zatınızdan

hükümete arz eylemek üzere, uygun bir cevap alacağımı ümit ederim.¹¹⁴

İstanbul Amerika Büyükelçisi

Amiral Bristol

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Amiral Bristol'un notasını Dışişleri Bakanlığına göndermiştir. Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey de telgrafla Amiral Bristol'a aşağıdaki cevabî notayı göndermiştir.

Ankara 21 Temmuz 1921 Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine çektiğiniz telgrafa cevap olarak bu görüşleri arz ile şeref duyarım. Samsun vilayeti dâhilinde sakin Rum milletinden olan ihtiyarların kadın ve çocukların iç kısımlara taşındıklarına ve gönderildiklerine dair haber almış olduğunuz bilgiler tamamen yanlıştır. O bölge halkına şimdiye kadar hiçbir şey yapılmamıştır. Bu şekilde bir haberin yayılmasındaki sebepler Rumların Pontus Demeği adıyla kurmuş oldukları bir gizli derneğin ve bu demek benzeri diğer gizli demeklere mensup kişiler ile silahlı çetecileri köylerinde saklayan bazı köylülerin iç kısımlara gönderilmeleri ve taşınmalarından kaynaklanmış olduğu düşünülebilir. Bunun da bazı zorlayıcı askeri sebepler üzerine yapıldığını ve memleketin selamet ve asayişini sağlamak açısından bundan başka bir şey yapılmadığı konusunda bana güvenmenizi isterim. Bununla birlikte bu fırsattan faydalanarak arz ve temenni eylemek isterim ki yüce zatınızda aynı zamanda pek çok Müslümanlar yaş ve cins gözetilmeksizin Yunan Ordusu tarafından değişik

¹¹⁴-Kurt, a.g.e. s. 411

işkencelerle imhalarına devam olunmakta bulunmasını ve düşman ordusu tarafından işgal edilmiş vatan topraklarımızın her yerinde gayet alçakça faciaların tekrar edile geldiğini göz önüne almalıdır. Bu arada bu Haziran sonunda İzmit'ten geçen ve o çevrenin durumlarını araştırmaya gelen batı devletleri temsilcileri Yunanlıların yapmış oldukları mezalim ve korkunç olayların, yağma ve yangınların her birini ayrı ayrı görmüşlerdi. Fakat iç kısımlara doğru pek az yabancı gelmiş olduğundan, düşmanın yaptığı mezalim tamamen meçhul kalmaktadır. Bununla beraber Amerikan, Fransız ve diğer yabancı gazetecileri, iç kısımlarda gezdikleri yerlerde, Yunanlılar tarafından yapılan katliamlar görmüşler ve bu korkunç olayların uzun uzadıya gazetelerinde sözünü etmişlerdir. Sonuç olarak: Hükümetin yüce zatınızdan Yunan hükümeti katında düşman ordusunun yaptığı tahribat ile katliamlara son vermesi için etkili girişimlerde bulunabilmesini rica eylemekle şeref duyacağını arz eylemek isterim. Türk milleti hayat ve istiklâlini savunmakta olduğundan milletimizi her suretle yok etmeye çalışmak maksadıyla uğraşıldığından Türk çocuklarını ve kadınlarını kurtarmak isteyenlerin bütün Türk milletinin minnet ve şükranını kazanacağı şüphesizdir.¹¹⁵

Dışişleri Bakanı

Yusuf Kemal

Dışişleri Bakanlığı Yunan propagandasının Türklerin mezalimine dair yayınlarına hız vermesini ve batı basınının da her gün yeni fakat tam olarak yok edilmelerinden ibaret facialar ve

¹¹⁵-Kurt, a.g.e. 412

öldürmelerden söz eden yayınlarda bulunmasını önemle göz önüne alarak, bundan batı yüksek ve siyasî mahfilleriyle basınına ve batıda bulunan Hindistan ve Mısır heyetlerine, Türklerin hiçbir şekilde mezalim yapmadıklarına ve aksine Yunan Ordusu ile Pontus gizli derneklerinin yurt içerisinde katliamlar düzenlemek ve karışıklık çıkarmak üzere yaptıkları sürüp giden teşebbüslerine dair bir telgraf çekerek dünya kamuoyunu, Yunan ve Rumların Türkiye ve Türk Milleti aleyhine tertip eyledikleri suikastlardan aşağıdaki muhtıra ile resmen haberdar etmiştir.

16 Temmuz 1921

Türkleri imha maksadıyla düşmanlarımız tarafından meydana getirilen suikast teşkilatı korkunç bir süratle gelişmekte ve genişlemektedir.

Bir taraftan Yunan ordusu işgal eylediği vatan topraklarımızı tahrip etmekte ve cinsiyet ve yaş ayırımı yapmaksızın Müslümanları öldürmekte ve yok etmektedir. Diğer taraftan gizli Yunan demekleri ve bunlar arasında Pontus namıyla kurulmuş bilinen gizli dernek İzmir’de olduğu gibi küçük bir azınlıkta Rum unsuruna sahip olan Karadeniz sahilinde dahi bir Yunan hükümeti meydana getirmek maksadıyla aynı şekilde Türk ve Müslüman unsuruna karşı suikastlar tertip ile meşguldürler. Bu gizli dernekler birkaç hafta önce Samsun çevresinde silahlı olarak bazı hareketlere cesaret etmişlerdir. Bu hareketlerden maksat ise savaş cephelerinden önemli bir kısım kuvvetimizin o tarafa sevk ve gönderilmesini sağlamak ve bu şekilde Kral Kostantin’in saldırısını kolaylaştırmaktan ibaret olduğu açıkça

ortadadır. Yunan silahlarıyla donatılmış olan bu çetelere Ateşkesin ardından bol olarak Yunan savaş araç ve gereçleri dağıtılmıştır. Çeteler 1918 yılı Ateşkesinin ardından derhal silahlı olarak dağlara çıkarak dolaşmışlar ve ellerine geçirdikleri bütün Müslüman köylülerini yok etmişler ve köylerini de yakıp yıkmışlardır. Eğer Yunan hükümetinin geçen Temmuz ayının başlangıçlarında yayımlanan resmî gazetesi incelenecek olursa, bu sayıda Yunan gizli cemiyetlerinin Yunan hükümeti ile ortaklaşa olarak hareket ettikleri, aynı sayıda tebliğ olunan seferberlik emrinden kolayca ortaya çıkar.

1910-1921 yılları içerisinde bütün Yunanlılar ile Türk vatandaşlığında bulunan ve hatta Anadolu'da yaşayan bütün Rumlar silâh altına çağırılmaktadır. Bundan anlaşılıyor ki Yunan hükümeti Rumların gizli demekleri teşkilatıyla alakadar olmuş ve bu demekleri Türk ordularının arkalarında hareket yürütmeye memur etmiştir. Bu konuda her türlü talimatın Atina'dan verilmekte ve gizli demenin Atina'nın emirlerine itaat edeceği tabii bulunmakta olmasına nazaran Yunan ordusunun önden ve Pontus çetelerinin arkadan Türk ordusunu kuşatmaya karar vermiş olduktan anlaşılır. Bundan ayrı olarak İstanbul'daki İngiliz memurlar tarafsız bölge namıyla İstanbul çevresinde ayırdığı çizginin civarındaki bütün Ermeni ve Rum köylülerini silahlandırmakta ve bu şekilde başkent ve çevresinin zavallı Müslüman ve Türk halkını o şekilde tehdit ettirmektedir. Türk'ün hayat ve mevcudiyetiyle istiklâline karşı tertip edilen bu suikast girişimleri günden güne genişlemektedir.

Büyük Millet Meclisi Hükümeti Türkiye'nin varlığını kökünden sarsmak üzere yapılan bu alçakçasına hareketlerin sorumlular olan Yunanlılara karşı gereken tedbirleri almakta ise de korkunç olaylar ve saldırılar etkisiyle Türk milletinin Rumlara karşı alacağı vaziyetten dolayı hiçbir sorumluluk kabul edemeyeceğini arz eylemekle beraber, Türklerin bu cinayetlere karşı intikam almak hevesini beslemeyecek kadar soylu olduğunu unutmamak gerekir. Türk ordusunun düzen ve disiplini ile Türk milletinin yüce insanlık hisleri İtilaf Devletleri temsilcileri tarafından bile takdir edilmektedir. Son günlerde İzmit'e gelen İtilaf Devletleri soruşturma heyeti üyelerinden İngiliz generali Franc, İtalyan albayı Vitali ve Fransız binbaşısı Bukas Efendi yukarıda arz edilen durumların ve duyguların en önemli şahididirler.¹¹⁶

Ankara'da Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey Efendiye

İstanbul'un İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri Samsun mutasarrıfının bir beyanname yayınlarak Pontus'ta dağlara iltica eden halkın 15 gün içerisinde en yakın jandarma karakollarına müracaatla yurtlarına dönmelerini bildirdiğini haber almışlardır. Temsilciler pek uygun duygular ile karşılanan bu beyannameden dolayı memnuniyetlerini bildirirler. Şu kadar ki söz edilen haberin aksine olarak Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Pontus bölgesinde bulunan Rum kadın ve çocuklarının iç kısımlara gönderilmelerini tasarladığı bildirilmektedir. İşte bu durumun olmayacağına dair teminat almak iyi sonuçlar doğuracağı gibi, ilgili çevrelerin bu konuda

¹¹⁶Kurt, a.g.e s. 414

güven duymaları zorunludur. Genel affın ilanıyla beraber Rumların iç kısımlara toplu sürgün projesinden vazgeçilerek toplu sürgüne uğratılanlar ile diğer bütün Rum kadın ve çocuklarının serbestçe seyahat etmelerine ve istedikleri yerlerde yerleşmelerine izin verilmesi ve içlerinden Anadolu'yu terk etmek isteyenlerin serbestçe gitmelerinin sağlanması ve İstanbul'da aileleri yanına gelmelerine izin verilmesi mutlu olmaları sonucunu doğuracağı tabiidir. Müttefiklerin temsilcileri yukarıda belirtilen görüşü Türkiye hükümetine arz ederlerken doğu barışının kararlaştırılmak üzere bulunduğu bir zamanda Türkiye içerisinde genel asayişin düzenli bir hale gelmiş ve dış durumu sağlamlaştıracak olan iç durumların memnuniyet verici bir sahneye girmiş olduğunu göstermek bakımından Türkiye'nin yararları adına önem taşımakta olduğunu kayıt ve işaret etmek isterler.¹¹⁷

22.9.1921

İmzalar:

Fransa Temsilcisi Dö la Furkad

İngiltere Temsilcisi Rumbold

İtalya Temsilcisi Garoni

¹¹⁷-Kurt, a.g.e. s. 415

Yusuf Kemal Bey'in Notası

*Dışışleri Bakanı Yusuf Kemal imzasıyla 1921 yılı Eylülünün 15'inde İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine verilen cevabî notanın Pontus meselesine ilişik olan kısımlarının özeti aşağıdaki şekildedir.*¹¹⁸

15 Eylül 1921

Temsilci Efendilerin telgraflarında sözü edilen şikâyetler hakkında aşağıda imzası bulunan Dışışleri Bakanı, aşağıdaki düşünceleri gözleri önüne koymakla şeref duyar.

Halen İstanbul patrikhanesinin, uzun zamandan beri Karadeniz kıyılarında merkezi Samsun olmak üzere bir Rum hükümeti kurmak için çalışan Yunan hükümeti ile birlikte hareket ettiği sabit olmaktadır. Birçok gizli demek -ki bunlardan en önemlisi 1904 yılında kurulan Pontus demeğidir- yıllardan beri bu gaye uğruna çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır. Bu teşkilatın askeri ve adlî düzenlemeler ve yenileştirmelere ait yönetmelikleri, heykelleri, silahlar, bayraklar, madalyalar ile demeğin resmî mührü geçen bahar içerisinde kulüpleri dahilinde ele geçirildiğinden artık bu konuda şüpheyeye yer kalmamıştır.

Esasen bu aramanın yapılmasının ardından sonuç, Amerika olağanüstü Komiseri Amiral Bristol Hazretlerine bildirilmişti. Bundan dolayı geçen bahardan başlayarak. Büyük Millet Meclisi Hükümeti ortaya çıkan olaylar hakkında kesin bilgiye sahip bulunmaktadır. Hükümet burada da İzmir darbesinin tekrar olunmak istendiğini bilmekte idi. Karadeniz Rumlar her türlü İnsanî ve hukuki kaideler

¹¹⁸-Kurt, a.g.e. s. 416-417

dışında silahlandırılarak ve teşkilat altına alınarak İzmir’de olduğu gibi süratli bir çıkarma işlemine kalkışmak konusunda onların yardımına erişmek ve bu şekilde yoğunluğu oluşturan Müslümanlar Rum azınlıkların idaresi altına koymak ondan sonra hiçbir engele tesadüf etmeden memleketine sahiplenmek için, bu Müslüman çoğunluğu düzenli şekilde yok etmek düşüncesinde bulunduğundan habersiz değildi.

İşte yukarıda açıklandığı şekilde söz edilen aramalardan önce Yunan dostlarının Karadeniz sahilindeki Türk toprakları hakkındaki projeleri Mondros Ateşkesinin ardından bütün genişliğiyle tazelenmiştir.

Hükümetin düşmüş bulunduğu müşkül durumundan faydalanan Samsun Metropolit, Karadeniz sahilindeki Türk topraklarına Rusya’dan ve Anadolu içerilerinden getirilerek yerleştirilecek Rumlarla ve bu şekilde o çevrede azınlıkların miktarını çoğaltacak ve nüfus yoğunluklarını artıracak çalışma ile meşgul olmak üzere bir komisyon kurulmuştu. Bundan ayrı olarak önemli ve çok sayıda silah ve cephane yurt içine gönderilerek Rumlara dağıtmakta ve diğer taraftan, çeteler teşkilatı tam bir hararet ile devam etmekte idi.

İzmir’in işgalinin vücuda getirdiği millî hareket ve meşru müdafaa üzerine Yunanlılar bütün kuvvetlerini adı geçen bölgede yığmak mecburiyetinde kaldıklarından Karadeniz sahilinde düşündükleri proje uygulanamadı. Fakat son zamanlara kadar hâlâ mevcut olmakta devam eden ve ilk zamanlar mükemmel olarak silahlandırılmış ve tertiplenmiş olan Rum çeteleri, bütün bu saldırgan

hareketlere karşı hiçbir silah ve teşkilata sahip olmayan Müslümanlar hakkında, işledikleri mezalim ve haksızlıklar ile hükümetin dikkatini çekmekten uzak kalmadılar.

Notada daha sonra Mondros Ateşkesinin imzası tarihinden başlayarak 1 Eylül 1921 tarihine kadar yürütülen Rum mezaliminin bir kısmı anlatılmakta hükümet memurlarına ve güvenlik güçlerine karşı yaptıkları saldırılardan söz edilmekte ve Büyük Millet Meclisi Hükümetinin ıslah edici ve şefkat dolu arzularına rağmen haksız davranışlarında devam ettiklerinden dolayı alınan tedbirler hatırlatılmaktadır. **Yalnız Samsun çevresinde 2.000 tüfekte 2.200.000 fişek ele geçirilmiştir.** Buna karşı yalnız Anadolu içerileri halkından olup da göçmenler komisyonları tarafından sahillere yerleştirilmiş olanlar aileleriyle, mallarıyla, mülkleriyle yerlerine döndürülmüşler ve sahil halkından olup da, silahlandırılmış olanlar ve Rum çetelerine yataklık ederek içerisinde silah ve cephane bulunan köyler halkı Anadolu içerisine gönderilmişlerdir.

Kadınlardan ise yalnız gizli derneklerle ilgisi sabit olanlar yurdun iç kesimlerine gönderirken çocuklar ise ancak bu şekilde analarıyla beraber gönderilmişlerdir.

Kesinlikle bir katliam olmamış yalnız askere ve güvenlik güçlerine karşı silah çekerek dağa çıkanlar takip olunmuştur. Sevkiyat işine bakan memurlardan, küçük bir görevi kötüye kullanma görüldüğü takdirde bile derhal Harp Divanına teslim olunmuşlardır. Kavak olayına gelince: Bu, oradaki Rum köylerinden, nakil olunan kabilelere hücum edildiği için ortaya çıkmış, daha sonra yollardaki bu saldırganlar iç kısımlara gönderildikten sonra hiçbir olay olmamıştır.

Merzifon halkından öldürüldüklerine dair ortalıkta dolaşan söylentileri yalanlayacak apaçık gerçek de bugün onların tam bir sakinlik ve refahla yaşamalarıdır. Bu yakıştırma belki oradaki birkaç Ermeni çetesinin yakalanması ve yok edilmesinden doğmuştur. İşleriyle güçleriyle meşgul olanlar, bugün de hiçbir tehlikeye uğramadan memleketlerinde serbestçe yaşamaktadırlar. Askeri kuvvetlere karşı hareketlerde bulunanların durumları üç kısma ayrılabilir:

1. Karadeniz kıyılarına bir Yunan çıkarması meselesinde, söz ettiğimiz faaliyette bulunan Rumların bir tehlike oluşturmaları.

2. Devletlerarası hukuka aykırı olarak Osmanlı vatandaşı Rumların Yunan ordusunda hizmette kullanılması.

3. İzmir sahasındaki askerî kuvvetimizden bir kısmını üzerlerine çekmek için İslam halka yapmadıkları kötülükleri bırakmayan Rum çetelerinin yolsuzlukları.

Hükümet birçok bekleyişten ve öğütlerden sonra aşağıdaki tedbirlere başvurmuştur:

İlk olarak; adı geçen bölgedeki Rumların silahtan arındırılması.

İkinci olarak; yurt içindeki genel asayiş ve güvenliği tehdit edenlerin saldırgan durumlarına son vermek. Bu harekette bulunanlar arasında Müslüman ve Hıristiyan olmak bakımından hiçbir fark gözetilmemiştir. Millî Hükümetin düşmana casusluk ve hükümete isyan eden Müslümanlara karşı da nasıl amansız hareket ettiği buna şahittir.

Diğer taraftan eşitsizlik göstermiş olan memurlar derhal cezalandırılmıştır ve bu konuda yeniden de soruşturmaya girişilmiştir. Bundan sonra notada İzmir ve Trakya meselesinden söz edilmektedir

YARARLANILAN KAYNAKLAR:

Resmi Kaynaklar:

- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Haziran 1338 (1922)
- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 18 Mayıs 1338 (1922), XX,

Diğer Kaynaklar:

- Asuman Demircioğlu, Faik Ahmet Bey'e G6re milli M¼cadele de Pontus Meselesi ve Patrikhanenin Faaliyeti, s.239-240, Atat¼rk Üniv. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 61, 2018
- Mehmet Okur, Venizelos'un Pontus Komplosu Yunanistan'ın Ermenilerle İttifak Arayışı, Karadeniz İnceleme Dergisi, Yıl 3, S. 12
- Mesut Çapa, AVİM Rapor No: 15 Haziran 2017
- Mesut Çapa, Belgeler Işığında Pontus Meselesi, Ankara, 2017
- Mustafa Yahya Metintaş vd. Pontus Sorunu: Tarihi Seyri ve Çözüm Çalışmaları, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Haziran 2014, 15(1), 195-219.
- Özgür Yılmaz, Pontus Meselesinin Tarihsel Kökenleri XIX Yüzyılda Trabzon Rumları Üzerine, Osmanlı Araştırmaları XXXI, İstanbul, 2008
- Rahmi Apak, Milli Mücadele Tarihi, VI
- Yılmaz Kurt (Haz.), Pontus Meselesi, Ankara, 1995

IKSAD
Publishing House

978-605-7510-03-7